

T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

TÜRKİYE-IRAK KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ
İLİŞKİLERİ (2005'TEN GÜNÜMÜZE)

HAVAL MOHIALDEEN

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AĞUSTOS 2019

**TÜRKİYE-IRAK KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ İLİŞKİLERİ (2005'TEN
GÜNÜMÜZE)**

Haval MOHIALDEEN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2019

Haval Mohialdeen tarafından hazırlanan "Türkiye-Irak Kürt Bölgesel Yönetimi İlişkileri (2005'ten Günümüze)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin. kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Canan ATEŞ EKŞİ

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin. kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

Uluslararası Güvenlik, Polis Akademisi

Bu tezin. kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 06/08/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZALF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza

Haval Mohialdeen

/08/2019

TÜRKİYE-IRAK KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ İLİŞKİLERİ (2005'TEN GÜNÜMÜZE)

(Yüksek Lisans Tezi)

Haval MOHIALDEEN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2019

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak, İngiltere'nin manda yönetimine girmiştir. Musul ve Kerkük'teki petrol rezervlerinin olması Kuzey Irak'ın önemini arttırmaktaydı. Bu nedenden dolayı İngiltere, Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtlerin otonomi girişimlerini engelleme politikasını izlemiştir. Ancak Kuzey Irak'taki Kürtler, Irak merkezi hükümetine karşı çeşitli ayaklanmalar başlatmıştır. 1920'li yıllarda Şehy Mahmud Berzenci önderliğinde başlayan ayaklanmalar 1930'lu yıllarda Berzenci'nin tutuklanmasından sonra Şeyh Ahmed Barzani önderliğinde devam etmiştir. Şeyh Ahmed Barzani'den sonra bu kez isyanlar Molla Mustafa Barzani önderliğinde sürdürülmüştür. Barzani özellikle İsrail ile yakın ilişkiler kurup Irak'a karşı sürdürdüğü isyanlarda İsrail'den destek almıştır. Ortadoğu'daki İran-İrak rekabeti düşünüldüğünde Barzani'nin bu rekabeti yerinde kullanması İran'dan destek almasına neden olmuştur. Ancak İran'ın Barzani hareketine olan desteği taktik destek olup İran, Barzani hareketini Irak'a karşı baskı aracı olarak kullanmış, Irak'ın taviz vermesinden sonra Barzani hareketine olan desteğini geri çekmiştir. Türkiye 1990'lı yıllara kadar Kuzey Irak'taki Kürtlerle ilişki kurmaktan uzak durmuştur. Hatta Türkiye bu süreçte Kuzey Irak'taki Kürtlere karşı İran ve Irak ile antlaşmalar imzalamıştır. İran-İrak Savaşı'ndan sonra Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra Iraklı Kürtler Irak'ın zayıf durumundan istifade ederek yeniden ayaklanmıştır. Irak 1991 yılında Kuzey Irak'a operasyon başlatmıştır. Kuzeydeki Kürtler operasyondan dolayı Türkiye ve Irak sınırına doğru göç etmiş, Türkiye'nin sınırlarını açmasıyla Iraklı Kürtler Türkiye'ye sığınmıştır. Türkiye, İran ve Fransa güvenli bölgenin kurulması için BM nezdinde girişimlerde bulunulmuştur. Bu dönemde Özal tarafından Iraklı Kürtlerle ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali Iraklı Kürtler için dönüm noktası olmuştur. 2005 yılında hazırlanan Irak Anayasası'nda Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) resmi olarak kabul edilmiş, Irak'ta Arapça'nın yanı sıra Kürtçe'de resmi dil olarak kabul edilmiştir. Irak'ta başlayan yeni dönemde IKBY'nin konumu güçlenmiş ve Iraklı Kürtlerin hakları anayasal güvenceye alınmıştır. Bu nedenle başta İran ve İsrail olmak üzere ABD, Rusya ve Avrupalı devletler IKBY ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. 2007 yılından itibaren Türkiye'nin IKBY yönelik politikası değişmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'deki askeri vesayetin tasfiye edilmesiyle birlikte hükümetin dış politikada daha rahat hareket etmesi IKBY ile ilişkilerin başlamasına uygun zemini hazırlamıştır. İkili ilişkiler siyasi, ekonomik ve askeri alanları kapsayacak şekilde gelişmiştir. Ancak 2017 yılında IKBY'de yapılan bağımsızlık referandumu nedeniyle Türkiye-İKBY ilişkileri gerilmeye başlamıştır.

Bilim Kodu : 114107
Anahtar Kelimeler : Ortadoğu, Türkiye, IKBY, Iraklı Kürtler, Bağımsızlık Referandumu
Sayfa Adedi : 117
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin

TURKEY-IRAQI KURDISH REGIONAL GOVERNMENT RELATIONS (FROM 2005
TO PRESENT)

(M.S. Thesis)

Haval MOHIALDEEN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

Agust 2019

ABSTRACT

After the first World War, Iraq entered the mandate governance of England. The petrol reserves in Mosul and Kirkuk had increased the significance of the Northern Iraq. For this reason England, by standing against the Northern Iraqi Kurds' autonomy attempts, developed its politics towards keeping Northern Iraq within Iraq's borders. However Northern Iraqi Kurds started various revolutions against Iraqi central government. The revolutions that started in the 1920s led by Sheikh Mahmood Berzenji continued under Sheikh Ahmed Barzani's leadership in the 1930s after Berzenji's arrest. After Sheikh Ahmed Barzani's inactivation, this time Mulla Mustafa Barzani led the revolutions. Barzani established close relations especially with Israel and received support from Israel during the revolutions he led against Iraq. Thinking of the Iran-Iraq oppositions in the Middle East, Barzani used this opposition well which led him to get support from Iran. However, the support Iran provided to Barzani's movement was tactical, as Iran used Barzani's movement as a means of pressure against Iraq and drawn back its support from Barzani's movement right after Iraq has compromised. Turkey has stayed away from establishing any relations with the Kurds in the Northern Iraq until the 1990s. Turkey has even signed agreements with Iran and Iraq against the Kurds in the Northern Iraq. After the Iran-Iraq war, after Iraq's invasion on Kwait, Iraqi Kurds took advantage of Iraq's weak situation and rose up once more. Iraq started an operation to the North of Iraq in 1991. The Kurds of the North immigrated towards the Turkey and Iraq border due to the operation. As Turkey opened its borders, Iraqi Kurds refuged Turkey. Turkey, Iran, and France attempted to approach the UN to establish the safe havens. It was during this period that Ozal started to build relations with Iraqi Kurds. In 2003 the USA occupied Iraq and this became a turning point for the Iraqi Kurds. In the constitution prepared in 2005 the Iraqi Kurdistan Regional Government (IKRG) was officially accepted; and beside Arabic language Kurdish language was also accepted as an official language in Iraq. During this newly started period the IKRG's position strengthened and the Iraqi Kurds' rights were secured according to the constitution. For this reason, initially Iran and Israel, the USA, Russia, and the European countries have started building close relations with IKRG. From 2007 onwards Turkey's politics towards IKRG started to change. During this period alongside the military custody's liquidation in Turkey, the government's freedom with regards to external politics paved the way to start relations with IKRG. This mutual relation has developed in such a way to cover each of the political, economical, and military aspects. However, in 2017, due to the Independence Referendum in IKRG, Turkey-IKRG relations started to distend.

Science Code : 114107

Key Words : Middle East, Turkey, KRG, Iraqi Kurdish, Independence Referandum

Page Number :117

Supervisor : Prof. Türel Yılmaz Şahin

TEŐEKKÖR

Çalıőmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım danışmanım Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN'e ve manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan çok değerli eőime ve sevgili kızım Mina'ya teőekkörü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ	1
1. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	3
1.1. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası.....	3
1.2. Türkiye-İrak İlişkileri'nin Iraklı Kürtlere Yansımaları	9
1.2.1. Krallık Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri	9
1.1.2. Cumhuriyet Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri.....	13
1.1.3. BAAS Rejimi (Saddam Hüseyin) Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri	17
1.3. Irak'ta Kürt Hareketlerinin Tarihi ve Türkiye'nin Politikası	21
1.3.1. Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi	22
1.3.2. Şeyh Ahmed Barzani Hareketi.....	27
1.3.3. Molla Mustafa Barzani Hareketi	28
1.4. İran-İrak Savaşı'nda KDP ve KYB'nin Rolü	32
1.5. Birinci Körfez Savaşı Sonrası Federe Yapının Kurulması.....	35
2. IRAK KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ (IKBY)'NİN KURULUŞU, BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ	41
2.1. IKBY'nin Kuruluşu	41
2.2. İran-İKBY İlişkileri	44
2.2.1. 1919-2003 Yılları Arası Dönemde İran'ın Iraklı Kürtler İle İlişkileri.....	44
2.2.2. 2005'ten Günümüze İran-İKBY İlişkileri.....	46

2.2.3. İran'ın IKBY'deki Bağımsızlık Referandumuna Karşı Tutumu.....	48
2.3. İsrail- IKBY İlişkileri	53
2.3.1. İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze İsrail-İKBY İlişkileri.....	53
2.3.2. İsrail'in IKBY'deki Bağımsızlık Referandumuna Karşı Tutumu.....	58
2.4. ABD- IKBY İlişkileri	60
2.4.1. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1991 Yılına Kadar Olan Dönemde ABD'nin Iraklı Kürtlerle İlişkileri	60
2.4.2. 1991 Yılından Günümüze ABD-İKBY İlişkileri	63
2.4.3. ABD'nin IKBY'deki Bağımsızlık Referandumuna Karşı Tutumu.....	67
2.5. IKBY'nin Diğer Ülkelerle İlişkileri	72
3. TÜRKİYE-İKBY İLİŞKİLERİ	75
3.1. Türkiye-İKBY Arasındaki Siyasi İlişkiler.....	75
3.1.1. 1991-2005 Yılları Arası Türkiye-İKBY Arasındaki Siyasi İlişkiler.....	75
3.1.2. 2005 Yılından Günümüze Türkiye-İKBY Arasındaki Siyasi İlişkiler.....	81
3.2. Türkiye-İKBY Arasındaki Ekonomik İlişkiler.....	86
3.3. Türkiye-İKBY Arasındaki Askeri İlişkiler.....	89
3.4. Türkiye-İKBY Arasındaki Diplomatik İlişkiler	93
3.5. Türkiye'nin IKBY'deki Bağımsızlık Referandumuna Karşı Tutumu.....	93
SONUÇ.....	97
KAYNAKLAR	99
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
İKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
İKDP	İran Kürdistanı Demokratik Partisi
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	Kürdistan Yurtsever Birliği
MC	Milletler Cemiyeti
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
MOSSAD	İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PMF	Barış Gözlem Gücü
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
SAVAK	Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar (Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü)
THY	Türk Hava Yolları
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜSİAD

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

GİRİŞ

Türkiye-IKBY ilişkileri 1990'lı yıllarda dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal dönemine kadar geri gitmektedir. İran-Irak Savaşı sonrasında Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra, koalisyon güçleri tarafından Irak'ın Kuveyt'ten çıkartılmasının ardından Kuzey Irak'taki Kürtler, Irak hükümetine karşı ayaklanmıştır. Ayaklanmadan kısa bir süre sonra Irak, ayaklanmayı bastırmak ve bölgeyi yeniden kendi kontrolü altına alabilmek için büyük bir orduyla Kuzey Irak'a doğru ilerlemeye başlamıştır. Iraklı Kürtler daha önce yaşanan Halepçe katliamında olduğu gibi yeni bir katliamın yaşanmasından çekindiğinden Türkiye ve İran sınırlarına doğru göç etmiştir. Iraklı Kürt sığınmacılardan dolayı çekinen Türkiye ve İran; BM nezdinde Kuzey Irak'ta güvenli bölge oluşturulması için girişimlerde bulunmuştur. Fransa'nın da destek vermesiyle Kuzey Irak'ta Zaho, Duhok ve Amediya üçgeninde güvenli bölge oluşturulduktan sonra Iraklı Kürt sığınmacılar güvenli bölgeye dönmüştür. Bunun üzerine Kuzey Irak'taki Kürt partileri tarafından parlamento seçimleri yapılarak Kürt Federe Devleti yapısı oluşturulmuştur. Bu süreçte Türkiye, PKK'ya karşı KDP ve KYB ile ilişkiler kurmaya başlamış ve ekonomik olarak söz konusu partilere destek vermiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin KDP ve KYB ile taktik ilişkilerine rağmen 2005 yılında IKBY'nin kurulmasından sonra Türkiye, IKBY ile ilişkiler kurmaktan uzak durmuştur. Bu süre zarfında IKBY; ABD, İran ve İsrail gibi devletlerle ilişkiler kurmuştur. Türkiye'de askeri bürokrasinin siyasi ortamdaki uzaklaştırıp tefsiiye edilmesinden sonra Türkiye, IKBY ile yakın ilişkiler kurmaya başlayabilmiştir. Böylelikle Türkiye yakın bir zamanda IKBY ile ekonomik, siyasi, diplomatik ve askeri alanlarda ilişkiler kurup geliştirmeye başlamış ve günümüzde de bu ilişkiler devam etmektedir.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile beraber Türkiye tek yönlü dış politikayı bırakarak çok yönlü dış politikayı izlemeye başladı. Kasım 2002 tarihinde AK Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türkiye'nin dış politikası da değişmiştir. Bu bağlamda komşu ülkeler ile ilişkilerini geliştirme yoluna başvurmuştur. Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini geliştirmesiyle Irak'ta ve özellikle Kuzey Irak'ta İran'ın nüfuzu dengelenebilir, Kuzey Irak'taki petrol ve doğalgaz İran yerine Türkiye üzerinden taşınması da devam edebilir. Aynı zamanda IKBY, Türkiye ile ilişkilerini geliştirerek Türkiye üzerinden dünyaya açılabilir. Bu çalışmada Türkiye-IKBY arasında ekonomik, siyasi, diplomatik ve askeri alanlardaki ilişkiler ele alınarak her iki tarafın bu ilişkilerden ne kadar faydalandıklarını ortaya koymaktır. Ayrıca

bu çalışmanın bir diğer amacı bölgesel bir güç olarak Türkiye'nin IKBY ile geliştirdiği ikili ilişkilerin bölgesel yansımalarını ortaya koymaktır.

Bu çalışmada temel amacımız Türkiye'nin IKBY ile ilişkileri ve söz konusu yönetime yönelik politikaları detaylı bir şekilde değerlendirmektir. Bunun ile birlikte çalışmamız aşağıdakileri hedeflemektedir:

- 1- Türkiye-İrak ilişkilerinin Kürtlere yansımalarını belirlemektir.
- 2- IKBY'nin kurulması sürecinde Türkiye'nin oynadığı rolü belirlemektir.
- 3- 2005 yılından günümüze kadar Türkiye'nin IKBY ile ilişkileri ve IKBY'nin Türkiye'ye sağladığı kolaylıkları belirlemektir.
- 4- Türkiye-İKBY ilişkilerinin her iki taraf için faydalarını belirlemektir.

Çalışmada aşağıdaki varsayımlar göz önünde bulundurulmuştur:

- 1- Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgal etmesi ve Irak'ta oluşan yeni durumundan en karlı çıkan taraf Kürt tarafıdır.
- 2- IKBY, Türkiye ve İran ile geliştirdiği ilişkiler sayesinde Irak'ta en önemli bölge olmuştur.
- 3- Türkiye, IKBY ile kurmuş olduğu yakın ilişkiler sayesinde Irak'ta çok büyük bir nüfuza sahip olmuştur.
- 4- Türkiye, IKBY ile yakın ilişkiler kurduğu sürece daha az sınır sorunu yaşamaktadır.

Bu çalışma genel olarak üç ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Birinci Dünya Savaşı'ndan 1991 yılına kadar Türkiye-İrak ilişkilerinde yaşanan gelişmeler incelenecektir. İkinci bölümde IKBY'nin kuruluşu, bölgesel ve küresel güçlerle ilişkileri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise çalışmanın ana konusu olan Türkiye-İKBY ilişkileri analiz edilecektir. Son olarak ise sonuç kısmında çalışmada elde edilen noktalardan söz edilmektedir.

1. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ¹ kurulması yeni bir dış politika vizyonunu beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Cumhuriyetin kuruluşundan 2000'li yıllara kadar Türkiye'nin Ortadoğu politikası ve bölgedeki diğer ülkelerle ilişkileri genelde güvenlik ve savunma alanında olmuştur.² Nitekim daha sonra da değinileceği üzere, bölgedeki ülkelerle Sadabat Paktı, Bağdat Paktı gibi bazı antlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye'nin bu dönemdeki Ortadoğu politikası dengeli ve bölgedeki olaylara karışmama üzerinedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye, Ortadoğu'da kendini korumak "adına yurttan sulh cihanda sulh" politikasını izlemiştir.³ Türkiye, kuruluşundan itibaren⁴ kültürel alanda olduğu gibi siyasi ve diplomatik alanda da Batı'ya yaklaşmayı tercih etmiştir. Türkiye kurulurken yeni bir siyasal kimliğin ortaya çıkması, Türkiye'yi Ortadoğu'dan uzaklaştırarak Batı'ya doğru yakınlaştırmıştır. Ayrıca bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk, ülkeyi laik ve çağdaş bir devlet olarak inşa etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin laikleşme ve Batılılaşma çabası, kendisini Ortadoğu'dan uzaklaştırmıştır. Bu da ister istemez Türkiye ve Ortadoğu bölgesindeki ülkeler arasındaki ilişkileri özellikle Arap ülkeleriyle olan ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.⁵

Türkiye'nin kuruluş döneminde Irak, Ürdün, Lübnan, Suriye gibi Arap ülkeleri İngiltere ve Fransa mandası altında yönetildiği için Türkiye söz konusu ülkeler yerine İngiltere ve Fransa ile ilişkilerine önem vermiştir. Bu minvalde Musul ve Hatay sorunlarını da bu iki ülke ile çözmeye çalışmıştır. Dolayısıyla o dönemde Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkileri İngiltere ve Fransa aracılığıyla olmuştur.⁶

¹ Jefer, B.(Yok). *Türkiye-İsrail İlişkileri Adalet Ve Kalkınma Partisi Döneminde 2002-2015*. Süleymaniye: Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, 27.

² Şahin, M.(2010). "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik Ve Değişim". *Akademik Ortadoğu*, 4(2), 10.

³ Aziz, A. (2010). "Siyaseti Türkiye le Rozh helati Nawarast le Mustafa Kemalewa bo Parti Dadw Geşepedan". *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Türkiye Dosyası*, (3), 9.

⁴ Şimşek, E. (2005). *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*. İstanbul: Kumsaati Yayınları, 19.

⁵ Kürkçüoğlu, Ö.(2008). *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara: Barış Kitap Yayınları, 7.

⁶ Çakmak. H. (2013). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*. (2. Baskı). Ankara: Kripto Yayınları, 34-53.

Türkiye'nin Batı'ya yönelik politikalarından dolayı Ortadoğu'dan uzaklaşmış olsa da bölgedeki ülkelerle ilişkilerini tam anlamıyla koparmamıştır. Düşük seviyede de olsa Türkiye bu ülkelerle ilişkilerini sürdürmeye önem vermiştir. Bu bağlamda Türkiye ve İran arasında 5 Kasım 1932 tarihinde Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır.⁷ Keza 1926 Ocak ayında kurulmuş olan Hicaz Krallığı, Türkiye tarafından hemen tanınmıştır. Ayrıca 3 Ağustos 1929 tarihinde Türkiye ile Suudi Arabistan arasında Mekke'de bir dostluk anlaşması imzalanmıştır.⁸ Türkiye'nin bölgedeki ülkeler ile ilişkilerini geliştirme ve aynı zamanda bölgeyi tamamen ihmal etmemesinin bir göstergesi olarak 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da Sadabad Sarayı'nda Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında Sadabad Paketi adıyla bir saldırmazlık anlaşması imzalanmıştır. Ancak bu anlaşma her ne kadar İtalya'nın olası bir tehlikesine karşı yapılmış⁹ olsa da anlaşmanın 7. maddesinde anlaşmayı imzalayan ülkelerin yurtiçinde veya sınırlarında herhangi bir silahlı grubun ortaya çıkmasına izin vermeyecekleri vaadi yer almaktadır. Bu açıdan bazı tarihçilere göre bu anlaşma Kürtlere karşı yapılmıştır. Çünkü anlaşma Kürtlerin en çok yaşadıkları ülkeler arasında yapılmıştır.¹⁰

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistem değişmiş ve buna bağlı olarak Ortadoğu'nun jeopolitik önemi de artmıştır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi tehdit eden bir güç olarak ortaya çıkması ve Türkiye üzerinden Ortadoğu'ya inmek istemesi, Türkiye'yi Batı ülkeleri ile yeni ilişkiler kurmaya ve Batılı devletlerle anlaşarak kendini korumaya teşvik etmiştir. Dolayısıyla Türkiye bu yıllarda giderek Batı'ya yaklaşıp Arap ülkelerinden uzaklaşmıştır. Ek olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin Arap ülkelerin yanında yer alarak Ortadoğu'da kendi nüfuzunu artırmaya ve komünizm fikrini yaymaya çalışması, Türkiye'nin Ortadoğu ve Arap ülkeleriyle politikasını olumsuz yönde etkilemiştir.¹¹ Bu bağlamda, Türkiye NATO'ya (North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) katılarak Sovyetler Birliği'nin bölgede yayılmasını engellemeye çalışmıştır. NATO'ya üye olmasıyla birlikte Türkiye, NATO'nun güney cephesi olmuştur. Türkiye, NATO için Kore'ye asker yollamış ve Ortadoğu'da da ABD ve Batı yanlısı politikalar izlemiştir. Buna bağlı olarak Türkiye,

⁷ Olsn, R. (2002). *Meselei Kürdu Peywandiyekeani Türkiye w İran*. Erbil: Erbil Yayınları, 60.

⁸ Şimşek, E.(2005). age., 13.

⁹ Armaoğlu, F. (2014). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. (19. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 311-312.

¹⁰ İzet, M. (1999). *Baznekeani Mlmlanew Stratiji Asaişi Neteway Kürd*. (2. Baskı). Erbil, 90.

¹¹ Kürkçüoğlu, Ö.(2008). age., 12-13.

Batılı devletlerden askeri ve ekonomik yardım almıştır.¹² Türkiye bölgedeki Batı yanlısı ülkeler ile yakın ilişkiler kurmuş ve bu ülkelerle işbirliği yapmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Kral II. Faysal döneminde Irak ile yakın ilişkiler kurmuş ve 1955'te işbirliği antlaşması imzalayarak Bağdat Paktı'nın temellerini oluşturmuştur, İran'la yakın ilişkiler kurup İran'ın Bağdat Paktı'na dâhil olmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca bölgede yer alan devletler içerisinde İsrail'i tanıyan ilk ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerine önem vermesi Arapların tepkilerine neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin Ortadoğu politikası uzun süre olumsuz etkilenmiştir.¹³ Hatta bu dönemde Türkiye, Batı devletleri ile yakın ilişkiler kurduğundan ve bu devletlerin himayesinde kurulan İsrail devletini tanıdığı için adeta Türkiye ile Arap ülkeleri arasında Soğuk Savaş yaşanmış¹⁴ ve Arap milliyetçileri tarafından Türkiye cezalandırılarak uzun bir süre Ortadoğu'dan dışlanmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin kuruluşunda rol oynadığı Bağdat Paktı'na Irak dışında herhangi bir Arap ülkesi katılmamıştır.¹⁵

1960'lı yıllarda Türkiye'nin dış politikası, Batı'nın politikaları ile farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle Kıbrıs meselesinde uluslararası alanda yalnız kalan ve destek beklediği Batılı ülkelerin karşısında olduğunu gören Türkiye, dış politikasını çeşitlendirip daha önce ihmal ettiği bölgelere özellikle Ortadoğu bölgesine ve Arap ülkelerine yönelip söz konusu ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.¹⁶ 5 Haziran 1964 tarihindeki Johnson mektubundan sonra Türkiye, Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmaya başlamış ve bunun bir sonucu olarak da Ortadoğu'daki Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri olan ülkelerle ilişkilerini düzeltmeye başlamıştır. Bundan sonra Türkiye, Batı'ya dayalı bir politika yerine Batılı devletlerle Ortadoğu devletleri arasında bir denge politikası izlemeye başlamıştır.¹⁷ Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerini yumuşatmak amacıyla Arap-İsrail Savaşları'nda Arapların yanında yer almış¹⁸ ve Altı Gün Savaşı'nda ABD'nin ülkedeki üslerini kullanmasına izin vermemiştir. Aynı zamanda BM (Birleşmiş Milletler)'de Arapların lehine oy kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye, yenilgiye uğrayan Arap

¹² Arselan, H.(2011). *Mezhlwy Hawçerxi Türkiye* (Çev. Necati Abdullah). Erbil: Aras Yayınları, 85-86.

¹³ Sinkaya, B.(2011). "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi". *Adam Akademi*, (1), 79-100.

¹⁴ Aydın, N. (2013). *Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: Kamer Yayınları, s. 90.

¹⁵ Sinkaya, B.(2011). agm., 79-100.

¹⁶ Kürkcüoğlu, Ö.(2008). age., 9.

¹⁷ Türkman, S.(2007). *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*. Ankara: Nobet Yayınevi, 267-269.

¹⁸ Aziz, A. (2010). agm., 11.

ülkelere gıda yardımında bulunmuştur.¹⁹ Türkiye, İslam Dünyası ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla 1969 yılında yapılan ilk İslam Zirvesi Konferansı'na katılmış ve 1976 yılında söz konusu örgüte üye olmuştur. Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan petrol krizi nedeniyle Türkiye, Ortadoğu devletleri ile ilişkilerini daha da geliştirmiş ve bu ülkelerle ticaretini arttırmıştır. Bütün bu gelişmelere ek olarak 1979 yılında²⁰ FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü)'nün Ankara'da temsilcilik açmasına izin verilmiştir.²¹

1980'li yıllarda Türkiye liberal ekonomiye geçmiş bu nedenle ekonomik olarak dışa açılma politikası izlemiştir. Buna göre Türkiye, Ortadoğu'daki devletlerle özellikle de komşu devletler ile yakın ilişkiler kurması beklenmiştir.²² Ancak Türkiye bu yıllarda Ortadoğu'daki iki komşusu ile kriz yaşamıştır. Suriye, Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi)'dan endişe duymuştur. Zira bu proje nedeniyle Suriye'ye giden sular azalacaktı. Türkiye bu dönemde Suriye'nin Yunanistan ile yakın ilişkileri kurmasından ve PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê-Kürdistan İşçi Partisi)'ya yardım etmesinden rahatsızdı.²³ Türkiye, Irak'la da benzer problemler yaşamaktaydı. Türkiye bir yandan PKK'nın faaliyetlerine son vermek diğer yandan Kuzey Irak'taki Kürt hareketlerini etkisizleştirilmek amacıyla Irak merkezi hükümetiyle işbirliği yapmaktaydı. Bu amaçla söz konusu iki ülke arasında 1984 yılında Sıcak Takip Anlaşması imzalanmıştır.²⁴ Türkiye, Suriye ile sorunlarını çözüme kavuşturmak amacıyla Temmuz 1987 tarihinde Su Paylaşımı Anlaşması ve bir de güvenlik antlaşması imzalamıştır. Ancak yapılan anlaşmalar söz konusu sorunları çözmek için yetersiz kalmıştır. Nitekim Suriye daha sonra PKK'yı desteklemeye devam etmiştir. Irak ve Suriye, Türkiye'nin Fırat üzerindeki çalışmalarına tepki göstermeye devam etmiştir.²⁵

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistem değişmiş ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, dünyada yeni devletlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu yeni ortam Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir. Soğuk Savaşın sona

¹⁹ Türman, S.(2007). age., 273.

²⁰ FKÖ'nün Ankara'da temsilcilik açması izni aslında 1975 yılında verilmiştir. Ancak bazı teknik nedenlerden dolayı temsilcilik 1979 yılında açılmıştır.

²¹ Aziz, A.(2010). agm., 11-13.

²² Sinkaya, B.(2011). agm., 79-100

²³ Alzemiri, İ.(2015). *Türkiye w Rozjhelati Nawerast*, Süleymaniye: Genç Yayınları, 168-169.

²⁴ Kıran, A.(2001). "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası". *Birikim Arşiv*, (148).

²⁵ Alzemiri, İ.(2015). age., 68-71.

ermesiyle birlikte Türkiye'nin tehdit algılamaları da değişmiştir.²⁶ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile doğrudan sınırı kalmamıştır. Dolayısıyla Türkiye, Kafkaslardaki zayıf komşularıyla baş başa kalmanın rahatlığını yaşamaya başlamıştır. Benzer durum Ortadoğu için geçerlidir. Bu şekilde Türkiye'nin gücü komşularının gücü azaldığı için dolaylı olarak artmış oldu.²⁷

Türkiye, Soğuk Savaş bitinceye kadar dış politikasını iki kutuplu sisteme uygun bir şekilde yürütmüştür. Ancak söz konusu sistemin ortadan kalkmasıyla birlikte Türkiye, dış politikasını gözden geçirmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu nedenle Türkiye, uzun zamandır uyguladığı tek yönlü dış politikasını bir kenara bırakarak çok boyutlu bir dış politika izlemeye başlamıştır.²⁸ Bu bağlamda Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Arap Ortadoğusu ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. İleride ayrıntılı şekilde değinileceği üzere Özal, Kuzey Irak'taki Kürt partileriyle de ilişkiler kurmuştur.²⁹ Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra uluslararası sistemde dengeler bozulmuş ve yeni sistemde Türkiye'nin Batı için öneminin azaldığı endişesi yer almıştır. Bu durum Türkiye'nin iç ve dış politikasının değişmesine yol açmıştır.³⁰ Bunun üzerine Türkiye, Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı uygulanan ABD ambargosuna katıldığı gibi ABD'nin ülkedeki üslerini kullanılmasına izin vermiştir.³¹

1990'lı yıllarda Türkiye, terör örgütü PKK'nın faaliyetlerini etkisizleştirmek ve Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını engellemek için İran ve Suriye ile işbirliği yapmaya başlamıştır.³² Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin nispeten gerilemesi ve Ortadoğu'da barış sürecine başlaması, Türkiye'yi Ortadoğu'ya özellikle de İsrail'e yakınlaştırmıştır. Buna paralel olarak Türkiye, Suriye'yi kuşatmak ve PKK'ya verdiği destekten vazgeçtirmek için 1990'lı yılların ortalarında İsrail ile ilişkilerini

²⁶ İbrahim, G.(2016). *Türk Dış Politikasında Afrika: Türkiye-Kamerun İlişkileri Örneği*. *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 25.

²⁷ Oran, B.(2001). *Türk Dış Politikası Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 232.

²⁸ Özgecan, Ş. (2010). "Türkiye'nin Afrika Açılımı". *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*.

²⁹ Aziz, A. (2010). agm., 13.

³⁰ Türkiye, Soğuk Savaş boyunca Batının en önemli müttefikiydi. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması Batı için Türkiye'nin önemi tartışılmaya başlanmıştır. Böyle bir ortamda Özal'ın, Türkiye'nin değişen konumuyla ilgili kaygıları bulunmaktaydı. Özal bu kaygıları Körfez Savaşı'nda gidermek istemiştir. Yeni dönemde Türkiye'nin stratejik önemi iç kamuoyunda da tartışılmıştır. Bkz. Özdemir, E.(2016). "Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez Savaşı ve Türkiye'ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991)", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 240.

³¹ Gerger H.(2006). *ABD Ortadoğu Türkiye*. (3. Baskı). İstanbul: Ceylan Yayınları, 465-466.

³² Owlsn, R.(2001). *Keşey Kürd Lepeywendiyekani İran-Türkiye*, (Çev. Mohemed İhsan). 94-100.

geliştirerek kısa bir zamanda stratejik işbirliği içine girmiştir. Bu bağlamda söz konusu iki ülke arasında ekonomik, askeri, turizm ve istihbarat alanında kayda değer gelişmeler yaşanmıştır.³³

2000’li yılların başlarında, ABD’nin askeri olarak Ortadoğu’ya yerleşmesi, Irak’ın etnik ve dini temelli parçalanma riskinin artması, İran’ın bölgenin genelindeki nüfuzunun yükselişe geçmesi ve nükleer politikalarına hız vermesi, Arap-İsrail sorununun çözüm sürecinin ciddi tıkanmalara maruz kalması, bölgede radikal terör hareketlerinin zemin kazanması ve Türkiye’nin kendisini Batılı müttefikleriyle bölgedeki komşuları arasında sıkışmış hissetmeye başlaması gibi gelişmeler, Türkiye’nin ulusal güvenliğini Ortadoğu’daki gelişmelere bağımlı kılmıştır.³⁴ Bu nedenlere bağlı olarak AK Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi)’nin iktidara gelmesi Türkiye’nin dış politikasının yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte Türkiye, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.³⁵ Bu kapsamda Ahmet Davutoğlu öncülüğünde ‘komşularla sıfır problem’ politikası uygulanmıştır. Türkiye’nin komşularıyla sorunlarını azaltmayı öngören bu söylem, AK Parti hükümetlerinde en çok konuşulan dış politika ilkesi olmuştur. Bu politikanın temel hedefi Türkiye’nin çevresinde bir istikrar kuşağı meydana getirilmesiydi.³⁶ Bu kapsamda IKBY (Irak Kürt Bölgesel Yönetimi), Türkiye’nin ilişkilerini geliştirdiği komşularından olmuştur. Türkiye bu yeni dış politika ilkesi öncesinde IKBY’yi dış politikadaki sorunların merkezi olarak görmekteydi.³⁷

Türkiye’nin Ortadoğu politikası genel olarak güvenlik ve savunma ağırlıklıdır. Bu bağlamda, Türkiye’nin dış politikasının bir kısmı bölge Kürtlüğü’ne yönelik olmuştur. Türkiye açısından bölgede Kürtlerin devlet yapılanmasına gitmesi kırmızı çizgi olarak görülüp bölge Kürtlüğünün herhangi bir yapılanmaya gitmesini ulusal güvenliği için tehdit kaynağı olarak görmekteydi³⁸ Türkiye’nin bölgedeki ülkelerle Sadabat Paktı ve Bağdat Paktı gibi birçok antlaşma imzalamasının arka planında da bu politika yatmaktadır.

³³ Jefer, B.(Yok).age., 48-55.

³⁴ Oğuzlu, T.(Haziran 2012). “Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal bir Analiz”. *Ortadoğu Analiz*, 4(2).

³⁵ Sinkaya, B.(2011).agm., 79-100.

³⁶ Yeşiltaş, M., Balcı, A.(2011). “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 9-35.

³⁷ Kardaş, Ş.(2013). “Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nde Siyasal Gelişmeler ve Türkiye ile Iraklı Kürtler Arasındaki İlişkilerin Geleceği”. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (33), 24-29.

³⁸ Ali, K.(2018). “Aindey Peywandiyekani Türkiye w Heremi Kürdistan Dway Rifrantom”. *Çatışma ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi*, 3-7.

1.2. Türkiye-İrak İlişkileri'nin Iraklı Kürtlere Yansımaları

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye-İrak ilişkilerine bakılacak olursa, ilk yıllarda Musul meselesinden dolayı ikili ilişkiler İngiltere üzerinden yürütülmekteydi. Ancak 1926 yılında Musul meselesi çözüldükten sonra iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler inişli çıkışlı bir şekilde devam etmiştir. Çalışmanın bu kısmında Türkiye-İrak ilişkileri üç döneme ayrılarak ele alınacaktır.

1.2.1. Krallık Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri

Türkiye-İrak ilişkilerininin başlangıcı Musul sorununun Türkiye ve İngiltere arasında çözüldüğü tarih olan 1926 yılına kadar geri gitmektedir. Milletler Cemiyeti (MC), Musul vilayetinin Irak sınırları içerisinde kalmasına karar vermiştir.³⁹ Bu karardan sonra Türkiye-İrak ilişkileri özellikle ekonomik açılardan her geçen gün gelişmekte olup karşılıklı ziyaretler yapılmıştır. 1930-1931 yıllarında ilk önce Irak Dışişleri Bakanı Nuri Said ve akabinde Irak Kralı I. Faysal Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaretlerinde iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilip ticaret alanında anlaşma yapılacağı görüşülmüştür.⁴⁰ Birkaç ay süren bu görüşmelerden sonra Türkiye-İrak arasındaki ilk antlaşma imzalanmıştır. Söz konusu antlaşma, üç kısım ve 18 maddeden oluşmuştur. Birinci kısımda Türkiye-İrak sınırları belirlenmiştir. İkinci bölümde iyi komşuluktan bahsediliyor ve sınır geçişlerini önlemek için güvenliğin sık sık kontrol edileceği bildirilmiş ve her iki devlet arasında bilgi alışverişi yapılacaktır. Üçüncü bölümde ise petrol şirketleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.⁴¹ Bu sözleşmede Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadıkları toprakların bir kısmı Irak'a geri kalan kısmı da Türkiye'ye verilmiş⁴² ve 1926 yılından sonra bahsi geçen bölgeler Türkiye'de Güneydoğu Anadolu ve Irak'ta Kuzey Irak diye geçmektedir. Aynı zamanda ikinci kısmında Kürtler arasında var olan siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkiler ulusal sınırların çizilmesinden dolayı kesintiye uğramıştır. Aynı bölümde her iki devletin diğer devletteki aşiret liderleri ile ilişkileri kurmaktan kaçınacağı bildirilmiştir. Bunları göz önüne alarak Kürtlerin Türkiye-İrak ilişkilerinde önemli bir faktör olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Irak

³⁹ Seif eldin, B.(2004). *Alsıyaset Alberitanıyet Tcah Türkiye w Aserwha fy Alkürdistan 1923-1926*. Erbil: Milli Eğitim Yayınları, 223.

⁴⁰ Behnan, H.(Yok). "Peywandiye Newtiyekani Newan Türkiye w Iraq 1977-2001". *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (63), 129-130.

⁴¹ Abdulla, H. (2007). *Peywandiye Siyasiyekani Türkiye w Heremi Kürdistan 1991-1998*. Süleymaniye: Süleymaniye Kürdoloji Merkezi Yayınları, 188-196

⁴² Osman, S.(Yok). "Kürdistan Osmanlı Egemenliğine Girmeden Önce". *Brayeti Merkez Dergisi*, (10), 160.

1928 yılında Ankara'daki ilk konsoloslukunu açmıştır.⁴³ Bundan sonra Türkiye-İrak ilişkileri o kadar gelişmiştir ki, Irak'ın bağımsızlık antlaşması olan 1930 tarihli Anglo-İrak Anlaşmasını etkilemiştir. Irak'taki Kürtlerle ilgili sorunlara yönelik Türkiye'nin çıkarları göz önünde bulundurularak karar verilmiştir. Türkiye 1930 yılında Irak-İngiltere arasında yapılan görüşmeleri ve İngiltere'nin Kuzey Irak'taki hareketlerini sıkça takip ediyordu. Türkiye, İngiltere'nin Kuzey Irak'taki Kürtler aracılığıyla kendi güvenliğini tehdit edeceğini düşünmüştür. Bu dönemde Türkiye, Irak'ın Kürtlere karşı izlediği politikayı eleştirmiştir.⁴⁴ Bundan sonra Irak'ta Kürt meselesinde atılacak her adımda Türkiye ile görüşülmeyecek, görüşme olsa da Türkiye'nin çıkarları göz önüne alınacaktır.⁴⁵ Türkiye-İrak ilişkilerinin Kürtlere yansması, Şeyh Ahmed Barzani Hareketlerinde 1931 yılında açık bir şekilde kendini göstermiştir. Bu sırada Şeyh Ahmed, Türkiye-İrak sınırlarını kullanarak Irak'taki güvenlik birimlerinden kaçabilmekteydi.⁴⁶ Türkiye bu dönemde Irak'ın sınırlarını kontrol edemediğini bu yüzden Irak'ın önlem almasını istemekteydi.⁴⁷ 9 Aralık 1930 tarihinde Nuri Said, Türkiye'yi ziyaret ettiğinde söz konusu konuların en önemlisi Şeyh Ahmed Barzani Hareketi olmuştur. Türkiye'nin sıkıntısı, Şeyh Ahmed Barzani'nin 1928-1932 yılında Ağrı Dağı'nda Kürt ayaklanmasına yardım etmesi olmuştur. Bunun üzerine Türkiye, Irak'tan Ağrı Dağı'ndaki ayaklanmayı bastırabilmek için Irak topraklarını kullanmak istemiş ve bunun karşılığında da Şeyh Ahmed Barzani'nin hareketini bastırmak için Irak'a her konuda yardım edeceğini bildirmiştir.⁴⁸ Ancak Irak ve İngiltere, Türkiye'nin bu önerilerini kabul etmemiştir. Çünkü her iki tarafın sınırları daha çizilmemiş⁴⁹ ve Irak, Türkiye'nin hala Musul vilayeti'ne göz diktiğini ve Kuzey Irak'a karışarak Irak'ın iç işlerini etkilemeyi planladığını düşünmüştür. Bunlarla beraber Irak, Şeyh Ahmed Barzani'nin 1928 yılında Türkiye'den yardım aldığını biliyordu.⁵⁰

1931 yılında Ankara'da Türkiye-İrak arasında her iki devletin sınırlarını belirleyen antlaşmanın⁵¹ imzalanmasından sonra Irak, İngiltere hava kuvvetlerinin de yardımıyla Barzan bölgesine saldırmıştır. Bu saldırı ile birlikte Şeyh Ahmed Barzani Hareketi

⁴³ Ali, O.(2003). *Drasata fy Alhareket Alkürdiyet Almeasir1833-1946*. Erbil: Tefsir Yayınları, 548.

⁴⁴ Ali, O.(2003).age., 549-551.

⁴⁵ Abdulla, H. (2007).age., 53.

⁴⁶ Ali, O.(2003). age., 548.

⁴⁷ Celil, C. vd.(1990). *Alhareket Alkürdiyet fy Alasir Alhadis*. Beirut: Alrazi Yayınları, 172-173.

⁴⁸ Ali, O.(2003).age., 597.

⁴⁹ Ali, O.(2003).age., 549.

⁵⁰ Ali, O.(2003).age., 580-583.

⁵¹ Almetlebi, A.(1986). *Mewqie Türkiye Alciostratiji We Ahmiyet Liliraq, Bağdat Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 254-255.

bastırılmış, Şeyh Ahmed Türkiye'ye sığınmıştır.⁵² Ancak Şeyh Ahmed sorunu daha bitmemiştir. Şeyh Ahmed ile Asuri Sorunu, Irak ve Türkiye arasında bir ürün gibi değiştiriliyordu.⁵³ Türkiye, Şeyh Ahmed ve Barzanileri Irak hükümetine teslim etmiştir. Buna karşılık Irak hükümeti Kuzey Irak'taki Asuri Hareketini bastırmıştır. Türkiye, İngiltere'nin Asuri Hareketini Türkiye'ye karşı bir kart olarak kullanacağından çekinmekteydi.

8 Temmuz 1937 tarihinde Sadabad Sarayı'nda Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında "El Uzatmama" adı ile bir anlaşma imzalanmıştır. Sadabad Paketi adını alan bu anlaşma her ne kadar İtalya'nın olası bir tehlikesine karşı yapılmış⁵⁴ olsa da 7. maddesinde bu ülkeler, yurtiçi veya sınırlarında herhangi bir silahlı grubun ortaya çıkmasına izin vermeyecekleri vaadinde bulunmuştur. Bu açıdan bazı tarihçilere göre bu anlaşma Kürtlere karşı yapılmıştır.⁵⁵

Türkiye-İrak ikili ilişkilerin son aşaması ise 1946 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulduğu zaman ortaya çıkmıştır. Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan itibaren Türkiye, Irak ve İran gibi bölgesel devletler buna karşı çıkmıştır. Bahsi geçen ülkeler Mahabad girişimini büyük bir devletin ortaya çıkmasının ilk adımı ve sadece İran'ın siyasi haritası değil aynı zamanda Türkiye'nin ve Irak'ın haritasının da değişebileceğini düşünmüştür.⁵⁶ Bunun üzerine, Mahabad Kürt Cumhuriyeti kurulduktan iki ay sonra Türkiye-İrak arasında her iki devletin tarihindeki en önemli antlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma her iki devletin güvenliğini kontrol altına alabilmek için imzalanmıştır. Bu anlaşma üç bölümden oluşup birinci bölüm altı protokolu kapsamaktadır:

- 1: Dicle ve Fırat sularının statüsünün düzenlenmesi
- 2: Güvenlik yardımı
- 3: Fikir ve düşünce yardımı
- 4: Telefon Hattı ve Posta yardımı

⁵² Barzani, M.(1986). *Albarzani We Alhareket Althriyiet Alkürdiyete Alintifazet Barzan Alöwla 1931-1932*. Kürdistan, 45.

⁵³ Alhusni, A.(1975). *Tarih Alıraq Alsiyasi Alhadis*. Beyrut: Dar alketb Yayınları, 273-284.

⁵⁴ Armaoğlu, F.(2014). age., 311-312.

⁵⁵ Sunar, E.(2007). *Barzan'dan Bağdat'a Kürtler*. İstanbul: Doz Yayınları, 90.

⁵⁶ Ali, O.(2003).age., 727-728.

5: Ekonomik İlişkiler

6: Sınırlara ait işler

İkinci bölüm hakemlik, ticaret ve insani yardımları içermektedir. Üçüncü bölüm ise her iki devletin suçluları tesliminden bahsetmektedir.⁵⁷

Türkiye, İran-Türkiye sınırlarında yaşayan Kürtlerin nakledilmesine karar vermiştir.⁵⁸ Ayrıca Irak hükümeti, Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin sona erdirilmesinden sonra Mahabad'daki yapılanmaya katılan Kuzey Irak'taki Kürtlerin kendi yurtlarına geri dönmelerine tepki göstermiştir. Türkiye ise bu konuda Irak hükümetine yardım etmiştir. Bu bağlamda Molla Mustafa Barzani'ye bağlı Peşmergelerin İran silahlı kuvvetlerine karşı duramayarak kaçtıklarında yeni bir Kürt hareketinin ortaya çıkmaması için Türkiye ve Irak, Barzanilerin Irak ve Türkiye sınırlarında kalmamaları için bütün askeri kuvvetlerini kullanmıştır.⁵⁹ Bu nedenle 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ve Irak arasında Bağdat Paktı olarak bilinen bölgesel işbirliği alanında bir antlaşma imzalanmıştır. Daha sonra İngiltere, Pakistan ve İran, Bağdat Paktı'na katılmıştır.⁶⁰ 1946 yılındaki Türkiye-İrak Antlaşması'nın "bu iki devletin barış ve güvenliği, dünya ve Ortadoğu'nun barış ve güvenliğinin bir parçasıdır" bildirisi ilan edildiği gibi, Bağdat Paktı'nın beşinci maddesinde de pakta katılan devletler, bölgenin barışını sağlamak için birlikte çalışacaktır.⁶¹ Bunu da belirtmek gerekir ki Irak'ın Bağdat Paktı'na katılması, Arap ülkeleri için ilginç birşey olmuştur. Mısır, Irak'a şu soruyu sormuştur: Irak'ın Sovyetler Birliği ile herhangi bir sınırı olmamasına rağmen, Irak'ın Doğu Blokuna karşı Batı Blokunda yer almasına ne gerek var ki?⁶² Irak hükümeti açıkça bunun cevabında Irak'ın dış politikasının iki amacı olduğunu bildirmiştir: Birinci amaç Araplar ile işbirliği yaparak Arapların genel amaçlarına hizmet etmektir. İkincisi ise Irak'ın güvenliğini korumaktır. Bunu da yapabilmek için Türkiye ve İran ile iyi ilişkiler kurulması gerekecek ve Irak, Türkiye ile ilişkilerini bu şekilde tanımlayacaktır: "İrak'ın doğal ve geniş bir sınır ile Türkiye ile komşu olduğunu Arap ülkeleri bilmektedir."⁶³ Şunu da belirtmekte fayda vardır. Türkiye-İrak arasındaki sınırın her iki tarafında Kürtlerin yaşaması ve bu sınırı korumanın da Türkiye ve Irak'ın güvenliğini koruma anlamına

⁵⁷ Alhusni, A.(1975). age., 55-87.

⁵⁸ Celil, C., vd.(1990). 211.

⁵⁹ İsa, H.(Yok). *Almüşkilet Alkürdiyet fy Alşerq Alawset*. Kahire, Medbuli Yayınları, s. 193-194.

⁶⁰ Alneimi, A.(1975). *Alsiyaset Alxariciyet Altürkiyet Beid Alharb Alalemîyet Alsanîyet*. Bağdat: Alhuriyet Yayınları, 217.

⁶¹ Alneimi, A.(1975). age., 347.

⁶² Almetlebi, N.(1986). age, 273-274.

⁶³ Alhusni, A.(1975). age., 223-224.

gelmektedir.⁶⁴ Buradan hareketle Irak'ın Sovyetler Birliği ile siyasi bir sınırı olmadığı ama doğal bir sınırı olduğunu görmekteyiz. Bu doğal sınır da Kürtlerdir. Zira Kuzey Irak'taki Kürtler, Türkiye'nin Güneydoğu'sundaki ve İran'ın Kuzeybatı'sındaki Kürtler ile tarihi bir bağ bulunmaktadır. Bu bölgelerin de Sovyetler Birliği ile sınırı olmaktadır.⁶⁵

1.1.2. Cumhuriyet Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri

Türkiye-İrak ilişkileri 1958-1975 yılları arasında farklı bir döneme geçilmiştir. İlişkiler bazen iyi bir noktada iken bazen de bozulacak bir duruma gelmiştir. Bunun sebebi ise her iki devletin iç ve dış politikasının değişmesidir. Bu dönemde 1958, 1963 ve 1968 yıllarında Irak'ta üç askeri darbe olmuştur.⁶⁶ Aynı şekilde Türkiye'de 1960 ve 1971 yıllarında iki askeri darbe olmuştur.⁶⁷ Darbeden sonra iktidara gelen devlet adamları yeni fikirlere sahip olduğu için dış politikada yeni yöntemler kullanmışlardır.

14 Temmuz 1958 tarihinde Türkiye-İrak ilişkileri için dönüm noktası olmuştur. Irak hükümeti, 1958 yılında Ürdün ve Lübnan'ı korumak amacıyla Batı sınırına asker göndermeye başladı ve bu askerler, Doğu Blokuna yakın olan General Abdülkerim Kasım'ın isteğiyle Bağdat'a gelirken monarşi rejimine karşı bir darbe yapmıştır.⁶⁸ Bu tarihte Abdülkerim Kasım önderliğinde yapılan bu askeri darbe ile Krallık rejimi yıkılmış ve cumhuriyet yönetimi kurulmuştur. 14 Temmuz 1958 sabahı Irak Kralı'nın ailesi tamamen öldürülmüştür. Irak'ta bu olay yaşanırken, Bağdat Paktı üyeleri toplantı yapmak için Irak yüksek üyelerinin Ankara'ya gelmelerini beklemiştir. Söz konusu II. Melik Feysil ve Nuri Said'in toplantıya katılmalarına karar verilmiştir.⁶⁹ 14 Temmuz darbesinin olduğu günde Bağdat Paktı'nın toplantısının olması, darbecilerin Ortadoğu'da barışı sağlayan Bağdat Paktı'nı sona erdirmek istedikleri şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁰

İrak'ta darbenin olması Türkiye-İrak ikili ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye, Irak'ta Cumhuriyet Rejimi'nin kurulmasıyla Irak'taki Kürtlerin bölgedeki barışı ve

⁶⁴ Abdulla, H.(2007). age, 60.

⁶⁵ Robins, F.(1993). *Türkiye Walşerq Alawset*. (Çev. Mixail Necım Xuri). Kahire: Medbuli Yayınları, 34-35.

⁶⁶ Reshid, A. (2003). *Alıraq Almeasir*. Dımaşk: Almedni Yayınları, 138-175.

⁶⁷ Hwfsbiyan, vd, (1985). *Türkiye Bein Sefwat Albırwqratiyet w Hükm Alaskeriyet*. Beyrut: Alabhas Alarebiyet, 203-225.

⁶⁸ Bozkurt, G. (Eylül-Ekim 2016). "Monarşiden Cumhuriyete: 1958 Irak Darbesi". *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 8 (76), 40-42.

⁶⁹ Muhamed, S. K. (2004). *Türkiye Welqziya Alarebiye 1945-1967. Arap Tarihi ve Eser Akademik Enistitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat, 80-81.

⁷⁰ Alneimi, A. (1975). age., 259.

güvenliği bozabileceğine inanmıştır. Bunun üzerine Türkiye 17 Temmuz 1958 tarihinde Cumhuriyet Rejimi'ni tanımayacağını ve Irak'a müdahale ederek Krallık rejiminin geri dönmesine yardım edeceğini bildirmiştir.⁷¹ Ancak Türkiye, özellikle ABD, İngiltere ve Bağdat Paktı'na katılan devletlerden önemli bir destek alamadığı gibi Sovyetler Birliği'nden ciddi anlamda tehditler almıştır.⁷² Bunlara ek olarak Türkiye'nin içindeki muhalefetin baskılarına daha fazla dayanamayıp bu görüşünden vazgeçmiş ve 31 Temmuz 1958 tarihinde bu yeni rejimi resmen tanımıştır.⁷³ Kürtlere göre Irak'taki Kürtler de Türkiye'nin görüşünü değiştirmesinde etkili olmuştur. Çünkü yeni Irak rejimi Kürtler tarafından sıcak karşılanmış⁷⁴ ve Irak tarihinde ilk kez Kürtler gönüllü olarak kendini Irak vatandaşı olarak kabul etmiştir. Türkiye, Kürtlerin Irak cumhuriyetini kabul edip bu yönetimde sakin bir şekilde yaşayacaklarını ve Irak'tan ayrılma fikrinden vazgeçeceklerini düşünmüştür.⁷⁵

Türkiye Irak'taki olaylardan uzak kalmamıştır, tersine yakından takip etmiştir. Özellikle 26 Temmuz 1958 tarihinde yeni anayasasının üçüncü maddesinin Irak'ta Arap ve Kürt milleti kardeş gibi yaşayıp ve birleşik bir Irak içerisinde bütün insanların özgürlüğünü koruması,⁷⁶ İran ve Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir. Kürtleri bölen devletlerden biri diğerlerinden habersiz olarak Kürtlerin haklarını tanımıştır.⁷⁷ Ayrıca Molla Mustafa Barzani'nin 6 Ekim 1958 tarihinde Sovyetler Birliği'nden Irak'a geri dönmesi, Türkiye'yi daha fazla rahatsız etmiş ve Türkiye, Barzani'nin Irak'a geri dönmesini,⁷⁸ bölgeye istikrarsızlık getirebileceğine dair Irak'ı uyarmıştır.⁷⁹

Irak Cumhuriyeti kurulduktan bir yıl sonra 14 Temmuz 1959 tarihinde Cumhuriyet yıldönümü anısında Kerkük'te Kürt, Arap, Komünist ve Türkmen arasında çıkan karışıklık neticesinde 31 Türkmen'in öldürülmesi, Türkiye-İrak ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.⁸⁰ Bunun üzerine Türkiye'deki gazeteciler, Kerkük'teki Türkmenlerin soykırıma maruz kaldığına dair yoğun bir şekilde propaganda faaliyetlerine girmeye

⁷¹ Muhamed, S. (2004). agt., 81-84.

⁷² Muhamed, S. (2004). agt., 81-84.

⁷³ Yılmaz, T. (2016). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Yayınları, 136-137.

⁷⁴ Cuvad, S. (1990). *Alıraq Almsailet Alkürdiyet 1970-1985*. Londra: Allam Yayınları, 35-36.

⁷⁵ Ahmed, İ. X., vd.(1988). *Türkiye Almeasret*. Musul: Dar Alketeb Yayınları, 217.

⁷⁶ Abdulla, H. (2007). age., 63.

⁷⁷ Cuvad, S. (1991). age., 37.

⁷⁸ Abdulla, H. (2007). age., 64.

⁷⁹ Almetlabi, N. (1986). age., 283.

⁸⁰ Alsamanci, A. K. (1990). *Altariş Alsyasi Litwrkman Alıraq*. Alsaqi Yayınları, 169-170.

başlamıştır.⁸¹ Aynı zamanda Milletvekili Narsim Nerin “Kürtler bizim kardeşlerimizi öldürmüştür, biz de ne kadar Türkmen öldürülmüşse o kadar Kürt öldürmeliyiz” diyerek tepkisini bildirmiştir.⁸²

Irak’ın 24 Mart 1959 tarihinde Bağdat Paktı’ndan çıkmasıyla Türkiye bölgede önemli bir müttefikini kaybetmiştir.⁸³

1960 yılında Türkiye’de askeri darbe yapıldıktan sonra ülkede iç karışıklık artmaya başlamıştır.⁸⁴ Bu nedenle Türkiye yeterince Kuzey Irak’ı takip edemiyordu. Türkiye özellikle 1961-1975 yılları arasında Barzani önderliğinde Irak merkezi hükümete karşı yapılan Eylül olaylarında yeterince Irak’a yardım edememiştir.⁸⁵ 1961 yılından 1975 yılına kadar Peşmergeler, Türkiye-Irak sınırının önemli kısmını ele geçirmiştir.⁸⁶ Türkiye kendi sınırlarını Barzanilerle çatışan aşiretler dışında bütün Kürtlere kapatmıştır.⁸⁷ Bunu da belirtelim ki, Türkiye; Irak’ın Kürtlere karşı Türkiye-Irak sınırında yapmış olduğu operasyonlara karşı çıkmasına rağmen, söz konusu sınırların korunması ve operasyonların sınırlı kalması şartı ile Kürt ayaklanmasını bastırılacağı zamana kadar devam etmesini istemiştir. Böylece Türkiye 1961 yılından 1962 yılının ortasına kadar Irak operasyonlarına göz yummuştur. Ancak 15 Ağustos 1962 tarihinde Irak uçaklarının yanlışlıkla Türkiye sınırlarında bulunan iki Türk askerini öldürdüğünde ertesi gün Türkiye, sınırlarının aşılması bahanesi ile bir Irak uçağını düşürmüştür. Bunun üzerine Türkiye-Irak ilişkileri bozulmaya başlamış ve Türkiye, Irak’taki temsilcisini geri çekmiştir. Fakat Türkiye, Iraklı Kürtlerin silah elde edebilmek için Türkiye sınırlarını kullandığını öğrendikten sonra Irak ile ilişkilerini normalleştirmeye başlamıştır.⁸⁸

1963 yılında Abduselam Arf önderliğinde askeri bir darbe sonucunda Abdulkerim Kasım Hükümeti son bulmuş ve Abduselam Arf yönetimi başlamıştır. Türkiye yeni hükümeti

⁸¹ Almetlabi, N. (1986). age., 281.

⁸² Makdaul, D. (2005). *Mezhwi Moderni Kürd*. (Çev: Abubekr Xoşnav). (2. Baskı). Erbil: Mili Eğitim Yayınları, 660.

⁸³ Abdulla, H. (2007). age., 64.

⁸⁴ Ahmed, F. (2000). *Sanie Türkiye Alhadiset*. (Çev. Sleman Dawd Alwasty wzmyle). Bağdat: Beyt Alhikmet Yayınları, 272.

⁸⁵ Dëshner, G. (2004).). *Kürd: Geli Lexştebrawy Ghedirlekraw*. (Çev. Hama Kerim Arif). Erbil: Aras Yayınları, 223-225.

⁸⁶ Barzani, M. (2002). *Albarzan Walhareket Altehririyet Alkürdiyey Sewret Eylül 1961-1975*. (Cilt 3). Erbil: Milli Eğitim Yayınları, 39.

⁸⁷ Kochera, K. (2003). *Kürd Lesedey Nozde w Bistemde*. (Çev. Hama Kerim Arif). Erbil: Shvan Yayınları, 467.

⁸⁸ Gerib, A. (1973). *Alhareket Alqewmiyet Alkürdiyey*. Dar Alnehar Yayınları, 64.

tanıdığını hemen bildirmiştir.⁸⁹ Çünkü iktidara gelen yeni siyasetçilerin Arap milliyetçiliğine bağlı oldukları için Kürtlere ve komünizme karşı sert bir politika takip edebileceği öngörülmekteydi.⁹⁰

Irak hükümeti, Kürtlerin ayaklanmasını bastırmak amacıyla Dicle planını hazırlamıştır. Söz konusu planın Türkiye, İran ve Suriye tarafından desteklenmesi gerekiyordu. Bunun üzerine Irak Dışişleri Bakanı Talib Şebib planı Türkiye'ye ve İran'a bildirmiş ve söz konusu devletler arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Böylece Irak, sınırları dâhilindeki Kürtlere karşı yapmış olduğu operasyonlarda Türkiye'den ve İran'dan destek almıştır.⁹¹ Ancak Sovyetler Birliği'nin baskısından dolayı Türkiye, Irak hükümetine verdiği destekleri kesmiş ve yalnızca kendi sınırlarını sıkı denetim altına almıştır.⁹²

17 Temmuz 1968 tarihinde Baas Partisi bir darbe ile Abduselam Arif'in yönetimine son vererek iktidara el koymuştur.⁹³ Baas Partisi Irak'taki sorunları çözmek ve iktidarı daha da güçlendirmek için Kürtlerle anlaşmak istemiştir. Bunun üzerine Baas Partisi bazı Kürtlerin bakan olarak atanacaklarını bildirmek ile birlikte,⁹⁴ 11 Mart 1970 yılında resmi olarak Kürtlere otonomi verileceğine dair söz vermiştir.⁹⁵ Bu durum Türkiye'yi Irak ile ilişkilerini daha da geliştirmeye sevk etmiştir. Türkiye, Irak'taki Kürt ayaklanmasının son bulması için İran-İrak ilişkilerini normalleştirmeye ve her iki devlet arasında bir anlaşma yapmaya çalışmıştır.⁹⁶ Böylece Türkiye, Iraklı Kürtlere karşı kendi sınırlarını kontrol altına almış⁹⁷ ve Irak, Türkiye sınırından Kürtlere her hangi bir yardım gelmeyeceğini anlayınca İran ile anlaşma yapmıştır. Bu nedenle Irak 6 Mart 1975 tarihinde Şattül Arap suyu üzerindeki iddialarından vazgeçerek İran ile Cezayir antlaşması imzalamıştır.⁹⁸ Bu antlaşma ile Irak, İran'la anlaşarak Irak'taki Kürt hareketini bastırmıştır.

⁸⁹ Ahmed İ. X. vd. (1988). age., 226.

⁹⁰ Abdulla, H. (2007). age., 66.

⁹¹ Seid, A. (1999). *İraq 8 Şubat – Men Hewar Almefhim İla Hawar Aldem, Mraceat fy Zekret Talb Şebib*. Dimeşk, 256-259.

⁹² Abdulla, H. (2007). age., 67-69.

⁹³ Yılmaz, T. (2016). age, 159.

⁹⁴ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel yayınları, 92-93.

⁹⁵ Seidulla, S. (1991). *Almeselet Alkürdiyet fy Türkiye Merhelet Cedidet*. Bağdat: Şefeç Yayınları, 28-29.

⁹⁶ Kochera, K. (2006). age., 414-415.

⁹⁷ İntsar, N. (2004). *İtno Netewayeti Kürd*. (Çev. Ata Qaredaxi). Süleymaniye: Tişk Yayınları, 168-170.

⁹⁸ Mine, E. (2012). *Amni Stratiji İraq w Sekwçkey Baesiyan: Terhil, Taerib, Tebeis*. Süleymaniye: Akadimyay Hoşyariu Pegeyandni Kadrani (KYB) Yayınları, 228; Rahmani, W. (2013). *Şorşi Eylül Lebelgename Nheniyekani Amerikada*. İran: Tahran Yayınları, 39. Cezayir Antlaşması İran adına Şah, Irak adına Saddam Hüseyin ve ABD adına Henry Kissenger tarafından imzalanmıştır. Bkz. Zaza, H. (2009).

1.1.3. BAAS Rejimi (Saddam Hüseyin) Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri

Önceki dönemlerde olduğu gibi Türkiye-İrak ilişkilerinin şekillenmesinde başlıca faktör Kürt sorunudur. 1975 yılından sonra Irak, Kürt sorununu kökten çözebilmek için birtakım adımlar atmıştır. Irak hükümetinin attığı adımlar Türkiye ile ilişkilerini etkilemiştir.⁹⁹ Bu bağlamda Irak, Irak'taki Kürtlerin İran ve Türkiye'deki Kürtlerle ilişkilerini kesebilmek için Türkiye ve İran sınırlarına yakın Kürt köylerini yıkmıştır.¹⁰⁰ Irak hükümetinin bu girişimlerine paralel olarak Kuzey Irak'ta Kürt hareketini tekrar canlandırmak ve Irak hükümetine karşı mücadele etmek için yeni partiler ortaya çıkmıştır. Yeni partiler Türkiye, İran ve Irak sınırlarına yakın bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan ve bugüne kadar gücünü koruyan en önemli parti 1 Haziran 1975 tarihinde kurulan KYB (Kürdistan Yurtsever Birliği)'dir. Söz konusu parti ilk kurulduğu zaman Irak hükümetine karşı olmakla birlikte ABD, Türkiye ve İran'a da karşı olduğunu açıklamıştır.¹⁰¹ KYB, etki alanında olan Soran bölgesine silah gönderebilmek için Türkiye sınırını kullanmak zorunda kalmıştır.¹⁰² KYB ile beraber KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) de 1976 yılında geçici bakanlık adı altında kendini toplamıştır.¹⁰³ KDP de Türkiye sınırını kullanarak Irak hükümetine karşı hareket etmiştir.¹⁰⁴ KDP ile KYB'nin Türkiye sınırını kullanması bu iki partinin karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Türkiye ise KDP ile KYB arasındaki rekabette KDP'ye yardım etmiştir. Bunun sebebi ise KDP'nin kurulduğu günden beri Irak hükümetine karşı olup hiçbir zaman Türkiye'ye karşı adım atmaması olmuştur. Buna karşın KYB kurulduğu sırada Türkiye'ye de karşı olduğunu açıkça belirtmiştir.¹⁰⁵

1973 yılında Kerkük petrolünün Akdeniz'e taşınması için Türkiye-İrak arasında Türkiye-İrak Ham Petrol Boru Hattı antlaşması imzalanmıştır. 1974 yılında söz konusu boru hattı yapılmaya başlanmıştır.¹⁰⁶ 1976 yılında Türkiye-İrak arasında ekonomik bir antlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşmada Irak petrollerinin Türkiye'den Akdeniz'e gönderilmesine bir

---

Lekolineweyeki Siyasi Le Mezhyw Siyasi İraq 1908-2008. (Çev. Amanj Niemet). Süleymaniye: Çwarçıra Yayınları, s.155. Wasani, D. (2014). *Kürd w Bagdat*. Erbil: Mukryan Yayınları, 188-189.

⁹⁹ Celil, C. vd. (1990). age., 297.

¹⁰⁰ Abdulla, H. (2007). age., 72-73.

¹⁰¹ Abdulrehman, S. (2002). *Damezrandny Yekety Niştmany Kürdistan 1975-1976 w Helgirsandnewey Şorş*. Süleymaniye: Nma Yayınları, 231-235.

¹⁰² Amin, N. (1997). *Lekenari Danwpewa Bo Xri Nawzeng Diwy Nawaway Rwdawakani Kürdistani İraq*. Süleymaniye: Süleymaniye Üniversitesi Yayınları, 77-78.

¹⁰³ Amin, N. (1997).age., 440-442.

¹⁰⁴ Makdaul, D. (2005). age., 565-567.

¹⁰⁵ Abdulla, H. (2007). age., 74.

¹⁰⁶ Behnan, H. (Yok). agm., 132.

kez daha vurgu yapılmıştır.¹⁰⁷ Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı olarak bilinen proje 1977 yılında hizmete açılmıştır. Açılış töreninde Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, Türkiye-İrak ilişkilerinin iyi bir seviyeye oturup kesintisiz olarak daha da gelişeceğinden söz etmiştir.¹⁰⁸ Ayrıca bir yıl geçtikten sonra 1978’de Irak Cumhurbaşkanı Ahmet Hassen Bekr Ankara’yı ziyareti esnasında Türkiye ile bir antlaşma daha imzalamıştır.¹⁰⁹ Antlaşmanın 4. maddesinde her iki tarafın Kürt sorununa karşı olması birlikte hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir.¹¹⁰ Görüldüğü üzere Kürt sorunu 1926-1976 yılları arasında Türkiye’nin ve Irak’ın barış ve güvenliği açısından tehlike arz etmiş olsa da 1976 yılından sonra her iki ülkenin ekonomik çıkarlarını da tehdit edecek bir sorun olmuştur.¹¹¹

1980 yılında başlayan ve sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı’nda Kuzey Irak’ın ve bölgedeki grupların stratejik öneme sahip olması bu dönemde Irak için bu bölge üzerinde kontrolün sağlanamaması yeni sorunlara yol açmıştır.¹¹² Zira İran-İrak Savaşı sırasında Kürt hareketleri kuvvetlenerek Türkiye ve İran sınırına yakın bölgeleri ele geçirmiştir. Türkiye buna karşı çıkarak Irak’ın kendi sınırlarını kontrol edemediğini eleştirmiştir.¹¹³ Bu dönemde Irak’ta Kürt hareketlerinin kuvvetlenmesi ile beraber PKK da Türkiye’de silahlı eylemlere başlamıştır.¹¹⁴ Irak, İran’a karşı üstünlük elde etmek için tüm gücünü İran’a yoğunlaştırdığı dönemde Türkiye ile sınırlarını ihmal etmiş ve Kürt grupların bu bölgedeki hareketlerini kontrol edememekteydi. Kürt gruplar ise bu durumu fırsata çevirerek hem kendilerine hem de PKK’nın faydası için kullanmıştır.¹¹⁵ Bu bağlamda Masud Barzani ile terör örgütü PKK’nın elebaşısı Abdullah Öcalan arasında “principles solidarity” adı altında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmada her iki taraf ortak düşmanlara karşı yani Türkiye ve Irak’a karşı savaşacağını bildirmiştir.¹¹⁶

1984 yılında Ankara’da Türkiye-İrak arasında Sıcak Takip Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre her iki taraf birbirlerinin topraklarına 17 kilometreye kadar girme hakkı elde

¹⁰⁷ Robins, F. (1993). age., 76-77.

¹⁰⁸ Behnan, H. (Yok). agm., 132.

¹⁰⁹ Ahmed, İ. X., vd. (1988). age., 226-227.

¹¹⁰ Celil, C., vd. (1990). age., 300.

¹¹¹ Hassan, C. (1990). *Türkiye fy Astraticiyet Alamrikiyet Beid sqwt Şah*. İran: 94-95.

¹¹² Abdulla, H. (2007). age., 76.

¹¹³ Owsln, R. (2001). *Almeselet Alkürdiyet fy Alalaqat Altürkiyet – Aliraniyet*. (Çev. Mohamed İhsan). 47-48.

¹¹⁴ Dakuki, İ. (2003). *Alakrad Türkiye*. Dımaşk: Almedi Yayınları, 207-208.

¹¹⁵ Owsln, R. (2001). age., 48.

¹¹⁶ Owsln, R. (2002).age., 74.

etmiştir.¹¹⁷ Ayrıca Türkiye'nin kendi topraklarında yapacağı operasyonların masrafları Irak tarafından karşılanacaktır.¹¹⁸ Irak'taki muhalifler Irak'taki Baas rejimini ortadan kaldırmak için Suriye ve Libya gibi Arap ülkelerinden destek almak için Cerablus Anlaşması'nı imzalamıştır.¹¹⁹ Bu dönemde İran kuvvetleri de KDP yardımı ile Kuzey Irak'ta ilerlemeye başlamıştır,¹²⁰ PKK da Suriye'deki üslerinden Türkiye-Irak sınırını kullanarak Türkiye'ye saldırılar yapmayı planlaması üzerine Türkiye-Irak arasında imzalanan antlaşmaların uygulanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Kerkük ve Musul'daki petrolün İran'dan korunması için Batılı devletler tarafından Türkiye'ye yeşil ışık yakılmıştır.¹²¹ Bu çerçevede Türk ordusu 1983 yılında "Express 83" adlı operasyonla Kuzey Irak'tan 25 kilometrelik derinlikte Irak topraklarına girmiştir.¹²² Türkiye ve Irak'ın düzenlediği operasyonların amacı sadece Kuzey Irak'taki Kürt hareketlerine karşı değil, aynı zamanda bölgedeki Kürtlerin birleşip Ortadoğu'da bir değişiklik yapmasına karşı olmuştur.

İran-Irak Savaşı boyunca Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikası nedeniyle İran ve Irak ile ilişkileri bozulmadan devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye durumu iyi bir şekilde değerlendirip ekonomik alanda her iki ülkeye özellikle Irak'a ihracat yapmaya başlamıştır. Savaş devam ederken Türkiye-Irak arasında birkaç antlaşma imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmalardan çoğu petrol ve güvenlikle ilgili olmuştur.¹²³

1983 yılının sonunda Irak hükümeti, KYB ile anlaşmaya varmaya çalıştığı zaman Türkiye Dışişleri Bakanı Bağdat'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Bağdat eğer KYB ile anlaşmaya varırsa Türkiye'nin Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapatacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Irak hükümeti, KYB ile antlaşma yapmaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹²⁴

İran-Irak Savaşı'nın sonlarında Irak hükümeti, Irak toprak bütünlüğünü korumak bahanesiyle Kürtlere karşı "Enfal Hareketi" adı altında büyük bir operasyon başlatmıştır.

¹¹⁷ Kıran, A. (2001). agm.

¹¹⁸ Hassan, C. (1990). age., 66.

¹¹⁹ Abdulla, H. (2007). age., 78.

¹²⁰ İnternet: Keskin, A.(2015). "İran'ın Kuzey Irak Politikası/İran ve Iraklı Kürtler". Web: <http://tr.omrandirasat.org/yay%C4%B1mlar%C4%B1m%C4%B1z/makaleler/iran%E2%80%99in-kuzey-irak-politikasi-iran-ve-irakli-kurtler.html> adresinden 30 Mart 2018 tarihinde alınmıştır.

¹²¹ Hassan, C. (1990). age., 99-100.

¹²² Owlsn, R. (2001). age., 48.

¹²³ Behnan, H. (Yok). agm., 133-134.

¹²⁴ Alnasri, X. (1990). *Altewrat Almeasret fy Alalaqat Alarabiyet - Altürkiyet*. Bağdat: Alrayet Yayınları, 225.

Bu çerçevede 182 bin Iraklı Kürt'ü Irak çöllerinde kaybettirip kimyasal silahla Halepçe kasabasında 5 bin kişiyi öldürmüş ayrıca yüzbinlerce Iraklı Kürt komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır.¹²⁵ Halepçe Katliamı'ndan sonra Irak'taki Kürt sorunu siyasal ve ekonomik bir sorundan ziyade insani bir sorun haline gelmiştir. Bu dönemde Celal Talabani Kürdistan Cephesi'nin lideri olarak Kürt sorunu ile ilgili Washington'da ABD'li yetkililerle görüşmüştür. Talabani, Washington'da Türkiye'nin Kürtlere karşı izlediği politikayı eleştirmiş ve Türkiye'deki Kürt partileri ile ilişkileri olduğunu açıkça söylemiştir. Türkiye bu durma karşı çıkarak ABD'ye tepki göstermiştir. Çünkü Türkiye'ye göre Washington, Iraklı Kürtlerin Türkiye'ye karşı diplomasi yapmasına izin vermiş ve ABD'nin bu tutumu bölgedeki Kürtleri kışkırtmaktan başka hiçbir işe yaramayacağını belirtilmiştir.¹²⁶ Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı Türkiye'ye ABD'nin Irak'taki muhalif güçlerle doğrudan bir ilişki kurmayacağını bildirmiştir.¹²⁷ Ancak İran-Irak Savaşı sona erdikten sonra Türkiye-Irak ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Zira Türkiye, Irak'ın sahip olduğu ve olabileceği silahlardan korkmakta ve Irak da Türkiye'nin Dicle ve Fırat sularını kullanmasından endişe duymuştur. Bunun yanı sıra bu dönemde Kürtlerin Türkiye-Irak ilişkilerini etkileyen bir faktör olduğunu görmekteyiz.¹²⁸ Yukarıda da bahsedildiği gibi Irak hükümeti Iraklı Kürtleri cezalandırmak için Enfal operasyonu başlatmış ve bunun neticesinde de yaklaşık 60 bin Iraklı Kürt, Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır.¹²⁹ Irak hükümeti, Türkiye'nin Kürtlere sınırlarını açmasını eleştirmiş ve daha önce yapılan Sıcak Takip Anlaşması'na göre Irak hükümeti Türkiye sınırlarına girip sığınmacılarını tutuklayarak Irak'a geri getirme hakkının olduğunu bildirmiştir. Fakat Türkiye Savunma Bakanı buna karşı çıkarak 28 Ağustos 1988 tarihinde Irak'ın herhangi bir bahane ile Türkiye topraklarını kullanamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Irak, Sıcak Takip Anlaşması'ndan resmi olarak çekilmiştir.¹³⁰ Bundan sonra Türkiye-Irak siyasi ilişkileri bozulmaya başlamıştır. İlerde bahsedileceği üzere bu tarihten sonra Türkiye, Iraklı Kürtlere yakınlaşıp ilişkiler kurmaya başlamış böylece Irak'tan nispeten uzaklaşacaktır. Üstelik İkinci Körfez Savaşı'nda Türkiye, Irak'a karşı ABD ve müttefik güçlerin yanında yer alıp ülkedeki ABD üslerinin Irak'a karşı kullanılmasına izin verecektir. Türkiye koalisyon güçlerin yanında yer almakla birlikte BM kararlarını kısa sürede uygulamaya

¹²⁵ Miho, L. (2009). *Kürd w Kürdistan Lebelgename Nheniyekani Amerikada*. (Çev. Wrya Rehmani). Erbil: Rojhalat Yayınları, 331-333.

¹²⁶ Alnasri, X. (1990). age., 256-257.

¹²⁷ Abdulla, H. (2007). age., 82.

¹²⁸ Robins, F. (1993). age., 79-80.

¹²⁹ Lazarif, vd. (2005). *Kürdistanî Hawçerx*. (Çev. Gushad Abdulla Hama Kerim). Erbil: Aras Yayınları, 63-65.

¹³⁰ Abdulla, H. (2007). age., 82-83.

çalışacaktır.¹³¹ Zira Türkiye-İrak ilişkilerinde yaşanan sorunlar ve bölgede Irak'ın tehdit olarak ortaya çıkması Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Turgut Özal Irak'ın komşularına tehlike arz ettiğini, İran ve Kuveyt'ten sonra belki Suriye veya Türkiye'ye saldırabileceğini bu nedenle Türkiye'nin Irak'a karşı ABD'ye yardım etmesi ve ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasına izin vermesi kararının iyi bir karar olduğunu belirtmiştir.¹³²

Saddam Hüseyin döneminde Türkiye-İrak ilişkileri iyi görünmüştü de bu ilişkiler her iki ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumun sonucudur. Zira Saddam Hüseyin, Türklere karşı duyduğu kını saklamayıp her fırsatta dile getirmekten geri kalmamıştır. Aynı zamanda Saddam Hüseyin kimyasal ve biyolojik silah üretmekle uğraşmıştır. Böyle bir Irak Türkiye için tehdit kaynağı olmuştur.¹³³ İran-İrak Savaşı'ndan sonra Türkiye, Saddam Hüseyin'e karşı ABD'ye ve hatta Iraklı Kürtlere bile yardım etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Irak'a karşı BM kararlarına uyararak Irak'tan gelen Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapatmıştır. Bunun üzerine Türkiye, Irak'tan elde ettiği enerji ihtiyacının bir kısmını Kuzey Irak üzerinden gelen petrol tankerleri ile karşılamak zorunda kalmıştır. Irak ordusunun Kuzey Irak'tan çekilmesi ile birlikte Türkiye, Irak merkezi hükümeti yerine Kuzey Irak'taki Kürt partileriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.¹³⁴ Türkiye ayrıca 1994-1995 yılları arasında Kuzey Irak'a 25,5 milyon dolarlık yardım yapmıştır, petrol karşılığında Türkiye'den Kuzey Irak'a gıda taşımasına izin vermiştir. Türkiye böylece Iraklı Kürtleri Irak ambargosundan korumuştur.¹³⁵

1.3. Irak'ta Kürt Hareketlerinin Tarihi ve Türkiye'nin Politikası

Ortadoğu'nun en eski ve en kalabalık etnik gruplardan birisi olan Kürtlerin çoğunluğu Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de yaşamaktadır. Başlıca lehçeleri Kurmanci, Sorani, Gorani ve Zazaki ile Hint-Avrupa dil grubuna ait olan Kürtçeyi konuşan bu etnik topluluğun çoğunluğu Sünni Müslümanlardır. Bununla birlikte Alevi, Ezidi, Şii, Hıristiyan ve Yahudi

¹³¹ Çakmak, H. (2016). *Türd Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*. (5. Baskı). Ankara: Kripto Yayınları, 193-195.

¹³² Alzemiri, İ. (2015). age., 170.

¹³³ Öztürk, M. (1997). *Türkiye Ve Ortadoğu (Savunma ve Güvenlik Açularından)*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 86.

¹³⁴ Öğür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (Ağustos 2014). "Kuzey Türkiye-İrak İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği". *Ortadoğu Araştırmalar Merkezi*, Rapor No:2014/01, 27.

¹³⁵ Dalar, M. (2016). age., 154.

Kürt toplulukları da bulunmaktadır. Kürtlerin büyük bir kısmı 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşamaya başlamışlardır.¹³⁶ Ancak Birinci Dünya Savaşının ortalarında, Mayıs 1916 tarihinde, Fransa ve İngiltere yaptıkları gizli bir antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Ortadoğu'nun büyük bir kısmını kendi aralarında paylaşmıştır. Sykes-Picot olarak tarihe geçen bu antlaşmada Lübnan ve Suriye, Fransa'ya verilirken; İngiltere, Irak'taki petroleri kontrollü altına alabilmek için ¹³⁷ Mezopotamya'nın güneyini doğrudan kontrol altına alan ve Gazze'den Kerkük'e kadar olan geniş toprakları almıştır.¹³⁸ San Remo Konferansı'yla Musul bölgesi de dâhil bütün Irak, İngiltere'nin manda yönetimine dâhil olmuştur.¹³⁹ Böylece Birinci Dünya Savaşı, Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu çerçevede Birinci Dünya Savaşı devam ederken yapılan gizli anlaşmalarla Kürtlerin yoğun yaşadıkları bölge üç büyük devlet arasında paylaşılmıştır. Bahsi geçen bölgenin kuzey kesimi Rusya'ya, doğu kesimi ile batı kesimi Fransızlara ve güney kesimi ise İngilizlere verilmiştir. 1917 yılında Çarlık Rusya'da Ekim Devrimi'nin olmasıyla Rusya işgal ettiği topraklardan çekilmiştir. Rusya'nın etkisindeki bölgeler İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmıştır.¹⁴⁰

Sevr Antlaşmasında 62. 63. ve 64. maddeleri Kürtler ile ilgilidir. Söz konusu maddelerde Kürdistan kurulmasından bahsedilmiştir.¹⁴¹ Ancak Lozan antlaşmasında Kürdistan'dan bahsedilmemiş hatta İngiltere, Fransa ve İtalya Kürt meselesinden vazgeçmiştir.¹⁴² Bu tarihten itibaren Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürtler merkezi yönetimine karşı otonomi mücadelesine girmişler.

1.3.1. Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Musul'daki başkomutanı Ali İhsan Paşa, Şeyh Mahmud Berzenci'ye bir mektub göndererek Osmanlı devleti adına

¹³⁶ Sönmezoğlu, Faruk, Güneş Hakan, Keleşoğlu. (2015). *Uluslararası İlişkilere Girişi*. İstanbul: Der Yayınları, 205-206.

¹³⁷ Barzinci, A.A. (2007). *Sykes-Piko w Trazandny Cemsery Keşey Kürdy Başwr*. Süleymaniye: Süleymaniye Yayınları, 23.

¹³⁸ Cleveland, W.L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev: Mehmet Harmancı). (1.Baskı). İstanbul: Agora Kitaplığı, 181.

¹³⁹ Yılmaz, T. (2016). age., 20.

¹⁴⁰ İnternet: "Kürdistan'ı Bölen Gizli Plan: Sykes-Picot Antlaşması". *Bitlisname*. Web: <http://www.bitlisname.com/2016/05/11/kurdistan-bolen-gizli-plan-sykes-picot-antlasmasi/> adresinden 24 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

¹⁴¹ Memuzini, S. (2007). *Berkwlek Le Mezhwy Kürd w Kürdistan*. Erbil: Mnare Yayınları, 247-248.

¹⁴² Xoshnau, S. (2009). *Deqekani Kongrey Siver w Xwendneweyekitr*. (2.Baskı). Erbil: Mnare Yayınları, 45-47.

Süleymaniye'yi yönetmek istemiştir. Fakat Berzenci bunu kabul etmemiştir.¹⁴³ İngiltere, Irak'taki etkisini arttırmak için aşiretler ve din adamları yoluyla Irak'ı tamamen kontrol etmek istemiştir. Bu bağlamda 1918 yılının son aylarında Arnold Wilson Süleymaniye'ye giderek Şeyh Mahmud Berzinci ve diğer aşiretlerle bir araya gelmiştir. Bu toplantıdan sonra 1 Kasım 1918 tarihinde Berzenci, Kuzey Irak'taki Kürt bölgelerinin yöneticisi olarak seçilmiştir.¹⁴⁴ 1920'li yılların başında Türkiye'nin Kuzey Irak'taki bölgeleri nüfuzu altına almaya çalışmasına karşılık İngiltere, Berzinci önderliğinde Kuzey Irak'ta özerk bir yönetimin kurulmasını kabul etmiştir.¹⁴⁵ Daha sonra İngiltere tarafından bu yönetime son verilmiştir. Bunun üzerine Berzenci, Irak hükümetine ve İngilizlere karşı ayaklanma başlatmıştır.

Berzenci İngiltere'nin politikaları çerçevesinde hareket edeceğini beyan etmiştir. Ancak seçildikten sonra İngiltere'nin politikalarından uzaklaşarak Kuzey Irak'taki bütün Kürt bölgelerinde nüfuzunu artırmaya başlamıştır.¹⁴⁶ Bunun üzerine Mart 1919'da İngiltere tarafından Kuzey Irak'taki son gelişmelerin ele alınması için Bağdat'ta bir konferans düzenlenmiştir. Söz konusu konferansta oy çokluğuyla Berzenci'nin nüfuzunun azaltılması gerektiğine karar verilmiştir. Buna karşılık Berzenci 23 Mayıs 1919 tarihinde İngiltere'ye karşı ayaklanmış ve İngiltere ile arasındaki siyasi ve askeri ilişkileri kesmiştir. 18 Haziran 1919 tarihinde ise Berzenci, İngiltere tarafından tutuklanmıştır.¹⁴⁷ Berzenci tutuklandıktan sonra Bağdat'a gönderilip idam edilmesine karar verilmiştir. Ancak daha sonra idam yerine Hindistan'a sürgün edilip hayat boyunca hapis edilmesi tercih edilmiştir. Berzenci ayaklanması bastırıldıktan sonra Süleymaniye doğrudan İngiltere tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Berzenci'den sonra bölgenin özellikle Süleymaniye'nin durumu her geçen gün kötüleşerek İngiltere'nin çıkarlarını tehdit etmiştir. Bir yandan Kürt bölgelerinde ayaklanmalar başlamış diğer yandan Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'nun doğusunda ayaklanma başlamış ve Türkler, Musul bölgesini kendi kontrolleri altına almaya çalışmıştır.¹⁴⁸ Türkler bunu yapabilmek için gizlice Kürt aşiretleri ile anlaşmıştır. Bu bağlamda Mahmud Hâni, Türkler ile ilişki kurmuştur. 1922 yılında ise Remzi Beg, Türkler

¹⁴³ Sejadi, S. (1996). *Mezhwy Raperini Kürd*. (2.Baskı). İran: İran Yayınları, 54-55.

¹⁴⁴ Jweide, W. (2008). *Cwlanewey Netewey Kürd Bnema w Peresendni*. (Çev: Yasin Zerdeshti). Süleymaniye: Sima Yayınları, 358-360. Barzinci, A. (2007). age., 37-38.

¹⁴⁵ Walid, H. (1992). *Alkürd w Kürdistan fy Alwasaiq Alberitaniyet Draset Tarixiyet Wesaiqiyet*. Sahn Alarap Yayınları, 157.

¹⁴⁶ Jweide, W. (2008). age., 370-379.

¹⁴⁷ Hafid, N., vd. (2006). *Yadnamey Shex Mehmudy Hafid*. Süleymaniye: Shvan Yayınları, 134.

¹⁴⁸ Rostem, N. (2017). *Kürd w Hükümete Yekledway Yekekani İraq 1916-1968*. Süleymaniye: Genç Yayınları, 30-32.

tarafından Revanduz kaymakamı olarak atanmıştır. Remzi Beg, Revanduz'a gelince Türkler büyük bir ordu ile Revanduz'a girip Süleymaniye, Kerkük ve Erbil'in İngilizler'den temizleneceğini bildirmiştir.¹⁴⁹ İngilizler bunları gördükten sonra Berzenci olmadan Süleymaniye'nin yönetilemeyeceğini anlamıştır. Bunun içindir ki üç yıl geçtikten sonra yani 1922 yılında Berzenci'nin Hindistan'dan Süleymaniye'ye geri getirilmesine karar vermişlerdir.¹⁵⁰ Berzenci, Hindistan'dan Bağdat'a gelince Irak devlet adamları ve İngilizlerle konuştuğundan sonra Türklerin Süleymaniye'yi ele geçirmelerine karşı olacağına ve aynı zamanda bölgenin diğer yerlerinden de çıkaracağına söz vermiştir.¹⁵¹ Özetle Berzenci'nin serbest bırakılıp Süleymaniye'ye geri gelmesinin sebebi Türklerin Süleymaniye, Kerkük, Erbil ve Musul'u ele geçirmeye çalışmasıdır. Berzenci, Süleymaniye'ye geri geldikten sonra dokuz bakanlık kurarak yeni bir hükümetin kabinesini oluşturup Kürdistan bayrağını bütün dairelerde diktirmiştir.¹⁵²

İngiltere'nin Berzenci'yi serbest bırakıp yeniden Kürdistan'ın yöneticisi olarak tanınmasının amacı Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Kürt bölgelerindeki nüfuzunu azaltmaktır.¹⁵³ Çünkü Berzenci tutuklandıktan sonra Berzenci'nin yönettiği bölgeler açık bir şekilde Türklerin eline geçmiştir.¹⁵⁴ Berzenci de İngiltere ve Irak tarafından hükümetinin tanınmasını istemiştir. Ancak Berzenci Süleymaniye'ye döndükten sonra Türklere karşı İngiltere'den bir destek görmediği gibi, İngiltere ve Irak, Berzenci'nin kurduğu hükümeti resmi olarak tanımamıştır. Buna rağmen Berzenci sadece Süleymaniye'yi yönetmekle kalmadı aynı zamanda diğer bölgeleri kontrol etmeyi düşünüyordu.¹⁵⁵ Hatta Berzenci, Süleymaniye'ye döndüğü zaman ne İngilizlere ne de Irak hükümetine güveniyordu. Bunun üzerine Berzenci Rusya'nın desteğini almaya çalışmıştır. Bunun üzerine Berzenci ile İngiltere'nin arası açılmıştır.¹⁵⁶ Özellikle İngilizler'in Berzenci'nin Necef ve Kербela'daki Şiiilerin liderleriyle görüşüp Irak çapında büyük bir ayaklanma yapacağını ve Türklerle anlaşıp Mart 1923 tarihinde Kerkük'e saldıracağını öğrendikten sonra Berzenci dönemine son vermeye karar vermiştir. Bundan dolayı İngilizler uçaklarla Süleymaniye üzerine broşürler dağıtarak Berzenci ve hükümetinin Bağdat'a gitmesini, Sımko Hani Şikak'ın ve Süleymaniye halkının Süleymaniye'yi terk etmelerini istemiştir. Bundan sonra İngiltere,

¹⁴⁹ Jweide, W. (2008). age., 402-403.

¹⁵⁰ Sejadi, A. (1996). age., 63-64..

¹⁵¹ Jweide, W. (2008). age., 411.

¹⁵² Rostem, N. (2017). age., 32.

¹⁵³ Kris Kochera, (2006). age., 78-79.

¹⁵⁴ Ali, A. M. (2013). *Mezhwy Kürd Le Sedw Dwzde Salda*. Süleymaniye: Lerya Yayınları, 91.

¹⁵⁵ Hilmi, R.(2003). *Yadaşt*. (3.Baskı). Süleymaniye: Serdem Yayınları, 354.

¹⁵⁶ Hafid, vd. (2006). age., 340-341.

Süleymaniye'yi bombalamaya başlamıştır. Bu nedenle Berzenci Süleymaniye'yi terk ederek İran'a sığınmıştır. Bu esnada Berzenci uluslararası kamuoyunu Süleymaniye'deki olayların üzerine çekmeye çalışmıştır. Rusya'ya mektup göndermiş Rusya'nın desteğini beklemiştir.¹⁵⁷ Bunlar olurken Berzenci kendini toparlayarak 11 Temmuz 1923 tarihinde Süleymaniye'yi tekrar kontrol edip yönetmeye başlamıştır. Berzenci'nin bu girişiminden sonra İngiltere ve Irak Berzenci'yi tamamen bitirme kararı almıştır. İngiltere hava kuvvetleri ile Irak kara kuvvetleri Süleymaniye üzerine ilerlemeye başlamıştır, 19 Temmuz 1924 tarihinde Berzenci Süleymaniye'yi terk etmesine rağmen İngiltere ve Irak Süleymaniye'yi ele geçirmiştir. Bununla birlikte Haziran 1925'te Bağdat'daki İngiliz elçiliği Berzenci'nin tutuklanması için 60 bin Rupaya verileceğini duyurmuştur.¹⁵⁸ Bundan sonra Berzenci, Şah Rıza Pehlevi'nin desteğini alarak İran-İrak sınırında bulunan Piran köyüne yerleşmiştir.¹⁵⁹ Berzenci, 6 Eylül 1930 tarihine kadar Piran köyünde kalmıştır. 30 Haziran 1930 tarihinde İngiltere ile Irak arasında bir antlaşma yapılmıştır. Antlaşmada Irak'ın bağımsızlığı beyan edilmiştir. Ancak antlaşmada Kürtlerin talepleriyle ilgili söz edilmemiştir. Bunun üzerine Süleymaniye'de ayaklanma başlamış, Süleymaniye'deki ayaklanmaya önderlik etmesi için Berzenci'ye çağrıda bulunulmuştur. Berzenci Süleymaniye'ye dönmeden önce İngiltere'nin Bağdat'daki elçisine Kürtlerin yaşadıkları durumu anlatan bir mektup göndermiş ve söz konusu mektupta Kürtlerle Arapların birlikte yaşayamayacağını ve İngiltere'nin himayesinde Kürtler için bir devlet kurulmasını istemiştir. Berzenci bu mektubun cevabını almadığından Süleymaniye'ye dönmüş, Irak ve İngiltere'ye karşı ayaklanmayı yönetmeye başlamıştır. Irak hükümeti resmi olarak İngiltere'den destek istemiştir, İngiltere de Berzenci'ye karşı hava kuvvetleri ile Irak kuvvetlerine yardım etmeye başlamıştır. Mayıs 1931 tarihinde Berzenci Avbarik Savaşı'nda yenildi¹⁶⁰ ve aynı ayda Penjwn şehrinde İngilizler ile görüşüp teslim olduktan sonra Bağdat'a sürülmüştür.¹⁶¹ Berzenci on yıl boyunca Bağdat, Nasiriye ve Semava'da kaldıktan sonra 1941 yılında Reşid Ali Geilani'nin ayaklanması çıktığında Bağdat'dan kaçıp Darkeli'ye geri dönmüştür. Berzenci, Darkeli'de eskisi gibi Kürtlerin haklarını elde etmek için Bağdat hükümetine karşı çıkmıştır. Ancak birşey yapamayınca Bağdat'a bir

¹⁵⁷ Lazarif, (2010). *Kürd w Kürdistan*. (Çev: Wshyar Abdulla Sengawi). (2.Baskı). Erbil: Rozhhalat Yayınları, 348-349.

¹⁵⁸ Sejadi, A. (1996). age., 69-70.

¹⁵⁹ Ali, A. (2013). age., 104.

¹⁶⁰ Rostem, N. (2017). age., 50-53.

¹⁶¹ Ali, A. (2013). age., 126.

mektup gönderip artık ayaklanmayacağını bildirmiştir. Böylece Berzenci 1941 yılında Bağdat ile anlaşarak ayaklanmalardan vazgeçmiştir.¹⁶²

Berzenci yönetici olarak seçildikten sonra Türkler, Berzenciyle yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Berzenci'nin vekilleri Şubat 1922 tarihinde Revanduz'da toplandığında Özdemir Bey şunu söylemiştir: Eğer İngiltere, Berzenci'ye karşı Süleymaniye'ye büyük bir ordu gönderip Berzenci buna karşı savaşamayacak olursa tüm askerleriyle Revanduz'a sığınıp Türk askerleri ile birlikte İngiltere'ye karşı savaşacağız.¹⁶³ Ayrıca Berzenci'nin vekilleri Nisan 1922 tarihinde Ankara'ya giderek görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde Kürtlerin Berzenci önderliğinde İngiltere'ye karşı savaşması ve bölgeyi İngilizlerden temizleyerek Türk kardeşleriyle yeniden birleşecekleri söylenmiştir.¹⁶⁴ Ancak Berzenci, Türkiye'nin istediği şekilde hareket etmemiştir.¹⁶⁵

Berzenci hareketi İngiltere ve Irak'a karşı İran'dan destek almıştır. Berzenci, İngiltere ve Irak'a karşı ayaklanmaya başladığı zaman İran üzerinden Türkiye'den askerlerine yardım getirmiştir. Bu süreçte Berzenci faaliyetlerini genelde İran sınırında yoğunlaştırmış ve İran'dan bazı ağır silahları satın almıştır.¹⁶⁶ İran'ın Berzenci hareketine destek vermesinin nedeni ise 25 Mart 1924 tarihli Adalet Anlaşmasıdır. Söz konusu anlaşmanın birinci maddesi Irak'taki yabancıların haklarıyla ilgilidir. Bu maddede Irak'taki İran vatandaşları dışlanmıştır.¹⁶⁷ Fakat bu yardımlar uzun sürmeden İran bu politikayı değiştirerek yapmış olduğu yardımları kesmiş hatta İran-İrak sınırında Berzenci'ye karşı harekete geçmiştir.¹⁶⁸ Çünkü Berzenci'nin başlattığı ayaklanma öyle bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur ki, İngiltere-İrak ile İran arasında resmi bildirimler yayınlanmıştır. Bu arada İngiltere ve Irak, İran'dan Berzenci'nin faaliyetlerini sonlandırmasını istemiştir. Ayrıca İran'ın Süleymaniye sınırında Irak'ın egemenliğine saygı göstermesini istemiştir.¹⁶⁹ İran, 1929 yılında resmi olarak Irak'ı tanımış¹⁷⁰ ve ardından da Irak Kralı Emir Faysal, 1931 yılında Tahran'ı ziyaret ederek İran ile sorunları çözmeye çalışmıştır. Görüşmelerde İran,

¹⁶² Sejadi, A. (1996). age., 92-93.

¹⁶³ Hilmi, H. (2003). age., 69-70.

¹⁶⁴ Hilmi, R. (2003). age., 126.

¹⁶⁵ Celil, C., vd. (1990).age., 205-210.

¹⁶⁶ Mohamed, B. (Haziran 2009). *Şorşekani Şex Mahmud w Rengdaneway Lepeywandiyekani İraq w İranda*. Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi, (14), 46-47.

¹⁶⁷ Wildani, A. (Eylül 2010). "Kürd w Peywendiyekani İraq w İran". *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (19), 19.

¹⁶⁸ Merwf, K. (1995). *Yadaştekani Şex Letifi Hefid*. Süleymaniye, s. 150-155.

¹⁶⁹ Alrawi, C. (1975). *Alhdwd Aldewliyet w Mwşkilet Alhdwd Aliraqiyet w Aliraniyet w Drasat Qanwniyet Wseqafiyet*. Bağdat: Dar Alselam Yayınları, 283-285.

¹⁷⁰ Mohamed, B. (2009). agm., 38.

Irak'tan Kürtlere karşı sert politikalara başvurmasını, Kürtlerin taleplerini göz ardı etmesini ve yumuşak siyasetten vazgeçmesini istemiştir. Yani İran, Şattül Arap'ı elde edebilmek ve kendi güvenliğini sağlayabilmek için Iraklı Kürtlerden vazgeçmiştir.¹⁷¹

1.3.2. Şeyh Ahmed Barzani Hareketi

İngiltere'nin 1918 yılında Musul vilayetine girmesinden sonra Barzan bölgesindeki Şeyhler, Barzan bölgesi ve etrafındaki diğer bölgeleri kendi kontrolleri altına almıştır. Daha sonra Barzan Şeyhlerinin nüfuzu gittikçe genişleyip yayılmıştır. Bu nedenle Irak hükümeti tedbir almaya başlamıştır. Ancak Barzan bölgesinin dağlık bir bölge olması, Irak hükümetinin bölgeye hemen asker göndermesine engel olmuştur.¹⁷² 1930'lu yılların başında Barzan bölgesi Kürtlerin hareketlerinin merkezi olmuştur. Özellikle Berzenci hareketinin bastırılmasından sonra Şeyh Ahmed Barzani, Irak hükümetine karşı isyanın liderliğini almıştır.¹⁷³ Irak hükümeti Barzan bölgesine, hayvan vergisini almak bahanesiyle, müdahaleyi düşünmüştür. Osmanlı'dan beri söz konusu vergi hayvan sayımı yapılmadan hükümet adına Kürtler tarafından toplanmaktaydı.¹⁷⁴ Ancak Irak hükümeti Barzan'daki Şeyhlerin etkilerini azaltmak amacıyla bölgedeki hayvanların sayımı ve vergilerinin toplanması için Barzan bölgesine polis noktaları ve hükümet daireleri kuracağını bildirmiştir. Şeyh Ahmed Barzani buna karşı çıkıp geçmişte olduğu gibi vergilerin verileceğini açıklamıştır. Irak hükümeti ise bunu bir ayaklanma olarak görmüştür. Bunun üzerine Barzan bölgesine asker göndermeye karar verilmiştir. Ancak Irak 1930'deki İngiltere-İrak Antlaşması ile meşgul olduğu için 1932 yılına kadar bu kararı uygulayamamıştır.¹⁷⁵ 1931 yılından itibaren Şeyh Ahmed, Irak ve İngiltere'ye karşı ayaklanma ve silahlı çatışmaya girmeye başlamıştır.¹⁷⁶ 1932 yılında Irak, İngiltere'den bağımsızlığını alıp MC'ye üye olduktan sonra sınırlar çizilmiş ve Kuzey Irak'taki Kürt bölgeleri Irak devletinin sınırlarına dâhil edilmiştir. Bu nedenle Kuzey Irak'taki Kürtler, Irak'a karşı ayaklanmaya başlamıştır. Bunun üzerine Ocak 1932 tarihinde Irak tarafından Barzan bölgesine büyük bir operasyon yapılması kararı alınmıştır.¹⁷⁷ Irak, Barzan bölgesine operasyon yapmadan önce 10 Mart 1932 tarihinde Şeyh Ahmed'in dört gün

¹⁷¹ Abdulkadir, N. (2008). *Siyaseti İran Beramber Be Bzwtnewey Rzgarixwazi Kürd Le Kürdistanî İraq 1961-1975*. Erbil: Aras Yayınları, 30-31.

¹⁷² Sejadi, A. (1996). age., 102-104.

¹⁷³ Lazarif (2010). age., 379.

¹⁷⁴ Rostem, N. (2017). age., 54.

¹⁷⁵ Sejadi, A. (1996). age., 104.

¹⁷⁶ Rostem, N. (2017). age., 54-55.

¹⁷⁷ Nuri, F. (2007). Bzafi Berzani. Erbil: 125.

içinde Irak ile ilişkilerini normalleştirip Irak hükümetinin kararlarına ses çıkarmaması gerektiğini bildirmiştir.¹⁷⁸ Ancak Şeyh Ahmed bu bildiriye ciddiye almamıştır. Bunun üzerine Irak Ordusu, Şeyh Ahmed isyanını bastırmak için Barzan bölgesine ilerlemeye başlamış ve Şeyh Ahmed ile karşı karşıya gelmiştir. Irak Ordusu, İngiltere hava kuvvetleri destek sağlamasına rağmen geri çekilmiştir. 1932 yılında Irak Ordusu, İngiltere hava kuvvetleri desteği ile yeniden Barzan bölgesine ilerlememiş, Şeyh Ahmed ile karşı karşıya gelmiştir. Irak ordusu bu kez Barzan bölgelerini ele geçirmiştir.¹⁷⁹ Şeyh Ahmed, Irak'a teslim olmayıp Türkiye tarafına geçmiştir. Ancak Şeyh Ahmed, Türkiye tarafından tutuklanmış ve Irak'a teslim edilmiştir. Şeyh Ahmed tutuklandıktan sonra ayaklanma bastırılmayınca Irak, Türkiye'den yardım istemiştir. Böylece Türkiye, Irak'a yardım etmiş Şeyh Ahmed'in başlattığı isyan da bastırılmıştır.¹⁸⁰ Şeyh Ahmed isyanı bastırıldıktan sonra Şeyh Ahmed ile arkadaşları Irak'ın güneyine sürülmüş ve daha sonra Süleymaniye'ye gönderilip hapiste tutulmuştur.¹⁸¹ Şeyh Ahmed'den sonra kardeşi Molla Mustafa Barzani, Irak'taki Kürt hareketine öncülük etmiştir.

1.3.3. Molla Mustafa Barzani Hareketi

Şeyh Ahmed hareketinde büyük bir rol oynayan kişilerden birisi de Molla Mustafa Barzani olmuştur. Şeyh Ahmed hareketi bastırıldığında Molla Mustafa Barzani de Şeyh Ahmed ile sürgüne gönderilmiştir. Şeyh Ahmed ve arkadaşları Süleymaniye'ye gönderildiği esnada Molla Mustafa Barzani kaçmış ve Barzan bölgesine giderek Irak hükümetine karşı ayaklanma başlatmıştır.¹⁸² Barzani ilk önce Irak ile anlaşmaya çalışmıştır, Kürtlere ekonomik yardım yapılması, genel af çıkarılması, Kürtçe'nin resmi bir dil olarak tanınması ve yol, okul ve hastahane yapılmasını istemiştir.¹⁸³ Nuri Said Kabinesi de Barzani'nin isteklerini yerine getireceğine söz vermiştir. Irak toparlanmak için Kürtlere birtakım sözler vermiş, kendini güçlü hissettiğinde ise Kürtlere verdiği sözleri yerine getirmek yerine Kürtlerle çatışmaya girmiştir.¹⁸⁴ 1944 yılında Hamdi Paçeçi Başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Hamdi Paçeçi, Nuri Said'in Kürtlere verdiği sözleri yerine getirmeyeceğini bildirmiştir. Barzani ise Hamdi Paçeçi ile anlaşmaya çalışıp bir sonuç elde

¹⁷⁸ Shwani, A. (2008). *Şari Süleymani 1932-1945*. Süleymaniye: Tishk Yayınları, 67.

¹⁷⁹ Jweide, W. (2008). age., 485-486.

¹⁸⁰ Mejid, K. (2011). *Berzaniyekan Le Mehabatewe bo Sovyet*. Peiwand Yayınları, 26.

¹⁸¹ Barzani, M. (1986). age., 55.

¹⁸² Osman, S. (2006). *Bzafy Rzgary Xwazy Kürd*. Erbil: 112.

¹⁸³ Rostem, N. (2017). age., 61.

¹⁸⁴ İntsar, N. (2004). age., 125.

edemeyince¹⁸⁵ Irak Ordusu ile Barzani Ekim 1945 tarihinde karşı karşıya gelmiş ve uzun bir savaştan sonra, İngiltere hava kuvvetlerinin yardımıyla Irak bir kez daha Barzan bölgesini ele geçirmiştir.¹⁸⁶ Kürtler savaşta yenildikten sonra kendileri ve ailelerini korumak için İran sınırına sığınmıştır.¹⁸⁷ Barzani ve arkadaşları İran sınırını geçtikten sonra Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük bir rol oynayacaklardır.¹⁸⁸ Ancak Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin İran tarafından sona erdirilmesinden sonra Barzani ve arkadaşları Irak'a geri dönmeye karar vermiştir. Ancak Barzani, Irak'a geri dönemeyince Şeyh Ahmed'in fikrini aldıktan sonra Sovyetler Birliği'ne sığınmayı düşünmüştür.¹⁸⁹ Barzani'nin Sovyetler Birliği'ne gitmesinin nedeni ise o tarihlerde Sovyetler Birliği'nin Kürtlerle yakın olmasıdır.¹⁹⁰

İkinci Dünya Savaşı esnasında Irak'ın zayıflaması sonucu, Barzani önderliğinde farklı gruplar bir araya gelerek siyasi bir yapı oluşturmuştur ve daha sonra da söz konusu yapı 1946 yılında Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'ye dönüşmüştür. Söz konusu partinin temel hedefleri, Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtlerin haklarını elde etmek ve özerk bir yönetim kurmaktır.¹⁹¹

Barzani ve arkadaşları 11 yıl boyunca Sovyetler Birliği'nde kalmıştır.¹⁹² Ancak 14 Temmuz 1958 tarihinde General Abdulkarim Kasım'ın önderliğinde yapılan ve Kral II. Faysal, Prens Abdullah ve Nuri Said'in öldürülmesiyle sonuçlanan askeri bir darbeyle Irak'ta monarşi sona ermiştir. Irak dış politikasında Baas etkisi artması nedeniyle giderek Doğu Bloğuna yakınlaşmıştır.¹⁹³ Irak'ta darbe yapıldıktan sonra İbrahim Ahmed ve Ali Abdullah Bağdat'ı ziyaret ederek Bağdat'dan Barzani'nin geri dönmesi ve Şeyh Ahmed Barzani ile arkadaşlarının serbest bırakılmasını istemişlerdir.¹⁹⁴ Bunun üzerine Irak'taki yeni rejim, Şeyh Amhed Barzani ve arkadaşlarının serbest bırakılması ve Barzani'nin Irak'a dönmesi için af kararı çıkarmıştır. Bunun üzerine Barzani ve arkadaşları 6 Ekim

¹⁸⁵ Rostem, N. (2017). age., 61-62.

¹⁸⁶ Mejid, K. (2011). age., 27.

¹⁸⁷ Arfae, H. (2001). *Kürdekan*. (Çev. Serdar Mohamed). Süleymaniye, 184-185.

¹⁸⁸ Leizer, S. (2004). *Kürdistani Ber Agr*. (Çev. Abubekr Xoshnau). Süleymaniye, 125. Kasımlı, A. (2007). *Kürd w Kürdistan*. (Çev. Abdulla Hassan Zade). Erbil, 89.

¹⁸⁹ Barzani, M. (1998). *Berzani w Bzwtnewey Rzgarixwazi Kürd*. (Çev. Seid Akam). Dhok: Xabat Yayınları, 187.

¹⁹⁰ Kochera, K. (2006). age., 231-232.

¹⁹¹ Celil, C., Lazarif: M., Hesertyan, Shakrw, M., Awlxa, C. (2012). age., 227-238.

¹⁹² Sejadi, A. (1996). age., 159.

¹⁹³ Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyasi Savaş Ve Diplomasi*. (6.Baskı). Bursa: Dora Yayınevi, 456.

¹⁹⁴ Mejid, K. (2011). age., 116.

1958 tarihinde Sovyetler Birliği'nden Irak'a dönmüştür.¹⁹⁵ Irak'taki yeni rejim 27 Temmuz 1958 tarihinde ilan ettiği anayasanın üçüncü maddesine göre Irak tarihinde ilk kez Irak'taki Kürtlerin ve Arapların kardeş olduğu, eşit haklara sahip olduğu bu nedenle Irak anayasasının Kürtlerin haklarını koruyacağı bildirilmiştir. Bununla beraber yeni kurulan Irak Cumhuriyeti, Kürtler için ekonomik, siyasi ve tarım alanında da adımlar atmıştır.¹⁹⁶ Ayrıca yeni Cumhuriyet, KDP'yi de resmi olarak tanımıştır.¹⁹⁷ Ancak bu adımlar uzun sürmemiştir. Zamanla Abdulkerim Kasım, Kürtlere ve Kürt partilerine karşı tavır almaya başlamış ve Sevra Gazetesi'nin Kürtlerin asimile edilmesi gerektiğini savunması üzerine Abdulkerim Kasım bunu kabul ederek Anayasadaki Kürtler ile ilgili bütün maddeleri kaldırmıştır.¹⁹⁸ Bunun üzerine 1960 yılının son aylarında Barzani ve Abdulkerim Kasım'ın arası açılmaya başlamıştır. 1960 yılında Bağdat'a yakın olduğu bilinen Badinan bölgesindeki aşiret reisi Sdik Miran'ın öldürülmesinden sonra Barzani ile Abdulkerim Kasım ilişkileri iyice bozulmuştur. Barzani, Abdulkerim Kasım ile anlaşmazlıklarını çözmeye çalışmış ancak olumlu bir sonuç elde edilemeyince de KDP, Bağdat'daki Kürt milletvekillerinin Kuzey Irak'a geri dönmelerine karar vermiştir. Zira artık Bağdat'ın Kürtler için güvenli bir yer olmadığı düşünülmüştür.¹⁹⁹ Durum böyle olunca Irak Ordusu, Eylül 1960 tarihinde başta Barzani aşireti olmak üzere bölgedeki Kürt aşiretlerine saldırmıştır. Bundan sonra Abdulkerim Kasım, Kürtlere verdiği sözlerden vazgeçmeye başlamıştır. Bu kapsamda Kürtçe yayın yapan gazeteler (Hetaw, Kürdistan, Azadi, Dengi Kürt, Hebat) Kürtlerin haklarını savunduğu için 1961 yılında kapatılmıştır.²⁰⁰ Barzani ile Abdulkerim Kasım ilişkileri bozulmaya başladığında Barzani, Bağdat'ı terk edip Barzan bölgesine döndükten sonra 30 Temmuz 1961 tarihinde Irak hükümetine bir bildiri göndermiştir. Bunun üzerine Irak hükümetine karşı silah almaya karar vermiştir. Duhok, Akre, Çemçemal, Halebçe, Amediya ve Zaho'da Irak'a karşı ortak tavır almıştır. Abdulkerim Kasım, Iraklı Kürtlere saldırmaya karar vermiştir.²⁰¹ Böylece 9 Eylül 1961 tarihinde Irak Ordusu, Kuzey Irak'taki Kürt bölgelerine saldırmıştır. 11 Eylül 1961 tarihinde Irak Ordusu ile Peşmerge arasında daha sonra Eylül Devrimi olarak bilinen çatışma başlamıştır. Irak hava kuvvetlerine ait uçaklar, Kürtlerin yaşadığı bölgeleri

---

¹⁹⁵ Öğür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (Ağustos 2014). agm., 10.

¹⁹⁶ Lazarif, (2010). age., 444-445.

¹⁹⁷ Rostem, N. (2017). age., 87-98.

¹⁹⁸ Rostem, N. (2017). age., 98-99

¹⁹⁹ Lazarif, (2010). age., 450.

²⁰⁰ Ali, A. (2013). age., 498-499.

²⁰¹ Lazarif, (2010). age., 460.

bombalamaya başlamıştır.²⁰² Taraflar arasındaki çatışmanın son bulması amacıyla Bağdat ile Kürtler arasında zaman zaman antlaşmalar yapılmıştır. Ancak ayaklanma 1975 yılına kadar devam etmiştir. 6 Mart 1975 tarihinde İran Irak arasında yapılan Cezayir Anlaşması ile Kürtlerin ayaklanması da son bulmuştur.²⁰³

Barzani'nin önderliğinde Bağdat yönetimine karşı başlayan ayaklanmada İran'ın desteği ile Peşmerge'nin sayısı bin kişiden yirmi bin kişiye çıkmıştır. Baas Partisi 1968 yılında Irak'ta gerçekleştirdiği kansız darbe ile iktidarı ele geçirmiş, Kürt ayaklanmalarını bastırmaya çalışmıştır. Ancak Kürtlerle baş edemeyeceğini anlayan Baas Partisi, İran ile anlaşmaya başlamıştır.²⁰⁴ ABD ise İran Şahı'na baskı yaparak Kürtlere yardım etmesini engellemeye çalışmıştır. Bu süreçte ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Bağdat'daki büyükelçiliğe bir mektup gönderilmiştir. Mektupta Irak'a baskı yapmak amacıyla İran tarafından Kürtlere asker ve silah gönderilmesinin ABD'nin çıkarlarına ters olduğu belirtilmiştir.²⁰⁵ Ancak Şahin' göre İran Şahı'nın girişimleriyle bu dönemde ABD Başkanı Nixon ve ulusal güvenlik danışmanı olan Henry Kissinger da Kürtlere yardım konusuna eğildiler. Böylece ABD 1970'li yılların başlarından itibaren CIA aracılığıyla Kürtlere silah yardımı yapmaya başladı.²⁰⁶ İran, Irak ile sınır sorunu olduğu için Kürtleri bir koz olarak kullanmak için Kürtlere desteğini sürdürmüştür. Ancak Irak Şattül Arap suyolu meselesinde İran ile anlaşma yapmaya hazır olduktan sonra taraflar arasında 6 Mart 1975 tarihinde Cezayir Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma imzalandıktan sonra İran, Iraklı Kürtlere verdiği desteği sona erdirmiştir. İran Şah'ı Cezayir'den döndüğünde uçaktan inerken, Iraklı Kürtlere verilen tüm askeri ve maddi yardımlarının kesilmesini emretmiştir.²⁰⁷ Zira anlaşmanın üçüncü maddesine göre, her iki devletin bölgeye karışıklık getiren herhangi bir hareket veya gruba destek vermeyeceği beyan edilmiştir. Yani Irak'ın, İran'ın Huzistan eyaletindeki Araplara verdiği destek ve İran'ın da Kuzey Irak'taki Kürtlere verdiği desteğin kesilmesi gerektiğinden söz edilmiştir.²⁰⁸

²⁰² Ali, A. (2013). age., 506.

²⁰³ Zaza, H. (2009). age., 86-88.

²⁰⁴ Dinç, A. (Nisan-Mayıs-Haziran 2008). İran'ın Irak'ın Kuzeyi'ndeki Oluşum Ve Gelişmelere Yaklaşımı. Ortadoğu İncelemeleri 21. Yüzyıl, 90-91.

²⁰⁵ Rahmani, W. (2013). age., 18.

²⁰⁶ İnternet: Yılmaz Şahin, T.(2011). "ABD ve Iraklı Kürtler". **ORSAM**, Web: <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12961?dil=tr> adresinden 20 Mart 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁰⁷ Rahmani, W. (2013). age., 44-46.

²⁰⁸ Wildani, A. (2010). agm., 22.

1.4. İran-İrak Savaşı'nda KDP ve KYB'nin Rolü

1980'li yıllarda Ortadoğu'da yaşanan en büyük olaylardan biri sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı olmuştur. Irak devleti kurulduğu günden beri Şattül Arap suyu sorununun çözülmesi için İran ile diyalog kuramamıştır. 12 Mart 1921 tarihinde Kahire'de İngilizler tarafından yapılan konferansta, Irak'ta krallık kurulması ve söz konusu krallığa Emir Faysal'ın getirilmesi kararı alındığında²⁰⁹ İran yeni kurulacak Irak devletini tanımayacağını açıklamıştır. Çünkü İran, Irak topraklarından büyük bir kısmında, Musul'dan Fırat nehrinin sınırına kadar toprakları talep etmiştir.²¹⁰ Bununla beraber Şattül Arap suyunu da kontrolü altına almayı düşünmüştür. Bu nedenlerden dolayı İran, Irak'ı zayıflatmak ve antlaşmaya zorlamak amacıyla Irak'taki Kürt hareketlerine destek vermiştir.²¹¹ İran, Eylül Devrimi'nde Irak'a karşı Barzani hareketine yardım etmiştir. Irak hükümeti zayıf bir duruma düştüğünde 1975 yılında İran ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Cezayir Antlaşması'na göre İran, Kürtlere verdiği desteği kesecek ve Şattül Arap suyu sınırı, söz konusu suyunun ortasında bulunuyordu. Böylece suyunun kontrolü Irak'ın elinden çıkmış, İran da bu yolun yarısına sahip olmuştur.²¹² Ancak bunun ömrü uzun olmamış, Saddam Hüseyin 1979 yılında iktidara geçtikten sonra kendini hem Irak hem de Arap ülkelerin lideri olarak görüyordu. Bu bağlamda Saddam, İran'ın 1971 yılında topraklarına kattığı Körfez'deki Arap adaları meselesini dile getirmiştir. Aynı zamanda Huzistan eyaletinin bir Arap eyaleti olup kurtarılması zamanı geldiğini bildirmiştir. Bunlarla beraber Saddam Hüseyin, Cezayir Antlaşması imzalandığı zaman Irak devletinin zayıf bir durumda olduğunun ve İran'ın da Irak'ı anlaşmaya zorladığını düşünerek artık Irak'ın bu anlaşmayı feshedip Şattül Arap suyunu kendi kontrolü altına alması gerektiğini açıklamıştır. Durum böyle iken 1980 yılının ilk aylarında İran-İrak arasında sınırlarda bazı anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bu da her iki tarafın ilişkilerinin yakın bir zamanda bozulacağını göstergesi olmuştur.²¹³ Bu şekilde İran-İrak ilişkileri bozulmuştur. 1979 yılında İran'da İslam devriminin gerçekleşmesi ve iç karışıklıkların olmasından dolayı Saddam, İran'ın zayıf konumundan yararlanmak istemiştir. Bunun üzerine Saddam, Ekim 1980 tarihinde tek taraflı olarak Cezayir Antlaşması'nı feshetmiştir, canlı yayında söz konusu antlaşmayı

²⁰⁹ Yılmaz, T. (2016). age., 21.

²¹⁰ Nasır, A. (2010). *Dozi Kürd Le Peywendiyekani İraq – İrande 1921-1936*. Süleymaniye: Kürdistan Araştırma Merkezi Yayınları, 17.

²¹¹ Bawer, A. (Haziran 2009). agm., 46-47. Wildani, A. (2010). agm., 13-20.

²¹² Yılmaz, T. (2016). age., 259.

²¹³ Trib, T. (2010). *Çend Lapereyek Le Mezhwy İraq*. (Çev. Muhamed Hüseyin ve Abdulkadir Kelhur). Erbil: Rojhelat Yayınları, 304-305.

yırtarak İran'a karşı savaş ilan etmiştir.²¹⁴ Sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı'nda Kürt sorunu önem kazanmış; İran, Iraklı Kürtlere destek vermiştir. İran, 1980 yılında savaşı başladıktan hemen sonra Kürtlerle yeniden ilişkiler kurmaya başlamış ve bu işbirliği kısa bir sürede öyle ilerlemiştir ki, Irak güçlerine karşı ortak operasyonlar düzenlenmeye başlanmıştır.²¹⁵ İran-İrak Savaşı'nda Kuzey Irak; İran, Irak ve savaştan iki devlet ile sınırı olan Türkiye için stratejik bir öneme sahip olmuştur. İran ve Irak, Kürtler ile anlaşmaya çalışırken, Türkiye ise İran ve Irak'ın Kürtler ile anlaşmalarını engellemeye çalışmıştır.²¹⁶

Mesud Barzani'nin²¹⁷ Cezayir Antlaşması'ndan sonra bastırılmış olan KDP'yi İran'da toparlaması üzerine İran-İrak Savaşı'nda İran ile Irak'a karşı çatışmaya başlamıştır.²¹⁸ Üstelik 1979 yılında İran'ın Irakla arasının açılmasıyla KDP hemen İran'a yaklaşarak Irak'a karşı İran'dan yardım istemiştir. Ancak bu dönemde KYB kendisinin İran'ın tehlikesine maruz kalabileceğini ve aynı zamanda düşmanı olan KDP'nin kendisinden daha çok pay alabileceğini düşünerek,²¹⁹ ABD'nin istemesi üzerine²²⁰ Irak'a yakınlaşmayı tercih etmiştir, Celal Talabani de Bağdad ile ilişkiler kurmaya başlamıştır.²²¹ Irak, savaşın uzayacağını anladığında KYB ve Kürdistan Komünist Partisi ile anlaşma yapmak için görüşme kapılarını açmıştır. Bu bağlamda 1982 yılında Irak hükümetinin temsilcisi KYB ile görüşmüştür. Görüşmelerde Irak temsilcisi Irak'ın kötü durumundan ve İran'ın artan tehlikesinden bahsederek Irak'ın Kürtler ile anlaşma yapmak istediğini bildirmiştir. KYB de Irak'la her zaman anlaşmaya yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir.²²² Irak ve KYB arasında 3 Kasım 1983 tarihinde yapılan görüşmelerde²²³ otonom hakkı, Kerkük petrolü ve Kürt bölgesindeki güvenlik kuvvetlerinin kontrolünden bahsedilmiştir. KYB-Bağdad arasındaki görüşmeler 18 ay sürmüş ve bu süreçte KYB, Irak'a yardım ederek İran ve müttefiki olan KDP'nin daha da ilerlemesini engellemiştir.²²⁴ Ancak anlaşma imzalanmadan birkaç gün önce Türkiye Dışişleri Bakanı'nın Bağdad'ı ziyaretinde Irak'ın

²¹⁴ Purlalbi, A. (Eylül 2010). "Peywendiyeye Siyasiyekani İraq w İran Dway Şorşi İslami". *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (19), 94-95.

²¹⁵ Keskin, A.(2015).

²¹⁶ Abdullah, H. (2007). age., 76.

²¹⁷ Molla Mustafa Barzani 1 Mart 1979 tarihinde öldüğünde KDP'nin başına oğlu Mesud Barzani geçmiştir.

²¹⁸ Salihi, E. (2017). *Irak Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 180.

²¹⁹ Trib, T. (2010). age., 322.

²²⁰ Ali, O. (2010). *Aindey Peywendiyekani Amerika w Kürd.* (Çev. Barzani Molla Taha). Süleymaniye: Sima Yayınları, 69.

²²¹ Trib, T. (2010). age, 300.

²²² Reşid, S. (2017). *Mam Celal – Didary Temen - Le Lawetiyewe Bo Koşki Komari.* (Cilt 2). Süleymaniye: Karo Yayınları, 149.

²²³ Abdulla, H. (2007). age., 80.

²²⁴ Trib, T. (2010). age, 323.

KYB ile anlaşma yapması halinde Kerkük-İskenderun Petrol Boru Hattı'nın kapatılacağını bildirmiştir. Saddam Hüseyin de KYB'nin isteklerini kabul etmek istemiyordu. Bunun üzerine Irak, KYB ile anlaşma yapmaktan vazgeçmiştir.²²⁵ Her ne kadar KYB daha önce Irak hükümeti ile anlaşmış ve yanında yer almış olsa da daha sonra KDP ile beraber Irak hükümetine karşı hareket etmeyi tercih etmiştir.²²⁶ KYB, Irak'la anlaşma yapmaktan umidini kestikten sonra 1986 yılında İran ile bir anlaşma imzalamıştır. Yapılan anlaşmaya göre İran, KYB'ye her türlü silah yardımı yapacaktır.²²⁷ Ayrıca İran'ın Iraklı Kürtlerin desteğini alması üzerine KYB'ye bağlı Peşmergelerine ve Kürt mültecilere sığınma ve barınma hakkı tanıyarak kendi topraklarını Irak'taki Kürtçü gruplar için üs durumuna getirmiştir.²²⁸ Buna karşılık İran kuvvetleri Kürt partilerinin yardımıyla Kuzey Irak'tan Irak topraklarına ilerlemeye başlamıştır.²²⁹

Kürt partileri İran-Irak Savaşı'nı iyi değerlendirmiştir. KDP, 1987 yılında birçok partiyle ittifak yaparak Kürdistan Cephesi'ni kurmuş ve Kuzey Irak'ı tamamen kendi kontrolü altına alabilmiştir.²³⁰ KDP ve KYB, Kuzey Irak'ta otonom bir bölge kurmuş ve Irak sadece şehirler ve petrolü olan bölgelerde kalıp geri kalan bölgeler hemen hemen hepsi KDP ve KYB'nin kontrolünde geçmiştir. Fakat bu savaşta Kürtlerin İran'a yardım etmesinin bedeli çok ağır olmuştur. 1983 yılında İran kuvvetleri, Kuzey Irak'tan Irak topraklarına girip Hacı Omaran bölgesi ve Penjwin Kasabasındaki yakın bölgeleri ele geçirdiğinden, KDP tarafından yardım almıştır. Bunun karşılığında Irak hükümeti Barzani aşiretinden 8 bin kişiyi öldürmüştür.²³¹ Söz konusu savaşta her iki ülke tarafından kimyasal silah kullanılmasından dolayı binlerce Kürt hayatını kaybetmiştir.²³² Özellikle İran 1988 yılında Kürtlerin yardımıyla Kuzey Irak'ta bulunan Halepçe'yi ele geçirdiği zaman Irak hava kuvvetleri Ali Hassan Mecid emri ile söz konusu şehre kimyasal bombalar yağdırmıştır. Bunun üzerine sivil halktan en az beş bin kişi yaşamını kaybetmiştir.²³³ Irak bu kadarıyla da kalmayıp KDP ve KYB'nin kuvvetlerine son vermek için Enfal adında büyük bir operasyon başlamıştır. Bu operasyon KDP ve KYB'nin kontrolündeki bölgelere yönelik

²²⁵ Alnasri, X. (1990). age., 225.

²²⁶ Salihi, E. (2017). age., 180.

²²⁷ Makdaul, D. (2005). age, 571.

²²⁸ Dinç, A. (Nisan-Mayıs-Haziran 2008). agm., 91.

²²⁹ Keskin, A.(2015).

²³⁰ Salihi, E. (2017). age., 181.

²³¹ Trib, T. (2010). age, 322-323. Mine, E. (2012). age, 192-193.

²³² Miho, L. (2009). age., 294.

²³³ William L. Cleceland, (2008). age., 464.

yapılmış, binlerce insanın ölümüne neden olmuş ve yüzbinlerce insanı da Türkiye ve İran sınırlarına sığınmak zorunda bırakmıştır.²³⁴

Saddam, İran'a savaş açmadan önce bölgedeki durumu iyi değerlendirmiştir. İran bölgede tek başına kalıp bölgesel veya uluslararası herhangi bir güç savaş halinde İran'a yardım etmeyecektir. Ancak Saddam, İran'ın iç karışıklığı ve yeni sistemin hala yerleşmemesinden ötürü hemen teslim olup Irak ile anlaşmaya yanaşacağını düşünmüştür.²³⁵ Ayrıca Irak tarafından Kürtlere karşı kullanılan kimyasal silahlar Kürtleri öldürmekle kalmamış Irak'ta Baas rejiminin sona ermesinin başlangıcı sayılabilir. Zira ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin gerekçelerinden biri Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olmasıdır.

1.5. Birinci Körfez Savaşı Sonrası Federe Yapının Kurulması

İran-Irak savaşı sona erdikten sonra Saddam'ın almış olduğu borçlarını silmek ve petrol rezervlerini artırmak için 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmeyi planlamıştır. Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesi bir yandan kendinin sonunun gelmesine yol açarken diğer yandan da İKBY'nin temellerinin ortaya atılmasına neden olmuştur.²³⁶ Saddam savaştan sonra Irak'ın bütün Arap ülkeleri için İran ile savaştığını söyleyerek Kuveyt'ten 15 milyar dolarlık borcunun silmesini istemiştir. Fakat Kuveyt bunu reddedince her iki ülke arasında anlaşmazlık baş göstermeye başlamış ve Irak kuvvetleri Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt topraklarını işgal etmeye başlamıştır.²³⁷ Saddam, ABD'den garanti aldıktan sonra 24 saat içerisinde Kuveyt'i işgal etmiştir, Şeyh Cabır Alsabab ve ailesi Suudi Arabistan'a sığınmıştır. Irak kuvvetleri Kuveyt'e girdikten birkaç hafta sonra Saddam, Kuveyt'i ilhak ederek Irak'ın ondokuzuncu eyaleti olarak ilan etmiştir.²³⁸ Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 660 sayılı kararı ile Irak'ın Kuveyt'in işgalini kınayıp işgal ettiği topraklardan savaş öncesi sınırlarına çekilmesini istemiştir. Ancak Irak'ın BMGK'nin kararlarını göz ardı etmesi üzerine BMGK 29 Kasım 1990 tarihinde 678 sayılı kararı kabul etmiş ve Irak'ın Kuveyt'ten geri çekilmesi için 15

²³⁴ Trib, T. (2010). age, 323-326.

²³⁵ Lewis, B. (2016). *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Selen Y. Kölay). (12. Baskı), Ankara: Arkadaş Yayınevi, 462-463.

²³⁶ Kepsutlu, B. (2016). *Amerikan'ın Ortadoğu Politikası 90'lardan Bugüne, Başkandan başkana Ortadoğu Politikası*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 64-66.

²³⁷ Armaoğlu, F. (2014). age., 778-786.

²³⁸ Trib, T. (2010). age., 336-337.

Ocak 1991 tarihine kadar zaman tanımıştır.²³⁹ ABD hemen harekete geçmeyip Irak ile uzlaşma teşebbüsüne girişmiştir. ABD Dışişleri Bakanı James Baker, 9 Ocak 1991 tarihinde Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz ile görüşmüştür. Görüşmeden herhangi bir sonuç elde edilememesi üzerine²⁴⁰ Suudi Arabistan, Irak tehlikesinden dolayı ABD'den yardım istemesi üzerine ABD, Irak'ın Kuveyt'ten hemen çekilmesini istemiştir. Altı ay gibi kısa bir sürede ABD 500 bin askerini Suudi Arabistan'a yerleştirmiştir. Ayrıca Irak ve Kuveyt'e ait paralar bloke edilmiş, BMGK tarafından Irak'a karşı ambargo konulmuş, Türkiye'den ve Suudi Arabistan'dan geçen petrol boru hatları kapatılmıştır.²⁴¹

BMGK'nin 678 sayılı kararında öngörüldüğü gibi 15 Ocak 1991 tarihine kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesi üzerine ABD öncülüğünde 17 Ocak 1991 tarihinde Irak'ın Kuveyt'ten çıkartılması için saldırılar başlamıştır. Bunun neticesinde Saddam 27 Şubat 1991 tarihinde Kuveyt'ten çıkmak zorunda kalmıştır.²⁴² Savaşın sonra ABD, Irak'ı kımıldayamayacak duruma gelinceye kadar ezmiştir. BMGK'dan çıkan karara göre Irak'ın silahsızlandırılmasına yönelik Irak menzili 150 km'yi aşan bütün kimyasal ve biyolojik silahlar, nükleer maddelerin ve malzemelerin yerlerini BMGK'ye bildirecekti.²⁴³

Kürdistan Cephesi'nin Birinci Körfez Savaşı'ndaki tutumu Irak'ın zayıflatılması yönünde olmuştur. Ancak Kürtlerin bu savaşa katılıp katılmayacağına dair iki farklı düşünce vardı. Birincisi Celal Talabani, söz konusu savaşta Irak'ın zayıflatılması için Kürtlerin savaşa siyasi ve askeri imkânları ile katılması gerektiğini savunmuştur. Bu tartışmaların yaşandığı dönemde Talabani'nin Washington'u ziyaretinde Kuzey Irak'ta bir cephe açmak için birkaç haftada üç bine yakın Peşmerge toplayacağını ve Irak genelinde büyük bir ayaklanma hazırlayabileceğini bildirmiştir. Ancak Talabani'nin bu tavsiyesi ABD tarafından dikkate alınmamıştır.²⁴⁴ İkincisi ise Mesud Barzani'nin önderliğindeki KDP ve Kürdistan Sosyalist Partisi'nin düşüncesidir. Söz konusu partiler Kürtlerin bu savaşa katılmaması gerektiğine inanıyordu. ABD ve müttefik devletler tarafından resmi olarak Kürt hareketi tanınmadıkça Kürtlerin savaşa katılmaması gerektiğini düşünmekteydi.²⁴⁵

---

²³⁹ Yılmaz, T. (2016). age., 301.

²⁴⁰ Armaoğlu, F. (2014). age., 778-786.

²⁴¹ Trib, T. (2010). age., 337.

²⁴² Kepsutlu, B. (2016). age., 64-66.

²⁴³ Armaoğlu, F. (2014). age., 778-786.

²⁴⁴ İntsar, N, (2004). age., 38-39.

²⁴⁵ Kochera, K. (2006). age., 103.

Sonuç itibariyle Kürdistan Cephesi Aralık 1990 tarihinde yayınladığı birdildirisinde tarafsız kalacağını açıklamıştır.²⁴⁶

Şubat 1991 tarihinde ABD Başkanı yaptığı konuşmada Irak halkını Baas rejimine karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir. Başkan Bush 14 Şubat 1991 tarihinde yaptığı bir konuşmada Irak'ta kan dökülmesine son vermek için başka bir yol olduğunu, Irak Ordusu'nun ve halkının Baas rejimine karşı ayaklanıp rejimi değiştirebileceğini açıklamıştır.²⁴⁷ Bunun üzerine Irak'ın güneyinde çoğunlukla Şiiilerin yaşadığı şehirlerde ve Irak'ın kuzeyinde Kürtler Saddam yönetimine karşı ayaklanmaya başlamıştır.²⁴⁸ Güneydeki ayaklanmaların plansız olması ile birlikte Kuzeydeki ayaklanmalar daha planlı olmuştur. Zira Kuzeyde KDP ve KYB gibi deneyimli partiler ayaklanmayı yönetiyordu ve ayaklanmada hemen devlet kurumları ele geçirilip sivil bir yönetim kurulmuştur.²⁴⁹ Kuzeyde ayaklanma 5 Mart 1991 tarihinde Raniye kasabasından başlayarak Mart ayının ortalarında Kerkük'ü Baas rejiminden temizledikten sonra son bulmuştur.²⁵⁰ Irak öncelikle güneydeki ayaklanmayı bastırdıktan sonra kuzeydeki ayaklanmayı da bastırmak için kuzeye doğru ilerlemeye başlamış ve Kerkük'ü ele geçirmiştir. Daha sonra da Kürtlerin kontrol ettiği bölgelere doğru ilerlemeye başlamıştır. Bölgedeki insanların belleğinde Saddam'ın daha önce yaptığı katliamlar silinmemiştir. Bu nedenle bölge halkı Türkiye ve İran sınırına sığınmıştır. Nisan 1991 tarihinde başlayan sığınmacı krizi kısa bir zaman içinde yaklaşık iki milyon insanın yer değiştirmesine neden olmuştur.²⁵¹ Her ne kadar ABD Irak halkını ayaklanmaya çağırmışsa da kuzey ve güneyde ayaklanma başladığında ABD ayaklanmaya destek vermemiştir.²⁵² ABD, Kürtler ve Şiiilerden ziyade Irak'taki Sünnileri ayaklanmaya çağırmıştır. Ancak Sünniler yerine Kürtler ve Şiiler ayaklanmıştır.²⁵³

Iraklı Kürtlerle ilgili en önemli olay 1991 yılında BMGK'nin aldığı ve Kuzey Irak'ta önce uçuşa yasak bölge ve daha sonra güvenli bölgenin kurulmasını öngören 688 sayılı karar

²⁴⁶ Abdulla, H. (2007). age., 89.

²⁴⁷ Ahmed, M. (2018). *Bary Yasay Kürdekan Le Rojhelaty Nawerast; Siyasetekany sedey Bistwekemy Türkiye w Suriye w İran w İraq Beramber Be Kürd.* (Çev. Bayezid Hassan Abdulla). Süleymaniye: Serdem Yayınları, 112-113.

²⁴⁸ Yılmaz, T. (2016). age., 306.

²⁴⁹ Salihi, E. (2017). age., 184-185.

²⁵⁰ İnternet: "Rapery 1991 Lwtkey Wşyary Netewey Kürd Bw". *Basnews*. Web: <http://www.basnews.com/index.php/so/news/kurdistan/334352> adresinden 25 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁵¹ Iraklı Kürt sığınmacılar krizi için bkz. Özdemir, E.(2016).agm., 232-235.

²⁵² Trib, T. (2010). age., 342-343.

²⁵³ Yılmaz, T. (2016). age., 306.

olmuştur.²⁵⁴ Irak, Kürt bölgelerine saldırdıktan sonra meydana gelen sığınmacı krizi nedeniyle 2 Nisan'da Fransa, 3 Nisan'da İran, 4 Nisan'da ise Türkiye BM'ye başvurarak Iraklı Kürt sığınmacılar için güvenli bir bölge oluşturulmasını talep etmişlerdir. BM, 5 Nisan 1991 tarihinde Iraklı Kürt sığınmacıların durumunu iyileştirmek ve daha uygun bir hale getirmek amacıyla 688 sayılı karar alınmıştır.²⁵⁵ Bu kararla Irak'ın 36. paralelin kuzeyindeki bölgelerde -Duhok, Erbil ve Süleymaniye-²⁵⁶ uçuşa yasak bölge oluşturulmuştur. Ayrıca uçuşa yasak bölgede Irak'ın her türlü askeri hareketleri yasaklanmış bölgenin güvenliğini sağlayacak Çekiç Güç adında çok uluslu bir kuvvet oluşturulmuştur. Böylece Kuzey Irak'ta güvenli bir bölge oluşturulup Kürtler, Irak'ın saldırılardan korunduğu gibi özerkliğin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.²⁵⁷ ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda ve İtalya birliklerinden oluşan Çekiç Güç, Kürtlerin güvenli bölgeye geri gelmelerini sağlamak amacıyla Huzur Operasyonu adı altında bir operasyon başlatmıştır.²⁵⁸ Türkiye, Çekiç Güç birliklerinin İncirlik, Batman ve Silopi'de konuşlandırılmasına daha sonra da Türkiye'ye yerleşmesine izin vermiştir. Dönemin Başbakanı Mesud Yılmaz, Irak'a karşı herhangi bir operasyon gerçekleştirilecek olursa Türkiye'nin kara, deniz ve hava sahasından gerçekleştirileceğini bildirmiştir.²⁵⁹ Çekiç Güç 17 Nisan 1991 tarihinde Kuzey Irak'a girip Zaho'da karargâh kurarak Askeri Koordinasyon Merkezi oluşturmuştur.²⁶⁰ Bütün bu gelişmelerden sonra Kürdistan Cephesi, Kuzey Irak'taki tüm siyasi partiler adına, Federe yapıyı inşa etmek için, Baas rejimi ile görüşmeye başlamıştır. Görüşmeler birkaç ay sürüp herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Bu nedenle Iraklı Kürtler görüşmelerden vazgeçerek Bağdad'daki bütün dairelerini kapatmıştır.²⁶¹ Bunun üzerine Kürt partileri bir araya gelerek 19 Mayıs 1992 tarihinde Kuzey Irak'ta 105 üyeli Kürdistan Meclisi seçimleri yapılmıştır. Seçimlerin sonucunda KDP ve KYB 50'şer koltuk, geri kalan en son 5 koltuğu Asurilere verilmiştir. 4 Temmuz 1992 tarihinde Mohamed Fuad Masum'un başkanlığında Kürdistan Bölgesel Hükümeti kurulmuştur.²⁶² Bunun da özerk yönetiminin oluşmasında en önemli adım olduğunu görmekteyiz. Ne var ki KDP ve KYB arasında ortaya çıkan anlaşmazlıktan dolayı meclisin

²⁵⁴ Özdemir, E.(2016).age., 236.

²⁵⁵ Güller, M. (2015). *Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru*. (2. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015, 27. Wasani, D. (2014). age., 194.

²⁵⁶ Salihi, E. (2017). age., 185.

²⁵⁷ Armaoğlu, F. (2014). age., 790.

²⁵⁸ Güller, M. (2015). age., 27-28.

²⁵⁹ Alzemiri, İ. (2015). age., 41.

²⁶⁰ Güller, M. (2015). age., 28.

²⁶¹ Akravi, M. (2007). *Kürd w Dewleti Serbexo Bepey Belgename Newdewletiyekan*. Dhok: Xani Yayınları, 193-194.

²⁶² Abdulla, H. (2007). age., 102.

görevleri askıya alınmıştır. Ancak Eylül 1998 tarihinde yapılan Washington Anlaşması ile her iki taraf arasındaki anlaşmazlık sona ermiştir, meclisin açılmasına karar verilmiştir.²⁶³ Kürdistan Meclisi yeniden açıldığında ilk kararı, Türkiye'ye ait kuvvetlerin bölgeden çıkarılması olmuştur.²⁶⁴ Kuzey Irak'taki partiler yapılan seçimlerden ötürü hem uluslararası sistemde hem de bölgede bir aktör haline gelmiştir. İlerde değinileceği üzere bu tarihten sonra Kürt yönetimi Türkiye gibi diğer devletler ile ilişkiler kurmaya başlayacaktır.

Kuzey Irak'ta yapılan ilk seçimlerden sonra her ne kadar KDP ve KYB arasında çatışma yaşanmış olsa da bölgeye daha sonra güven hâkim olmuştur. Öyle ki Kürt yönetimindeki bölge Türkiye-İran-Irak arasında tampon bölge rolü görmüştür.²⁶⁵

---

²⁶³ Trib, T. (2010). age., 363-364.

²⁶⁴ Akravi, M. (2007). age., 196-197.

²⁶⁵ Ahmed, M. (2018). age., 123.

2. IRAK KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ (IKBY)'NİN KURULUŞU, BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ

2.1. IKBY'nin Kuruluşu

IKBY'nin kuruluşuna geçmeden önce ABD'nin Irak'ı işgalinden bahsetmek yerinde olacaktır. Zira IKBY'nin kuruluşu ABD'nin Irak politikası ile bağlantılıdır. Irak, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının merkezinde yer alan bir ülke olduğundan, ABD, Irak'ı kontrol edebilmek için uygun bir fırsat aramaktaydı. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırıları ABD'ye aradığı fırsatı vermiştir. Saldırıdan sonra ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, el-Kaidenin lideri Usama bin Ladin ile Irak Başkanı Saddam Hüseyin'in arasında ilişki olduğu şüphesi ile Irak Savaşı'nı gündeme getirmişlerdir. Böylece ABD, Irak'ın teröre destek verdiğini iddia etmiştir. Hatta oğul Bush, 2002'deki bir konuşmasında Irak'ın ABD'ye karşı düşmanlık sergilemeye ve teröristlere destek vermeye devam ettiğini ve Irak'ın BM yaptırımlarına aykırı olarak sinir gazı ve nükleer silahları geliştirmeye çalıştığını bildirmiştir. Diğer bir yandan ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Irak'ın kitle imha silahları BM denetçilerden gizlediğini söylemiştir. ABD söz konusu silahların terör örgütlerin eline geçmesinden korkuyordu. ABD'ye göre bu silahlar teröristlerin eline geçerse ABD için büyük bir tehlike olabilirdi. Bu durumu önlemek için ABD gerekeni yapmalı ve Irak'a karşı bir önleyici savaş yürütmeliydi.²⁶⁶

Bush, başkan olarak seçilmeden önceki konuşmalarında Irak'a yönelik yaptırımlar ile çevreleme politikasının sertleştirilerek sürdürülmesi gerektiğini bildırıyordu. Hatta Bush, ABD Başkanı olarak Irak'ın kitle imha silahlarının üretimine yeniden başladığını öğrenirse ne yapacağı sorusuna önce Saddam'ı alaşağı edeceği cevabını vermişken, daha sonra ise sözlerini "o silahları ortadan kaldıracağım" şeklinde düzeltmiştir.²⁶⁷

George W. Bush 2000 yılındaki başkanlık kampanyasında, babasının bir hata yaptığını ve Bağdat'a kadar gitmesi gerektiğini söylüyordu. Bu da açıkça Bush'un Irak'ı işgal etmek istemesinin bir göstergedir ve 11 Eylül saldırıları, Bush'un işgali gerçekleştirmesine izin

²⁶⁶ Yılmaz, T. (2016). age., 329-335.

²⁶⁷ Okur, M. (Ocak 2012) *Emperyalizm Hegemonya İmparatorluk*. (2. Baskı). Ankara: Ötüken Yayınları, 249.

veren olay olmuştur.²⁶⁸ 11 Eylül terör saldırıları yeni dünya düzeninin başlangıcını teşkil etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünya hegemonyasını elinde muhafaza etmeyi ve dünyanın dört bir yanında denge unsuru olmayı planlayan ABD'nin dış politikasının merkezi terör ile mücadele olmuştur. 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD dış politikası, Bush Doktrini (Önleyici Savaş Stratejisi) adı altında yeniden şekillenmekteydi.²⁶⁹ Söz konusu doktrinde, ABD'nin yeni dış politikasının neleri içerdiği belirlenmiştir. Bu bağlamda düşman devletlere ve kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen teröristlere karşı silahlı ve askeri olarak müdahalelerde bulunulacağı bildirilmiştir. Kısacası Bush Doktrini, bundan böyle terörizme ve terör örgütlerine destek veren ülkelere karşı doğrudan kuvvet kullanılmasından bahsediyordu.²⁷⁰

Afganistan operasyonundan sonra Washington'da Irak'ı çevreleme politikasının yetersiz kaldığı ve daha aktif bir politika izlenmesi gerektiğini savunanlar güçlenmeye başladı. Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu, kendi halklarına karşı bu silahlarını kullandığını, bu durumun dünya barışı için ciddi bir tehdit oluşturduğunu ve Irak'a demokrasi getirilip Iraklıların daha iyi bir yaşama kavuşturulması gerektiğini belirten ABD, 20 Mart 2003 tarihinde İngiltere ile birlikte Irak'a özgürlük operasyonunu başlamıştır. 9-10 Nisan 2003 tarihinde ABD askerleri herhangi bir direnişle karşılaşmadan Bağdat'a girmiştir. Bunu da belirtelim ki ABD'nin Irak'a saldırısına karşı uzun süredir BMGK'de tepkilerini gösteren Fransa, Rusya ve Çin gelişmelerden telaşlandıklarını belirterek Irak'a karşı yapılan saldırının durdurulması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca yapılan açıklamalarda da ABD'nin hukuk düzeninden çıktığı ifade edilmiştir.²⁷¹

Irak'ın kitle imha silahları geliştirdiği ve Baas rejiminin el-Kaide ile işbirliği yaptığı iddialarıyla Bush, Irak'ın işgalini ABD ve dünya kamuoyları nezdinde meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bush hem ABD'lileri hem de dünyayı ikna edebilmek için önleyici bir saldırıyı zorunlu kıldığını anlatıyordu. Halbuki kitle imha silahlara sahip olan Fransa, Pakistan, Çin, Rusya, İsrail ve Hindistan gibi diğer ülkelerden hiç bahsetmiyordu.²⁷²

---

²⁶⁸ Shalom, R. S. (2007) *Tehlikeli Güç ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu*. (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: İthaki Yayınları, 149-150.

²⁶⁹ Kepsutlu, B. (2016). age., 67.

²⁷⁰ Karabulut, B. (2016). *Uluslararası İlişkiler Kavramlar-Teoriler- Kurumlar*. Ankara: Barış Kitabevi, 388.

²⁷¹ Arı, T. (2008). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyasi Savaş ve Diplomasi*. (4. Baskı). Bursa: Marmar Kitap Merkezi, 474-475.

²⁷² Marrs, J. (2007). *CIA ve Pentagon'un Gizli Dosyaları*. (Çev. Bülent Ucpunar). İstanbul, Kesit Yayınları, 215.

ABD'nin Irak'ı işgalinin nedeni Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu gerekçesiydi. Lakin Irak savaşta böyle bir silah kullanmadığı gibi savaşın sona ermesiyle birlikte ABD denetim ekipleri söz konusu silahlara rastlayamamıştır.²⁷³ Ayrıca ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin bir diğer amacı de terörü yok etmektir. Fakat Irak işgalinden sonra İngiliz BBC World Service tarafından dünya çapında yapılan en büyük anketlerden birisinde, ankete katılanların çoğunluğunun Irak'taki savaşın terörist saldırı ihtimalini azaltmaktan ziyade artırdığına inandıklarını belirtmiştir.²⁷⁴

ABD'nin Irak'ı işgal edip Baas rejimine son vermesi Irak tarihine istenilmez bir dönem başlamasının haberini verirken, Kürtlere yeni bir refah dönemin başlamasının habercisi olmuştur. ABD'nin Irak'ı işgal ettikten sonraki dönemlerde Kürtler, Irak siyasetinde etkili rol oynamıştır.²⁷⁵ Masud Barzani'nin açıkladığı üzere Peşmerge, ABD kuvvetlerinin Baas rejimine son vermesinde yardımcı olmuştur.²⁷⁶ Bunun üzerine Kürtler, Irak'ı yeniden yapılandırma sürecinde etkili rol almıştır. Bu bağlamda Irak Liderlik Konseyi'nde Talabani ve Barzani de bulunmuş ve Kürtler, Nisan 2003 tarihinde yapılan Nasriye Toplantısı, Kasım 2003 tarihinde yapılan Devlet İdaresi Antlaşması, Mart 2004 tarihinde yapılan Devlet İdaresi Yasası'nda büyük bir roller üstlenmiştir.²⁷⁷ Ayrıca Geçici Yönetim Konseyi'nde 25 üyelikten beşi ve Geçici Irak Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı Kürtlere verilmiştir.²⁷⁸ 2005 yılındaki seçimlerde Kürtler %26 oy oranı ile Irak'ta en çok oy alan ikinci grup konumuna gelmiştir. Bu nedenle KYB lideri Celal Talabani, Irak Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.²⁷⁹ 10 Ekim 2005 tarihinde kabul edilen Irak Anayasasının dördüncü maddesinin birinci fıkrasında Arapça ve Kürtçe Irak'ın resmi dili olarak kabul edilmekte ve yüzonyedinci maddesinin birinci fıkrasında ise IKBY meşru olarak tanınmaktadır.²⁸⁰ Böylece IKBY kurulmuş ve Iraklı Kürtlerin hakları anayasal güvenceye alınmıştır. İlerde değinileceği üzere IKBY kurulduktan sonra bölgesel devletler ile siyasi, ekonomik ve diplomatik ilişkiler kurmaya başlayacaktır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında IKBY'nin İran, İsrail, ABD ve Türkiye ile ilişkileri ele alınacaktır.

²⁷³ William L. Cleceland, (2008). age., 596-597.

²⁷⁴ Marrs, J. (2007). age., 229.

²⁷⁵ Dalar, M. (2016). age., 115.

²⁷⁶ Ali, O. (2010). age., 85.

²⁷⁷ Yassin, B. (2008). *İraqi Dway Sadam w Çarenwsy Başwri Kürdistan*. Dhok: Hawar Yayınları, 125.

²⁷⁸ Salihi, E. (2017). age., 208-219.

²⁷⁹ Yassin, B. (2008). age., 131.

²⁸⁰ Irak Anayasası Dördüncü ve Yüzonyedinci Maddesi.

2.2. İran-IKBY İlişkileri

2.2.1. 1919-2003 Yılları Arası Dönemde İran'ın Iraklı Kürtler İle İlişkileri

İran-IKBY ilişkilerine bakacak olursak ikili ilişkilerin geçmişine bakmakta fayda vardır. Ortadoğu'da bulunan zengin petrol ve doğalgaz kaynakları ve Ortadoğu'dan ve özellikle Körfez bölgesinden gelecek her türlü tehdidin doğrudan doğruya İran'ın güvenliğini etkileyebilmesi her zaman İran'ın dikkatini çekmektedir.²⁸¹ Bunun üzerine İran çeşitli faktörlerle ve son zamanlarda Şii Hilali'ni oluşturarak bölgedeki rejimleri kuşatmaya çalışmakla birlikte, Şii Hilali bir savunma hattı olarak hem bölgede oluşturulan tehlikeler hem de bölgeye yönelik tehditleri kendinden uzaklaştırmaya çalışmaktadır.²⁸² Şii Hilali kavramı ilk kez Ürdün Kralı Abdullah tarafından dile getirilmiştir. Kral Abdullah Aralık 2004 tarihinde verdiği bir demeçte, Sünni Arap devletlerinin İran tarafından Şii Hilali ile kuşatıldığını söylemiştir. Abdullah'a göre Şii Hilali, İran'dan başlayarak Kuzey Irak ve Suriye'den geçerek Lübnan'a kadar uzanmaktadır.²⁸³ Yani Kürt bölgesi de İran'ın Şii Hilali projesinde yer almaktadır. İran geçmişten beri kendi çıkarlarını elde edebilmek için Irak'taki Kürtleri kullanmaktan uzak kalmamıştır. Kürtler, Osmanlı-Safevi döneminde her zaman bu iki imparatorluğun arasında sorun teşkil ettiği gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak Devleti'nin, İngiltere'nin mandası altında kurulmuş olduğu günden itibaren Kürtler yine İran-Irak arasında yeni bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Eski sorun yeni bir biçim ve yeni bir devlette devam ederek İran-Irak ilişkilerini etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuştur.²⁸⁴

İran, Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Iraklı Kürtlerle kesin bir şekilde ilişkilerini kesmeyip çeşitli yollarla ilişkilerini devam etmiştir. Ancak 22 Ocak 1946 tarihinde Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Kuzey Irak'taki Kürtler söz konusu cumhuriyete destek vermiştir. Gazi Muhammed söz konusu cumhuriyeti ilan ettiğinde yanında Molla Mustafa Barzani de yer almıştır.²⁸⁵ Bunun üzerine İran ile ilişkileri bozulmuş ve İran'ın Kürtlere karşı tutumu değişmeye başlamıştır. Molla Mustafa Barzani,

²⁸¹ Asl, N. (2009). *1979 Sonrası İran'ın Orta Doğu Politikası Ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri*. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara, 54-56.

²⁸² İnternet: "Keife Nefhem Alsiyaset Alxaricşyet Aliraniyet fy Alşerq Alawset". *Noonpost*.

Web: <https://www.noonpost.org/content/13172> adresinden 28 Mart 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁸³ Salihi, E. (Bahar 2011). "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler Ve "Şii Hilali" Söylemi". *Belge Strateji*, 3(4), 193-214.

²⁸⁴ Wildani, A. (2010). agm., 18-19.

²⁸⁵ Kochera, K. (1369). *Mezhwy Kürd Le Sedey 19-20 da*, (Çev. Mohemed Ryani). Karzan Yayınları, 270.

Irak ile mücadelede başarısızlığa uğradıktan sonra Mahabad'a geçmeden önce İran ile görüşmüştür. İran, Barzani'nin Mahabad'daki Kürtlere yardıma gitmemesi için ikna etmeye çalışmış ancak Barzani bunu kabul etmeyerek Mahabad'a gitmiştir.²⁸⁶

1958 yılında Irak'ta askeri darbe yapıldıktan sonra Irak bir yandan İran'daki Kürtleri ayaklandırmak için kışkırtmış²⁸⁷ diğer yandan komünistlerin faaliyetleri için bir yuva olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da İran'daki Tudeh Partisi'nin üyeleri Irak'ı ziyaret etmiştir. Bu da İran'ın ulusal güvenliğini tehlikeye atmaktaydı. Bunun üzerine İran, Kuzey Irak'taki Kürtler ile yakın ilişkiler kurarak Abdulkarim Kasım rejimine karşı harekete geçirmeyi düşünmüştür.²⁸⁸

Yukarıda değinildiği üzere 1991 yılında bölgede yaşanan Iraklı Kürt sığınmacı krizinde İran sığınmacılara açtığı gibi BM'ye başvurarak güvenlik bölgenin oluşturulmasını talep etmiştir.²⁸⁹ Körfez Savaşı'ndan sonra Iraklı Kürtlerin uluslararası alanında elde ettiği destekler bölgedeki diğer devletlerin politikalarını etkilemiştir. Bu bağlamda İran, Irak Kürtleriyle ilişkilerini geliştirerek bölgeden kaynaklanabilecek tehditleri kontrol etmek istemiştir.²⁹⁰ Ayrıca KDP ve KYB arasında anlaşmazlık ortaya çıkmaya başladığında İran bu süreçte "arabulucu ve barıştırmacı" rolü oynamak ile birlikte, Celal Talabani liderliğindeki KYB'ye destek vermiştir.²⁹¹ İran, Kuzey Irak'taki gelişmeleri hem bir tehdit olarak hem de bir fırsat olarak görmüştür. İran, Kuzey Irak'taki değişiklikleri tehdit olarak görmesinin nedeni Kürtler bugüne kadar neredeyse her zamanda İran'dan destek almış, artık İran'dan değil, ABD ve çıkar ortaklarından yardım almaktadır. Bu da İran'ın ulusal güvenliği için bir tehdit oluşturmaktadır. Zira Kuzey Irak'taki gelişmeler İran'daki Kürtleri de etkileyebilmektedir.²⁹² Çünkü İran'daki Kürtlerin varlığı söz konusu olduğu için bu unsurun ayrılıkçı faaliyetler içerisine girebilme ihtimali bulunmaktaydı. İran'ın Kuzey Irak'ta meydana gelen gelişmeleri bir fırsat olarak görmesinin nedeni ise Kürtlerin Irak'tan ayrı otonom bir yapıya kavuşmalarındır. Ayrıca İran komşularında yer alan Kürt varlığını bölgesel çıkarları doğrultusunda bir kart olarak elinde olmasını istemekteydi. Bu noktada Tahran yönetimi için Kuzey Irak'taki Kürt varlığı Bağdat'a karşı önemli bir unsur olurken,

²⁸⁶ Bawer, A. (Aralık 2009). "Kürdistan Cumhuriyeti'nin Çıkışı ve Kurulmasında Kuzey Irak'taki Kürtlerin Rolü". *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (16), 22-30.

²⁸⁷ Qasimlo, A. Zade, A. (1381). *Kwrte Mezhy Hizby Dimwkraty Kürdistany İran*, 218.

²⁸⁸ Abdulkadir, N. (2008). age., 89-96.

²⁸⁹ Güller, M. (2015). age., 27. Wasani, D. (2014). age., 194.

²⁹⁰ ASL, N. (2009). agt., 127.

²⁹¹ Keskin, A. (2015).

²⁹² Dinç, A. (Nisan-Mayıs-Haziran 2008). agm., 92-93.

Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelik saldırılar gerçekleştiren PKK, Ankara'ya karşı bir koz olarak kullanılabilirdi. İran, Kürtleri komşularına karşı bir araç olarak kullanırken Kuzey Irak'taki Kürt partileri arasındaki rekabeti yerinde kullanarak yararlanmayı bilmiştir. Nitekim İran, İran Kürdistanı Demokratik Partisi (İKDP)'nin ABD, Batı ve Türkiye'yle yakınlaştığı dönemlerde IKYB ile ilişkilerini sıkılaştırmış ve bölgede gerçekleşen güvenlik ve dış politika alanlarındaki gelişmelerde Batı'ya karşı bir denge oluşturmaya gayret göstermiştir.²⁹³

2.2.2. 2005'ten Günümüze İran-İKBY İlişkileri

Saddam Hüseyin'den sonra Irak'taki Kürt, Şii ve Sünni sorunları iç politikada olduğu gibi bölgesel sorunlara da neden olmaktadır. Bunun içindir ki İran dış politikasında bu sorunlara çok önem vermektedir.²⁹⁴ İran'ın bu yeni gelişmelere karşı takındığı tavra bakacak olursak İran, Iraklı Kürtlerin federasyon taleplerinin bölge ülkeleri arasında tek destekçisi olmuş, Erbil ve Süleymaniye'de konsolosluk açarak IKBY ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.²⁹⁵ Bununla beraber Irak'ın her zaman İran güvenliğinin önemli bir parçası olduğu sayılarak 2003 yılından sonraki gelişmelerin de kendi ulusal güvenliğinden ayrılmayacak bir parça olduğunu düşünmektedir. Bunun üzerine İran kısa sürede dengeyi sağlamaya çalışmıştır. Bu noktada İran'ın iki yol kullandığını görmekteyiz. Birincisi Irak'ta istikrarsızlık politikasını izlemek; ikincisi ise istikrarsızlık ile beraber, Kürt, Sünni ve Şiiiler arasında bir denge politikası izleyerek Irak'ta nisbeten istikrar sağlamaya ve kendi kontrolü altına almaya çalışmıştır. Çünkü İran'a göre bir yandan eğer Sünni devletlerde Kürtlerin bağımsızlığını isteyen siyasetçiler ve ABD'nin etkisiyle bu denge ve istikrar kontrolden çıkarsa, İran'ın güvenliği için ciddi bir tehdit olacaktır.²⁹⁶ Diğer yandan Irak'taki Sünni Arapların iktidara gelebilmesi için Kürtlere ihtiyaç duyulmaktadır.²⁹⁷ İşte İran bunu önlemek için Kürtler ile ilişkiler kurarak Şiiilerin iktidarda kalmalarını sağlamaktadır. Ayrıca Baas rejiminden sonra IKBY ekonomik açıdan gelişmektedir. Özellikle petrol ve doğalgaz bakımından her geçen gün gelişmekte olan IKBY, İran'ın ekonomisine büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü IKBY, İran'ın alternatifi olarak

²⁹³ Demir, D. (13 Şubat 2017). a.g.m.

²⁹⁴ Muntezran, C., Karbani, S. (Şubat 2018). Sinarokany Berdem Dahatwy İraq, (Çev. Fuad Ali). Gornalda Dergisi, (21-22), 123-126.

²⁹⁵ Sinkaya, B.(2015). "Irak Kürtleri'nin İran ile İlişkileri: Netameli Bir İttifakın Sancılı Seyri". *Ortadoğu Analizi*, 7(66).

²⁹⁶ Rehim, P. (2014). *Siyaseti Derewey Komari İslami İran*. Erbil: Mükriyan Yayınları, s.158-159.

²⁹⁷ Rudaw Araştırmalar Merkezi.(2017). *Kürdistan Dway Oprasyoni Musl w Reqe*. Süleymaniye: Kürdistan Yayınları, s.178-179.

Türkiye ve Batı'ya petrol ve doğalgaz ihraç etmektedir. Bunun içindir ki İran sürekli Bağdat yönetimi yolu ile IKBY'e baskı yapmakta ve Kürtlerin siyasi ve ekonomik adımlarını önlemeye çalışmaktadır.²⁹⁸ Ayrıca İran, Iraklı Kürtlerin uluslararası alanda özellikle ABD, Türkiye ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmasından hiç memnun değildir.²⁹⁹ İsrail'in Kuzey Irak'taki Kürtler aracılığıyla İran sınırlarına kadar yaklaşması, İran'ın güvenliği için son derece tehdit arz etmektedir.³⁰⁰ Keza İran, Kuzey Irak'taki Kürt yönetim modelinin İran'daki Kürtleri de harekete geçirmesinden korkmaktadır. Bunun üzerine, İran IKBY'yi kendi kontrol altına almaya çalışmaktadır. İran bu amacını gerçekleştirebilmek için bir yandan IKBY de problemler çıkartıp Bağdat üzerinden baskı yaparken³⁰¹ diğer yanda Kuzey Irak'taki partiler ile ilişkileri nedeniyle partileri birbirine karşı kullanmakta ve İran'ın nüfuzuna karşı koyabilecek birleşik ve güçlü bir parti veya bir liderin ortaya çıkmasını önleme ve iç işlerine karışma politikasını izlemektedir. Buna örnek vermek gerekirse daha önce de belirtildiği gibi 1990'lı yıllarda KDP ve KYB arasındaki anlaşmazlıkta İran'ın KYB'ye verdiği destek gibi coğrafi yakınlıktan dolayı İran daha çok Süleymaniye'de bulunan KYB ve daha sonra KYB'den çıkan Goran (Değişim) Partisi ile yakın ilişkileri kurmaktadır.³⁰²

İran, IKBY kurulduğundan itibaren özellikle ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra IKBY yoluyla Şii Hilali tamamlamak istemektedir. Yani IKBY ile anlaşarak Kuzey Irak'ta bir koridor oluşturup Irak'ı Suriye'ye bağlayarak Tahran'dan Suriye'ye askeri ve insani yardım göndermeyi istemektedir. Ancak İran'ın oluşturmak istediği koridorun KDP nüfuz alanında bulunduğu ve KDP'nin de Türkiye ile yakın ilişkiler içinde olduğundan İran'a böyle bir fırsat vermemiştir.³⁰³ Şunu da belirtmek gerekir ki İran IKBY'yi kendi kontrolü altına alabilmek, bölgeyi kendi çıkarlar doğrultusunda yönetebilmek ve bölgeden gelen tehditlerini etkisiz hale getirebilmek için bölgede ve özellikle Süleymaniye bölgesinde oluşturduğu istihbarat kanallardan faydalanmaktadır. İran, Kuzey Irak'taki istihbarat faaliyetlerini yürütebilmek için ticaret ve turist alanları kullanmaktadır. Bazı kaynaklara göre Süleymaniye bölgesinde İran'ın istihbarat ajanları diğer kentlerden daha çok

²⁹⁸ İnternet: "Stratiji Siyaseti Derewey Komari İslami İran Le Rojhelati Nawerast w Karigeri Leser Heremi Kürdistan – İraq". *Penus*. Web: <http://penus.krd/news48-10> adresinden 4 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁹⁹ Sinkaya, B.(2015).

³⁰⁰ Dinç, A. (Nisan-Mayıs-Haziran 2008). agm., 103.

³⁰¹ Penus.(2016).

³⁰² Ali, O. (Ocak 2017). "İran Ve Barzani: Kötüleşen İlişkiler Ve Kaçınılmaz Çatışma Riski". *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (58).

³⁰³ Malazada, İ. (Mart-Nisan 2017). a.g.m., 131.

bulunmaktadır. Bu bağlamda Amerikan kaynaklarca verilen bilgilere göre İran, Kuzey Irak'ta ticaret ve diplomat sıfatıyla istihbarat faaliyetlerini yapmaktadır.³⁰⁴

2.2.3. İran'ın IKBY'deki Bağımsızlık Referandumuna Karşı Tutumu

Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) terör örgütünün 2014 yılının ortalarında Suriye ve Irak'ta ortaya çıkmasıyla birlikte, kısa bir sürede Suriye'den Irak topraklarına doğru ilerlemeye başlamış ve Ağustos 2014 tarihinde Erbil'i tehdit etmiştir. Ancak Peşmerge, İran ve ABD yardımları ile İŞİD'i durdurabilmiştir.³⁰⁵ Ardından da İran sürekli silah ve asker açısından özellikle KYB sınırlarında Peşmerge'ye destek vermiştir.³⁰⁶ Bu bağlamda dönemin IKBY başkanı Mesut Barzani şöyle söylemiştir: "İŞİD tarafından saldırıya uğradığımız ilk gece İranlılar bize silah dolu iki uçak gönderdi. Bu yardımlar o an için büyük bir yardım olmuştur."³⁰⁷

IKBY'nin İran da dâhil olmak üzere ABD ve Batı'dan ağır ve hafif silahları alabilmesi,³⁰⁸ İŞİD'in her geçen gün Irak'ta güç kazanması, IKBY'nin İŞİD ile mücadele etme konusunda başarılı olması, tartışmalı bölgelerin Peşmerge tarafından kontrol altına alınması ve Maliki ile Barzani arasındaki ilişkilerin giderek gerilemesi, Barzani'nin bağımsızlık referandum yapmaya karar vermesine neden olmuştur.³⁰⁹ Ancak Barzani'nin bağımsızlık için referandum yapmaya karar verdiğinde hem bölge ülkeleri hem de Batılı ülkeler buna karşı çıkmıştır.³¹⁰ Özellikle İran buna çok sert tepki göstermiş ve Irak'ı parçalayacak her türlü girişime karşı olduğunu bildirmiştir. Ayrıca referandum yapılmadan önce Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani, KYB yetkilileri ile yaptığı bir toplantıda referanduma karşı olduğunu ve bunu önlemeye çalışacağını açıkça söylemiştir.³¹¹ 20 Haziran 2017 tarihinde Irak Başbakanı İbadi, İran'ı ziyaretinde İran Dini lideri Ayetullah Ali Hamaney ile görüşmüş ve görüşmede Ali Hamaney, Kuzey Irak'ta referandum

³⁰⁴ İnternet: "İran Tehlil Kürdistan Alıraq". *Elaph*. Web: <http://elaph.com/Web/opinion/2016/6/1092592.html> adresinden 31 Mart 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁰⁵ Rudaw Araştırmalar Merkezi.(2017). age., 97.

³⁰⁶ Osman A. (Eylül 2014). "İŞİD'ile Savaşın Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimindeki yansımaları". *ORSAM*, Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi No. 10.

³⁰⁷ İnternet: "Türkiye Silah Verdi, Açıklamadık". *Aljazeera*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-silah-verdi-aciklamadik> adresinden 6 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³⁰⁸ Osman, Ali, (Eylül 2014). agm.

³⁰⁹ Semin, A. (2015).agm., 5-6.

³¹⁰ Rudaw Araştırmalar Merkezi.(2017). age., 97.

³¹¹ İnternet: Hassen Mustafa, C. (16 Ağustos 2017). "Paş Rifrandom: Metrsy w Berbestekan". *Çatışma Ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimare=1227> adresinden 11 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

yapılmasına karşı olduğunu söylemiştir.³¹² İran bu kadar ile kalmadı. Kürtlerin referandum yapmaktan vazgeçmeleri için diplomasi çabalarını da denemiştir. Bu bağlamda Kasım Süleymani birkaç kez Kuzey Irak'a gelip yetkililerle görüşmüştür. Hatta Barzani ile de görüşmüş ve İran'ın referanduma karşı olduğunu söylemiştir. Kasım Süleymani, referandumdan vazgeçilmesi halinde İran'ın Erbil-Bağdat arasındaki sorunları çözmek için kolaylık sağlayabileceğine söz vermiştir.³¹³ Çünkü İran her zamanki gibi Irak'ta bağımsız bir Kürdistan Devletinin kurulmasına karşı çıkmaktadır. İran, Kuzey Irak'taki referandumun İran'daki Kürtleri de cesaretlendirmesi ve etkileyebilmesinden korkuyordu. İsrail bu referanduma destek verdiği için, İran sınırında başka bir İsrail devletinin kurulmasına izin vermeyeceğini bildirmiştir. Keza İKBY ile Türkiye arasındaki ilişkiler iyi olduğu için İran bu referandumla Kuzey Irak'ta bağımsız bir devlet kurulduğu takdirde söz konusu devlette Türkiye'nin nüfuzunun artması ile beraber, İran'ın nüfuzunun azalmasından endişe etmiştir.³¹⁴ İşte İran böyle bir devletin kurulmaması için elinden geleni yapmış, özellikle Bağdat üzerinden Kürtlere ekonomik ve siyasi sorunları çıkartmakla birlikte, Şiiilerle Kürtler arasında askeri anlaşmazlık oluşturmuş, tartışmalı bölgelerde Sünnilerle Kürtler arasında yine askeri anlaşmazlık ortaya çıkartmaya çalışmaktadır. Ayrıca Kudüs Gücü ile İKBY'nin iç güvenliğini tehdit etmektedir. Nitekim 25 Eylül 2017 tarihinde Kürtler tarafından Irak'tan ayrılmak için bağımsız referandum yapıldı ve %92 oranla bağımsız olmak için irade beyanı yapıldı.³¹⁵ Ancak referandum yapıldıktan sonra İran bunun bir hata olduğunu söyledi ve İKBY'den referandumun yok sayılmasını, Irak'ın toprak bütünlüğünün, millî birliğinin ve egemenliğinin korunmasını, Erbil ile Bağdat arasındaki sorunların müzakere yoluyla çözülmesini istedi. Bununla birlikte referandum kararında direniş gösteren İKBY'ye karşı bir tepki olarak İran ile İKBY arasındaki tüm uçuşların durdurulması; sınır kapılarından geçişlerin sıkılaştırılması daha sonra sınır kapılarının kapatılması, İran ile İKBY arasında petrol ve petrol ürünlerinin

³¹² İnternet: Karami, A.(June 23, 2017). "The Reason Is Against Referendum On İraqi Kurdistan". Web: <https://english.shabtabnews.com/2017/06/23/the-reason-tehran-is-against-referendum-on-iraqi-kurdistan/> adresinden 4 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

³¹³İnternet: Al-Abyad, S.(23 September, 2017). "Kurdish Referendum: Between Turkish and Iranian Caution". Web: <https://aawsat.com/english/home/article/1031586/kurdish-referendum-between-turkish-threats-and-iranian-caution> adresinden 4 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

³¹⁴ İnternet: Arf, B.(1 Kasım 2017). "Rifrandomy Heremy Kürdistan Rkaberekany Krd Be Dost". **Çatışma ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimare=1245> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³¹⁵ İnternet: Karzan A. (7 Aralık 2017). "Şksty Azmwny Hükümrany Le Heremy Kedistan (Hokar w Sinarokany Ainde)". **Çatışma ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimare=1274> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

ticaretinin yasaklanması gibi tedbirler aldı. Keza Irak ve Türkiye ile askerî işbirliğini güçlendirdi ve sınırda askerî tatbikat yaptı. İran, IKBY'ye yönelik sert söylemlerine ve yaptırım kararlarına karşılık Erbil ile bağları tam olarak koparmak istemediği için³¹⁶ tek başına hareket etmemeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda, referandum yapılmadan önce Irak ile referandum yapıldıktan sonra 4 Ekim 2017 tarihinde Tahran'da İran Cumhurbaşkanı, Türkiye Cumhurbaşkanı ile görüşmüştür. Görüşmesinde Türkiye'nin ve İran'ın referanduma karşı olup böyle bir referandum tanımadıklarını vurgulanmıştır.³¹⁷ Yukarıda bahsedildiği üzere İran sert söylemlerine rağmen ilişkilerini tamamen kesmek istememiştir. Her şeyden önce İran'ın Kuzey Irak'a karşı bir tedbir olarak kapattığı sınırlardan bir süre sonra birisini açmıştır.³¹⁸ Ayrıca IKBY'nin İran'ı ziyaret etmesini kabul etmiştir. Bu bağlamda 21 Ocak 2018 tarihinde IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani ve yardımcısı Kubat Talabani İran'ı ziyaret edip İran Cumhurbaşkanı Hassan Ruhani ve İran Milli Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Ali Şemhani ile görüşmüşlerdir. Görüşmede Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve Erbil ile Bağdat arasındaki sorunların anayasal çerçevede çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır. İran'ın, Erbil-Bağdat arasındaki sorunların çözülmesinde arabuluculuk yapmaya çalışacağını bildirilmiş ve her iki taraftaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştireceklerini dile getirmiştir.³¹⁹ Aynı zamanda Mesrur Barzani'nin Şubat 2018 tarihinde Washington'u ziyareti esnasında Al-Monitor'a verdiği bir röportajda ABD'nin IKBY politikasını eleştirip İran'ın Irak politikasını övdükten sonra bölgedeki istikrarı sağlamak için İran ile işbirliği yapılacağını bildirmiştir.³²⁰ Ardından da 2-3 Mayıs 2018 tarihinde Erbil'de İran-İrak Dördüncü Ticaret Konferansı yapılmıştır. Konferansta İranlı yetkililer ile Mesut Barzani görüşmüştür. Konferansta İran ile IKBY arasındaki ilişkilerin daha da geliştirileceğine dair bir antlaşma yapıldığı bilinmektedir. IKBY, İran'daki temsilcisi Nazin Debax, IKBY'nin bölgedeki İran'ın rolünü anlamış ve IKBY

³¹⁶ Sinkaya, B. (Kasım Aralık 2017). "Bağımsızlık Referandumu Sonrasında IKBY-İran İlişkileri". *Ortadoğu Analiz*, 9(83).

³¹⁷ İnternet: Mohemed, H. (25 Ekim 2017). "Kürd w Drawsekany Mer Lenaw Gelegwrg". *Çatışma ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimare=1242> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³¹⁸ İnternet: Nazimdabbagh. (2018). "İran Peywendy Legel Gely Kürd Heye Nek Hizbeka". Web: <http://nazimdabbagh.com/new/kurdi/index.php/asia/item/549-d> adresinden 4 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

³¹⁹ İnternet: "Neçirvan Barzani w Hassen Rouhani Peywendiyekany Hewler w Tahran Tawtwedeken". *IKBY Resmî Sıtesi*. Web: <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=13&a=56319> adresinden 24 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³²⁰ İnternet: "Boçy Mesrwr Barzani Delet İraniyekany Yarızanekey Zirekn?". *Diplomatic Magazine*. Web: <https://diplomaticmagazine.net/politics/205?fbclid=IwAR3ldYns3L2S5InUNVj4HIA8weAfmleIVs58nUtVtKGadSkArWPEI2mwLyY> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

artık İran ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir.³²¹ Bundan sonra İran ile IKBY arasındaki ticaretin yükseldiğini görmekteyiz.

IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'nin Mayıs 2018 tarihinde yapılan konferansta İran ile IKBY arasındaki ticaret hacminin 6 milyar dolardan fazla olduğu ve IKBY'de 359 İran şirketinin bulunduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda IKBY'nin ithal ettiği ürünlerin %25'inin İran'dan geldiği açıklanmıştır.³²² Bunun içindir ki İran, IKBY'ye yakınlaşarak ABD yaptırımlarını hafifletmek istemektedir. Bu bağlamda İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif Bağdat ziyaretinden sonra 15 Ocak 2019 tarihinde IKBY'yi de ziyaret etti ve Süleymaniye'de düzenlenen IKBY-İran ortak ticaret konferansına katılmıştır.³²³ Ardından da Cevad Zarif Erbil'i de ziyaret ederek Mesut Barzani ile görüşükten sonra Neçirvan Barzani ile birlikte Erbil'de de düzenlenen IKBY-İran ortak ticaret konferansına katılmıştır. Konferansta konuşan Zarif, İran ile IKBY tarihi ilişkilerine değinmiş ve bu ilişkilerin daha da geliştirilmesini istemiştir.³²⁴

İran Dışişleri Bakanı Zarif'in IKBY'yi ziyaret ettikten sonra sosyal medya hesabından paylaştığı IKBY ile ilgili bir yazıda Kürtlerin İran'a yakın bir ortak olduğu ve İran'ın da Kürtlere dost ve güvenilir bir devlet olduğunu bildirmiştir. İran kendini ABD yaptırımlarından kurtarıp nefes alabilmek için yeni kapılar aramaktadır. Zira ABD, İran'ın tüm kara sınırlarını kuşatmakta ve sadece Irak sınırı serbest bırakmaktadır. İran'ın da IKBY ile 600 kilometrelik bir sınırı olduğu ve üç uluslararası resmi sınır kapısı olduğuna göre IKBY'ye ihtiyaç duyabilmektedir.³²⁵

ABD'nin İran'a karşı uyguladığı yaptırımlardan sonra IKBY, İran ile ilişkilerini Bağdat ile yakın bir hatta sürdürmektedir. IKBY'nin İran'daki temsilcisi Nazim Debax'ın 7 Ocak

³²¹ İnternet: "Kürdekany İraq Bedway Krdnewey Pereyeky Nwedan legel İran". *Diplomatic Magazine*. Web: https://diplomaticmagazine.net/politics/501?fbclid=IwAR3BEMsINvCug2aiaRLMawZzAN_0TJ2QI8Y3jIHqvSM6buh30WZX0i1Uvc4 adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³²² İnternet: "Herem Pabend Debet Be Szakany Amerika Bo Ser İran?". *Drawmedia*. Web: http://drawmedia.net/page_detail?smart-id=1685&fbclid=IwAR1rF1ZXvqTWIuEzIxGZNH5FCu71t0QW4MWQkktUitprp4eBmyyy93-BAMU adresinden 24 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³²³ İnternet: "Be Amadebwiny Zerif Korbendy Abwry Bazrganany İran w Kürdistan Berewedeçet". *Rudaw*. Web: <http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=422908&fbclid=IwAR1Oot8hWqGLFcuFIqu1uQK4au9dUvZtLjrZfbZ1ukrMWqsgqJJHWgmtRVw> adresinden 16 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³²⁴ İnternet: "Erbil – Kürdistan-İran Ortak Ticaret Konferansı Düzenlendi". *Rudaw*. Web: <http://www.rudaw.net/turkish/business/15012019> adresinden 16 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³²⁵ İnternet: "Peywendiyekany Newan İran w Heremy Kürdistan". *Rudaw*. Web: http://www.rudaw.net/sorani/onair/tv/episodes/episode/rudawy_emro_16012019 adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

2019 tarihinde Amerika'nın Sesi Kürtçe Bölümü Radyosuna verdiği demeçte IKBY'nin İran ile ilişkilerini daha da geliştirmesi gerektiğini bildirip IKBY'nin İran ile ilişkilerini Bağdat ile birlikte yürütmesi gerektiğini söylemiştir.³²⁶ Üstelik IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani 16 Ağustos 2018 tarihinde IKBY'nin ABD'nin İran'a karşı uyguladığı yaptırımlar çerçevesinde Irak hükümetinin kararına bağlı olduğunu bildirmiştir.³²⁷ Aynı zamanda Debax, Tahran'da yaptığı bir konuşmasında ABD'nin IKBY'nin İran ile ilişkilerini sınırlı kalması için baskı yaptığını buna karşılık ABD'nin IKBY topraklarından olası bir İran saldırısına izin vermeyeceklerini bildirmiştir.³²⁸

Irak'ta cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında İran, IKBY'ye yaklaşıma başlamıştır. Bu bağlamda İran, Iraklı Kürtlerin desteğini almak amacıyla Mayıs 2018 tarihinde İran heyeti Erbil'i ziyaret etmiştir. Görüşmelerde İran, Kürtlerin özellikle KDP'nin İran'ın desteklediği Başbakan adayına destek vermesini istemiştir.³²⁹ Aynı zamanda Mayıs 2018 tarihinde ABD Başkanı İŞİD ile Mücadele Özal Temsilcisi Brett H. McGurt'un Erbil ziyaretinden bir gün sonra Kasım Süleymani de Erbil'i ziyaret ettiğine dair iddialar ortaya çıkmıştır. Ziyarete Barzani'yi İran'ın istediği Başbakan adayına destek vermesini ikna etmeye çalıştığı söylenmektedir.³³⁰

İran'ın KDP'ye yaklaşmasının amacı ABD'nin yaptırımlarından KDP'nin desteğini almaktır. Zira KDP, IKBY'de bütün stratejik makamları elinde tutmaktadır. Bu bağlamda, Kasım Süleymani'nin Irak'taki İran taraftarlarına Mesut Barzani'yi daha fazla endişelenmemesi gerektiğine ilişkin talimatı verdiği söylenmektedir. Aynı zamanda

³²⁶ İnternet: "Debax: Rojane Nardn w Froştny Newt Lehemw Heremy Kürdistanewe Bo İran Berdewame". *Dengiamerika*. Web: <https://www.dengiamerika.com/a/iran/4731592.html?fbclid=IwAR2REEoaVLB4zm3NlZv2Y7HNtoXeZoihkVWnRDAILQfO98Ap32Zp0yz6Bw> adresinden 16 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³²⁷ İnternet: "Peywendiyê Bazrganiyekany Newan İran-Heremy Kürdistan Ledway Sza Abwriyekany Amerika". *Diplomatic Magazine*. Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/economy/1086> adresinden 27 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³²⁸ İnternet: "Heremy Kürdistan Regenadat Xakekey Ledjy İran Bekar Bhenret". *Payam*. Web: http://www.payam.tv/dreje-hewal.aspx?id=49745&LinkID=1&fbclid=IwAR0nqmntUJcLIHbKwa2yOdyQXYGIFzRbEjOeyboqlSicXxeHos5I_9IMI adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

³²⁹ İnternet: "Wefdeky Balay İran Serdany Heremy Kürdistan Dekat". *Diplomatic Magazine*. Web: https://diplomaticmagazine.net/politics/484?fbclid=IwAR0dwiG6PdNbANO5dt6X_o-wx2rqreArP-NPmz2jPEk6QajMMSJtIDJDbGY adresinden 23 Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.

³³⁰ İnternet: "Prosey Ramkrnewey Barzani". *Diplomatic Magazine*. Web: <https://diplomaticmagazine.net/politics/502?fbclid=IwAR1-vy-kskEI7RC2aEQPqDKo7BNsD2XB-vlmz40-NAvbj2TYJP2suRzKhs> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

Barzani'nin Aralık 2018 tarihinde gerçekleştirdiği Bağdat ziyareti sırasında İran'a yakın olanlarıyla görüşüp anlaşma yaptığı ifade edilmektedir.³³¹

İran-IKBY ilişkilerine bakılırsa çok ilginç bir şey görülmektedir: 1992 yılında IKBY Meclisi'nin kurulduğu tarihten itibaren İran Meclisi ile herhangi bir ilişki kurulmamıştır. Bunun nedeni de bölgedeki İran hassasiyetiyle birlikte IKBY'nin ABD'yi endişelendirmekten çekinmesidir.³³² Bununla birlikte İran, IKBY ile ilişkilerini geliştirmek amacı ile her geçen gün yeni adım atmakta ve ticaret hacmini artırmak için yeni sınır kapıları açmaktadır.

2.3. İsrail- IKBY İlişkileri

2.3.1. İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze İsrail-IKBY İlişkileri

İsrail-Kürt ilişkilerine bakılacak olursa ikili ilişkilerin geçmişi 1930'lu yılların başına dayandığı söylenebilir. O tarihlerde David Ben Gurion tarafından Dünya Siyonist Örgütü'nün üyesi olan Reuven Şiloah'a Ortadoğu gezisi adı altında bir istihbarat görevi verilmiştir. Şiloah, bu gezide Irak'ı tamamen gezmiş ve Kuzey Irak'taki Kürtlerin gelecekte İsrail'e faydalı olabileceğini düşünerek Kürtlerle temas kurmuştur. Bu dönemde kurulan ilişkiler daha sonraki yıllarda gelişecek ilişkilerin başlangıcını oluşturmaktadır.³³³

Yahudiler, İsrail devleti kurulduktan sonra Arapları ve Arap olmayan Ortadoğu'daki diğer halkları (Türkler, Farslar ve Kürtler) çevreleme politikası izlemiştir. Bu bağlamda İsrail, Araplara karşı Ortadoğu'daki diğer milletler ve azınlıklar ile yakın ilişkiler kurmuştur. İsrail, Türkiye ve İran ile ilişki kurarak bu ülkelerle işbirliği yapmış ve Kürtlerle de ilişki kurmak istemiştir. Kısacası İsrail-Kürt ikili ilişkileri “düşmanımın düşmanı dostumdur” unsuruna dayanan bir ilişki çeşididir. Buna göre her iki milletin de gerçek düşmanı Irak olduğuna göre, bu iki millet birbirine yardım etmelidir.³³⁴

³³¹ İnternet: “İran Hewldeat Nijeraniyekany Barzani Kembkatewe”. *Diplomatic Magazine*. Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/politics/1481> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³³² İnternet: “Perlemanı Kürdistan Tenha Legel İran w İsrailda Peywendy Niye”. *Diplomatic Magazine*. Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/politics/1446> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³³³ Savaş, T. (2015). *İsrail Ortadoğu ve Kürtler*. İstanbul: Kamer Yayınları, 82-83.

³³⁴ Aziz, S., Yassin, B. (2017). *Dewlety Serbexoy Kürdistan; Le Nawawa Bwnyadnan w Le Zderewe Danpyanan*. Süleymaniye: Karox Yayınları, 196-197.

1950'li yılların sonlarında Kürtler, sürekli olarak İsrail'den askeri ve maddi yardım almaya çalışmıştır. Buna yönelik olarak Badır Han olarak bilinen İranlı bir Kürt, İsrail Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşmeye başlamış ve İsrail'in dikkatini Kürtlerin üzerine çekmeye çalışmıştır. Aynı zamanda İsrail'in bölgedeki azınlıklarla özellikle de Kürtler ile yakın ilişkiler kurup yardım etmek suretiyle kendi düşmanlarını zayıflatabileceğini öne sürmüştür. Bunun dışında Kürtler farklı zamanlarda İsrail'e başvurarak kendi çıkarları doğrultusunda İsrail'den yardım almaya çalışmıştır. O dönemde İsrail hükümeti yetkilileri bölgede bulunan 11 milyon Kürt'ün gerçekten bağımsız bir ülke kurmak istiyorlarsa kendilerini örnek alıp amaçlarına ulaşacaklarını beyan etmiştir. Dolayısıyla İsrail hükümetine göre Kürt halkının İsrail'in yardımına ihtiyacı yoktur. Ayrıca İsrail, Kürtlere özellikle de Molla Mustafa Barzani'ye şüpheyle bakmıştır. Ek olarak İsrail'in o dönemki Washington'daki Büyükelçisi Abba Ebban, Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency-CIA)'den aldığı bilgi doğrultusunda İsrail Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir mektupta, Barzani'nin Sovyetler Birliği ve Abdulkerim Kasım'ın adamı olduğunu bildirmiştir.³³⁵

İsrail, Kürtlere şüpheyle bakmış olmasına rağmen 1960-1973 yılları arasında gizli olarak Kürtlere yardım edip ABD'nin dikkatini Kürt sorununa çekmeye çalışmıştır.³³⁶ İsrail, Kürtler ile yakın ilişkiler kurmak amacıyla zamanla Kürt hareketine her anlamda yardım etmeye başlamıştır. İsrail'in Kürt hareketine yardım edebilmesi için İran ile anlaşıp ondan izin alması gerekmektedir. İsrail, İran'la görüştüğten sonra Molla Mustafa Barzani ile görüşmeye başlamıştır. Görüşmelerde İsrail yetkilileri, Kürtlere her türlü askeri ve para yardımı yapılacağını vaat etmiş ve Barzani de kurulan ilişkilerden memnun kalarak bu ilişkilerin daha da ilerlemesini istemiştir.³³⁷ Mustafa Barzani'nin 1961 yılında Abdulkerim Kasım ile arası açılıp merkezi hükümete karşı ayaklanmıştı. Bu süreçte İsrail, Irak ordusunu Kürt ayaklanmalarıyla meşgul etmek için Kürtlere yardım etmiştir. Hatta İsrail istihbarat örgütü olan İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü (MOSSAD), İran istihbarat örgütü olan Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü (Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar-SAVAK) ile birlikte plan yaparak Irak'ta silahlı operasyon yapmak amacıyla onlarca Peşmerge'yi İsrail'de eğitmiştir. Ayrıca İsrail, Peşmerge'ye danışmanlık

³³⁵ Nkdimon, Sh. (2011). *Mosad Le İraq w Wlatany Drawseha Darmany Owmedy İsrailiy w Kürdekan*, (Çev. Rehend Abdulla). (2. Baskı). 70-92.

³³⁶ Miho, L. (2009). *Kürd w Kürdistan Lebelgename Nheniyekany Amerikada*, (Çev. Wrya Rehmani). Erbil: Rojhalat Yayınları. 552-557.

³³⁷ Özkan, T. (2006). *CIA Kürtleri, Kürt Devletinin Gizli Tarihi*. (16.Baskı), İstanbul: Alfa Yayınları, 25-34.

için en iyi istihbarat ajanlarını Kuzey Irak'a göndermiştir.³³⁸ 1960'lı yılların ortalarında İsrail ajanları Kuzey Irak'a giderek Kürtlere yardım etmek amacıyla görüşmeler yapmıştır.³³⁹ Bu dönemde İsrail ile Kürtler arasında çok sayıda görüşme ve ziyaret yapılmıştır. Bu bağlamda 1965 yılında Celal Talabani ve İbrahim Ahmed, Fransa'da İsraili yetkililer ile görüşmüş ve Kuzey Irak'taki Kürtlerin temsilcisi olan Şerif İsmet Vanlı birçok kez İsrail'i ziyaret etmiştir. Bunun yanı sıra Mustafa Barzani de ilk kez 1967 yılında ve ikinci kez 1973 yılında İsrail'i ziyaret ederek İsrail Başbakanı dâhil olmak üzere yetkililerle görüşmüştür.³⁴⁰ Aynı zamanda İran'ın isteği üzerine Kürt temsilcilerden Sami Abdulrahman ve Shemsedin Mufti, Tahran'da İsraili yetkililer ile görüşmüştür. Bu görüşmede İsraili yetkililer Kürtlerin, Irak hükümetine karşı savaşmayı sürdürmesini istemiş ve Kürtlere her türlü askeri yardım yapılacağını bildirmiştir.³⁴¹

İsrail'in ve İran'ın girişimleri ile ABD de 1970'li yılların başından itibaren Kürt hareketine gizlice yardım etmeye başlamıştır.³⁴² Ancak 1975 yılında yapılan Cezayir Anlaşması ile beraber ABD ve İran, Kürt hareketine verdikleri desteği kesmeye başlamışlardır. İsrail ise Kürtlere verilen desteğin devam etmesini istemesine karşın daha önce Kürtler ile kurmuş olduğu ilişkiler ve Kürtlere verdikleri yardım İran yoluyla olduğu için ve Cezayir Anlaşması ile İran'ın Kürtlere sınırlarını kapatması nedeniyle artık Kürtlere yardım edemeyecek duruma düşmüştür.³⁴³ Bununla birlikte İsrail, ilerleyen süreçte yine Kürtlere yardım etmeye başlayacaktır. Zira Saddam'ın iktidara gelmesi ile beraber Irak; İran ve İsrail'e meydan okumuş ve bölgenin barış ve güvenliğini tehdit edebilecek bir unsur haline gelmiştir. Bunun üzerine İsrail, Saddam yönetimine karşı Kürtlere askeri, mali ve lojistik olarak yardım etmiştir. İsrail, Kürtlere verdiği desteğin karşılığında, Kürtlerden Baas rejimi ile ilgili bilgi toplamak ve Irak'taki Yahudilerin İsrail'e gitmesini sağlamak istemiştir. Kürtler de İsrail'in isteklerini yerine getirip İsrail'e istihbarat bilgilerini vermiş ve Irak'taki

³³⁸ Rehman, H.R. (5 Ocak 2018). "Peşgiry İsrail Bo Heremy Kürdistan; Le Xebaty Çekdariyewe Bo Rifrandomy Serbexoy". Web: <https://www.sharpress.net/all-detail.aspx?Jimare=104062> adresinden 7 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³³⁹ Eroğlu, C. (2003). *İsrail'in beka stratejisi ve Kürtler*. İstanbul: Sayfa Yayınları, 82-83.

³⁴⁰ Bayraklı, E. (2013). "Kuzey Irak-İsrail İlişkileri". *Ortadoğu Yıllığı*, 473.

³⁴¹ Miho, L. (2009). age., 244-245.

³⁴² Yavuz, T. (1998). *ABD'nin Kürt Kartı, İkinci Dünya Savaşı'ndan Körfez Savaşı'na*. (3.Baskı). İstanbul: Ad Yayınları, 49.

³⁴³ Eroğlu, C. (2003). age., 89-91.

Yahudilerin İsrail'e gitmesine yardımcı olmuştur. Bu Yahudiler daha sonra İsrail'in Kürtlere yardım etmesi için büyük bir rol oynayacaktır.³⁴⁴

1991 yılında Irak, Kuveyt'ten çekilmiş ve Irak hükümeti zayıflamıştır. Buna bağlı olarak Kürtler yeniden merkezi hükümete karşı ayaklanmış ancak merkezi hükümet kısa sürede bu ayaklanmayı bastırmıştır. Kürt halkı, Baas rejiminin korkusundan Türkiye ve İran sınırlarına sığınmak zorunda kalmıştır. Bu sırada İsrail'deki bazı Yahudiler özellikle de Kürt Yahudiler ve Kürtlerin yardımı ile Irak'tan İsrail'e dönebilen Yahudiler, İsrail'de büyük gösteriler yapmış ve Kürtlere yardım edilmesini dolayısıyla Kürtlerin Saddam'ın zulmünden kurtarılması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine dönemin İsrail Başbakanı ABD'den Kürtleri, Baas rejiminden korumasını istemiştir.³⁴⁵ Ek olarak İsrail Dışişleri Bakanı David Levy, Kudüs'te yaptığı bir konuşmada Kürtlere kendilerini koruyacak kadar silah verilmediği için ABD'yi eleştirmiş, silah verilmesini istemiştir.³⁴⁶ Hatta Kuzey Irak'taki güvenli bölgenin İsrail'in girişimleriyle oluşturulduğu ileri sürülmektedir. Kürtlere güvenli bölge oluşturulduktan sonra da İsrail, Kürt halkını korumak ve Kuzey Irak'ta Kürtlere bağımsız bir yapı oluşturmak için her bakımdan Kürtlere yardım etmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Ancak Türkiye'nin sert tepkisiyle karşılaşan İsrail daha ileri gidememiştir.³⁴⁷

2003 yılında Baas rejiminin ortadan kaldırılması ile İsrail-Kürt ilişkilerinin gelişmesi için yeni kapılar açılmıştır. Artık İsrail ile Kürtlerin ortak düşmanı ortadan kalkmıştır ve buna bağlı olarak iki tarafın ilişkileri açık bir şekilde gelişmiştir. İKBY kurulmadan önce İsrail ile ilişkiler gizli yürütülmekteydi. Ancak 2005 yılından sonra ikili ilişkiler kamuya açık bir şekilde devam etmiştir. İsrail basınına göre 2004 yılında Ariel Şaron, Mesut Barzani ve Celal Talabani ile gizli olarak bir araya gelip görüşmeler yapmıştır, 2005 yılında Mesut Barzani, Arap ve Müslüman ülkelerin çoğu gibi İKBY'nin de İsrail ile ilişki kuracağını açık ve net bir şekilde bildirmiştir. Ayrıca Celal Talabani Irak Cumhurbaşkanı olduğu sırada, İKBY lideri sıfatıyla Nisan 2008 tarihinde Lübnan'da İsrail Dışişleri Bakanı ile bir

³⁴⁴ İnternet: Serıncı, D.B.(2016). "Israel Once Supported The Kurds But Then Left Them In The Lurch". Web: <https://www.theturbantimes.com/2016/06/18/israel-once-supported-the-kurds-but-left-them-in-the-lurch/?fbclid=IwAR1JLey5dCuC-kgs59pueAhIaHNrWJlqtFA6oatbqv16BEp8VtpjZCuFkYE> adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁴⁵ Rahman, H. (2017). "İsrail'in Bağımsız Kürdistan Devleti'ni Desteklemesi ve Sonuçları". *Jornal Dergisi*, (16), 17.

³⁴⁶ Eroğlu, C. (2003). age., 148.

³⁴⁷ Rahman, H. (2017). agm., 16-17.

toplantı yapmıştır. Aynı tarihlerde IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani ile İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu gizlice görüşmüştür.³⁴⁸

IKBY kurulduktan sonra İsrail farklı alanlarda birçok uzmanı bölgeye göndermiştir. IKBY'ye gelen İsraili uzmanlar, Peşmerge'yi eğitmektedir. Aynı zamanda bölgede güvenliği sağlamak, terör faaliyetlerini önlenmek ve Peşmerge tarafından modern silahların kullanılması için İsrail firmaları ile IKBY arasında birçok anlaşma yapıldığı bilinmektedir. İsrail ve Kürtler arasındaki siyasi ilişkiler son zamanlarda daha da gelişmiştir. Öyle ki günümüzde İsrail Meclisi'nde Kürtlerin katılımıyla konferanslar yapılmaktadır.³⁴⁹ Bunun yanı sıra bazı uluslararası raporlara göre IKBY ile İsrail arasında büyük bir ekonomik potansiyel bulunmakta ve İsraili bazı şirketler IKBY'de çalışmaktadır. İsrail'deki Marif gazetesinin 19 Kasım 2014 tarihinde yayınladığı bir habere göre Bölgesel Kürt Yönetimi'ndeki bazı şirketler İsraili generaller ve MOSSAD tarafından yönetilmektedir.³⁵⁰

Bölgesel Kürt Yönetimi'nin İsrail için bir başka önemi petroldür. Zira İsrail ihtiyaç duyduğu petrolü Kürt bölgesinde bulunan petrolden karşılayabilmektedir. Buna bağlı olarak İsrail, Kürtlere olan desteğini gittikçe arttırmaktadır. Ağustos 2015 tarihinde yayınlanan Financial Times'in haberine göre, İsrail günde yaklaşık 244.000 varil petrolü IKBY'den almaktadır ve bu sayı İsrail'in ithal ettiği petrolerin %77'sine denk gelmektedir.³⁵¹ Ayrıca IKBY'nin İsrail'den almakta olduğu istihbarat bilgilerinin karşılığında sahip olduğu petrolü İsrail'e ucuza sattığı söylenmektedir.³⁵² Bu gelişmelere

³⁴⁸ Bengio, O. (2014). "Surprising Ties between İsrail and the Kurds. Middel East Forum". 21(3).

³⁴⁹ Rehman, H.R. (5 Ocak 2018).

³⁵⁰ İnternet: "Peywendiyekany Kürd w İsrail". **Wishe**, Web: <http://www.wishe.net/details.aspx?hewal&jmare=34688&Jor=1> adresinden 8 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁵¹ İnternet: "77 Bilmiet Min Alneft Alisraili Mesdere Kürdistan Aliraq". **Alaraby**. Web: <https://www.alaraby.co.uk/politics/2015/8/24/%D9%81%D8%A7%D9%8A%D9%86%D9%86%D8%B4%D8%A7%D9%84-%D8%AA%D8%A7%D9%8A%D9%85%D8%B2-77%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%A6%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%81%D8%B7-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A-%D9%85%D8%B5%D8%AF%D8%B1%D9%87-%D9%83%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82> adresinden 8 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır. Rudaw Araştırma Merkezi. (2017). **Raka Ve Musul Operasyonundan Sonra Kürdistan**. Süleymaniye: Kürdistan Yayınları, 140-141.

³⁵² Jefer, B. (Yok). age., 207-208.

bağlı olarak, İsrail-IKBY arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler iyi bir seviyeye ulaşmıştır. Siyasi ilişkiler ise gizlice ilerlemeye devam etmektedir.

2014 yılında IŞİD, Irak'a saldırdığında, İsrail bölgedeki Ezidileri korumak için her türlü yardıma hazır olduğunu bildirmiştir.³⁵³ Ayrıca İsrail, BM'deki Ezidilerin temsilcisi olan Nadiye Murad'ı İsrail'e davet edip Ezidilerin yaşadığı soykırımı dünyaya tanıtmaya çalışan ülkelerden birisi olmuştur.³⁵⁴ Son olarak 2014 yılında İsrail Başbakanı ve Dışişleri Bakanı, İsrail'in bağımsız bir Kürdistan devletinin kurulmasını destekleyeceğini bildirmiştir.³⁵⁵ Aşağıda değinileceği üzere 1991 yılından günümüze kadar Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını destekleyen devletlerden biri de İsrail'dir.³⁵⁶ Şunu da ifade etmek gerekir ki Kürt devletinin kuruluşu ile İsrail devletinin kuruluşunu bir görmek çok yanlış bir düşüncedir. Zira Kürtler kimsenin topraklarını ele geçirmeyip, söz konusu topraklarda özgürce yaşamaya çalışmaktadır.³⁵⁷ Ancak Araplar, Kürtlere karşı kışkırtıcı amaçla bu tür düşünceleri ortaya koymaktadır. Araplar dışında Türkiye ve İran da bu iddiaları dile getirmektedir. Nitekim Ürdün, Somali, Eritre, Yemen, Türkiye, Pakistan ve diğer Müslüman ülkeler de İsrail ile yakın ilişkiler kurmuşlardır.³⁵⁸

2.3.2. İsrail'in IKBY'deki Bağımsızlık Referandumuna Karşı Tutumu

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bu yana İsrail devleti Kürtlere destek vermiştir. Özellikle 1991 yılından sonra kurulan IKBY'yi destekleyen İsrail, Kürtlerin bağımsız bir devlet olmasını istemektedir. Ayrıca İsrail, ABD ve Avrupa'da Kürtlere yönelik büyük bir lobi oluşturarak söz konusu ülkelerin dikkatini Kürt sorununa ve Kürt devletinin kurulmasına çekmektedir.³⁵⁹ Bu bağlamda İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman 22 Haziran 2014

³⁵³ İnternet: "Israeli NGO Delivers Aid To Refugees In Iraq 'Timesofisrael'", *Timeso*. Web: <http://www.timesofisrael.com/israeli-ngo-delivers-aid-to-refugees-in-iraq/> adresinden 8 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁵⁴ İnternet: "Peywendiyekany Kürd w İsrail. Mştwmreky Berdewam". *Wische*. Web: <http://www.wishe.net/details.aspx?hewal&jmare=34688&Jor=1> adresinden 8 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁵⁵ İnternet: "Peşgiry İsrail Bo Heremy Kürdistan; Le Xebaty Çekdaryewe Bo Rifrandomy Serbexoy". *Sharpness*. Web: <https://www.sharpness.net/all-detail.aspx?Jimare=104062> adresinden 7 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁵⁶ İnternet: "Perlemanıy Kürdistan Tenha Legel İran w İsrailda Peywendy Niye". *Diplomatic Magazine*. Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/politics/1446> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁵⁷ Alhalwa, M.(2012). *Dozi Kürd Leberdem Ray Gşty Arebida*, (Çev. Resul İbrahim). Süleymaniye: Akadimyey Hoshiariw Pegeyandni Kadiran Yayınları, 61-62.

³⁵⁸ Bazgr, A. (2011). *İraqi Mozaik w Nahomocin; Panoramay Mejwy Siyasi Nwey İraq 2003-2010*. Erbil: Aras Yayınları, 30-32.

³⁵⁹ Savaş, T. (2015). a.g.e., s. 95-98; Eroğlu, C. (2003). a.g.e., 92-95.

tarihinde ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'dan ABD'nin bağımsız Kürt devletinin kurulmasını desteklemesini istemiştir.³⁶⁰ Yine Lieberman, 2014 yılında Kürt devletini tanıyan ilk ülkenin belki de İsrail olacağını dünyaya duyurmuştur. Bunun yanı sıra İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, 2014 yılında Tel Aviv'de Ulusal Güvenlik Enstitüsü'nde yaptığı bir konuşmada, Kürtlerin bağımsız bir devlet kurma hakkı olduğunu ve İsrail'in de onlara destek vermesi gerektiğini belirtmiştir.³⁶¹ Aynı zamanda Netanyahu, İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'ten ABD'nin Kürt devletinin kurulmasına destek vermeyi ikna etmeye çalışmasını istemiştir. Peres, Kürt devletinin kurulmasını istediğini söyleyenlerden birisidir.

Barzani, bağımsızlık referandumu yapmaya karar verdiğinde hem bölge ülkeleri hem de Batılı ülkeler buna karşı çıkmıştır.³⁶² Söz konusu karara destek veren bölgedeki tek ülke İsrail olmuştur. İsrail Adalet Bakanı Ayelet Şaked, Tel Aviv'deki Yıllık Güvenlik İsrail Konferansı'nda yaptığı bir konuşmada İsrail'in bütün gücüyle bağımsız Kürdistan devletinin kurulmasına destek vereceğini ifade etmiş ve İsrail hükümetinin Kürtler ile ilişkilerini geliştirip iki halkın birbirine yardım etmesini istemiştir.³⁶³ Referandum yapılmadan iki hafta önce, Binyamin Netanyahu 12 Eylül 2017 tarihinde Tel Aviv Üniversitesi Araştırma Enstitüsü'nde 35 Amerikan senatörünün de katıldığı programda İsrail'in devlet kurmak isteyen Kürtlere yardım edeceğinin altını çizmiştir.³⁶⁴ 25 Eylül 2017 tarihinde referandum yapıldığında İsrail, Kürtler için lobi yapmaktan kaçınmamıştır.³⁶⁵

İsrail'in Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasını istemesinin temel nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- İsrail, IKBY'deki petrol ve doğalgazı ucuza almak istemektedir. Zira IKBY bağımsız olmadıkça Irak anayasasına göre tek başına sahip olduğu petrol ve doğalgazı satamamaktadır.

³⁶⁰ İnternet: Hel Teteawn Tel Abib Mei Akrad Aliraq Litehqi Helm İsrail Akberi?". *nnpress*. Web: <https://nnpress.com/post/75927/> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁶¹ İnternet: "İsrail Tedam Dewle Alakrad fy Aliraq". *Alarabiya*. Web: <http://www.alarabiya.net/ar/arab-and-world/iraq> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁶² Rudaw Araştırmalar Merkezi.(2017). age., 97.

³⁶³ İnternet: "İsrail: Behemw Hezewe Palpşty Dewlety Kürdistan Dekein". *Rudaw*. Web: <http://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/200120161> adresinden 9 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁶⁴ Rahman H. (2017). a.g.m.

³⁶⁵ İnternet: "Serok Weziriy İsrail Loby Bo Kürd Dekat". *Dengiamerika*. Web: <https://www.dengiamerika.com/a/israel-kurds/4079638.html> adresinden 9 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

- İsrail'e göre ileride kurulacak olan Kürt devleti ile şimdiden yakın ilişkiler kurulması gerekmektedir. Zira söz konusu devlet ile yakın ilişkiler kurulmamış olursa, ileride bu devlet diğer ülkeler tarafından İsrail'e karşı kullanılabilir.
- İsrail, Kürt devletini kendisi ile düşmanları arasında bir tampon bölge olarak düşünmektedir. Ayrıca İsrail, İKBY'yi kullanarak İran'ın planladığı Şii Hilali'ni önleyebileceğini varsaymaktadır.³⁶⁶

2.4. ABD- İKBY İlişkileri

2.4.1. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1991 Yılına Kadar Olan Dönemde ABD'nin Iraklı Kürtlerle İlişkileri

ABD'nin Iraklı Kürtlerle ilişkilerine bakılacak olursa ikili ilişkilerin tarihi İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına gittiği görülmektedir. ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği ile büyük bir rekabet içine girdiğinden, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası uygulamış ve buna bağlı olarak Ortadoğu bölgesinin Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanı olmasını engellemek için bölgeyi etki alanı içine almaya çalışmıştır. ABD bu nedenle Kürtlerle temas kursa da ikili ilişkiler 1991 yılına kadar esas olarak ABD çıkarları etrafında şekillenmiştir. Diğer bir deyişle bu tarihe kadar ABD ile ilişkilerin Kürtlere pek faydası olmamıştır.³⁶⁷

Mahabad Kürt Cumhuriyeti yıkıldıktan sonra Molla Mustafa Barzani, ABD'ye gitmek istemiştir. Ancak ABD tarafından bu isteği reddedilmiştir. Bu konuya ilişkin New York Times'a bir röportaj veren ABD'nin Tahran Büyükelçisi'ne göre ABD bu tarihlerde Kürt hareketine şüpheyle bakmıştır. ABD özellikle Molla Mustafa Barzani'yi Sovyetler Birliği'nin ajanı olarak görmüştür.³⁶⁸ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD'nin büyük güç olarak uluslararası platformda ortaya çıkmasından itibaren Molla Mustafa Barzani bu güce özellikle de Henry Kissinger'e hayran kalarak kendisinin dikkatini sürekli Kürt meselesine çekmeye çalışmıştır. Hatta Barzani, ABD'ye Kürt bölgesinin ABD'nin 51. eyaleti

³⁶⁶ İnternet: "Ido Rabin 'Why does Israel support the establishment of a Kurdish state?' *Quora*. Web: <https://www.quora.com/Why-does-Israel-support-the-establishment-of-a-Kurdish-state/answer/Ido-Rabin?timeline=1> adresinden 9 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁶⁷ Serıncı, D.B.(2016).

³⁶⁸ Nkdimon, Sh. (2011). age., 65-79.

olacağını bildirmiştir.³⁶⁹ Barzani'nin çok yakın yardımcısı olan Mahmud Osman'a göre Barzani uzun yıllar ABD ile ilişki kurmaya çalışmıştır.³⁷⁰

Barzani, Irak'taki ABD Büyükelçisi'ne gönderdiği bir mektupta, Nuri Said hükümetini ve İngiltere'yi şikâyet etmiştir. Mektuba göre İngiltere, Kürtlere karşı Nuri Said hükümetine askeri yardım yapmıştır ve Barzani, ABD'den Wilson ilkelerini yerine getirmesini istemiştir. Zira söz konusu ilkelerden birisi de her milletin kendi geleceğini tayin etme hakkı olduğudur.³⁷¹ Barzani her gazetecinin ABD'nin ajanı olduğunu varsayarak ABD'den isteklerini gazetecilere bildirmekteydi.³⁷² Ancak ABD, bölgedeki büyükelçilerine ve diplomatlarına Irak, İran ve Türkiye'deki çıkarları nedeniyle bölgedeki Kürtler ile açık ilişkiler kurmamalarına yönelik talimat vermiştir.³⁷³ Bu gelişmelere rağmen 1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği yanlısı olan Abdülkerim Kasım'ın hükümetine darbe yapmak amacıyla ve İran'ın isteğiyle ABD, Kürtlerle görüşmüş ve genelde İran Şahı, Irak hükümetini zayıflatmak için ABD-Kürt ilişkilerini desteklemiştir. İran Şahı, Barzani'nin İran'a güvenmeyip ABD'ye güvendiğini bilmektedir. Bununla birlikte ABD; Türkiye, İran ve Irak'ı kendisinden uzaklaştırmamak için Kürtleri hiçbir zaman resmi bir taraf olarak görmeyip ve söz konusu halkın temsilcilerinin ziyaret isteklerini kabul etmemiştir. Dolayısıyla bu dönemde ABD'nin Kürtlere verdiği destek, Kürtler için yetersizdir.³⁷⁴ Bu süreçte ABD, Kürtlere biraz da olsa yardım etmesine rağmen, çıkarları gereği zaman zaman İran Şahı'na baskı yaparak Şah'ın Kürtlere yardım etmesini engellemeye çalışmıştır. 1965 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı, Irak'a bir mektup göndermiştir. Mektupta İran tarafından Kürtlere para ve silah gönderilmesinin ABD çıkarlarına ters bir durum olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar 1962 yılındaki Eylül devrimiyle birlikte Kürtler, ABD'nin Kürt hareketine destek vermesi ümidiyle sürekli olarak ABD'nin Bağdat, Beyrut ve Tahran'daki büyükelçiliklerini ziyaret etmiş olsalar da ABD bu süreçte Kürt meselesine Irak'ın bir iç meselesi olarak bakıp her iki tarafın sorunlarını görüşerek çözmesi gerektiğini

³⁶⁹ Yavuz, T. (1998). age., 57-59.

³⁷⁰ Ali, O. (2010). age., 46.

³⁷¹ Nkdimon, Sh. (2011). age., 62.

³⁷² Ali, O. (2010). age., 47.

³⁷³ Yavuz, T. (1998). age., 53. Mahmu, L. (2004). *Keşey Kürd Lesiyasety Derewey Wilayete Yegrtwaaakany Amerikada*. Wistborg: Birigir Yayınları, 18-19.

³⁷⁴ Ali, O. (2010). age., 7-8.

varsaymıştır. ABD sözü edilen nedenlerden dolayı bu yıllarda Kürtlere yardım etmekten uzak durmuştur.³⁷⁵

İran Şahı 1961-1975 yılları arası Irak hükümetine karşı Kürt hareketine destek vermiştir. İran Şahı bu süreçte özellikle de 1972 yılında ABD'nin de Kürtlere yardım etmesini istemekteydi. Ancak ABD, Kürtlerle açık bir şekilde ilişki kurmaktan uzak kalıp Kürt hareketine gizlice ve yetersiz bir yardım yapmaktaydı. Fakat 1972 yılında Irak'ın Sovyetler Birliği ile Dostluk İşbirliği Antlaşması'nı imzalamasının ardından ABD'nin Kürt meselesine bakışı değişmiştir.³⁷⁶ Bir taraftan ABD'nin müttefikleri olan İran, İsrail ve Ürdün gizlice Kürtlere yardım ederken, diğer taraftan Irak'ın petrol şirketini millileştirmesi, ABD'yi Irak'a karşı sert tedbirler almaya yöneltmiştir. ABD Başkanı Richard Nixon, Kürtlerin ayaklanmasının ABD'nin desteği olmadan yetersiz olduğunu anlamış ve bu nedenle bölgedeki müttefiklerinden Kürtlere yardım etmesini istemiştir. Nixon'un nihai amacı Bağdat hükümetini zayıflatmaktır.³⁷⁷

ABD 1972 yılından itibaren Kürtlerle yakınlaşmış ve Kürtlerin Irak hükümetine karşı ayaklanmalarını sürdürebilmesi için CIA aracılığıyla büyük oranda silah yardımı yapmaya başlamıştır.³⁷⁸ Hatta o tarihe kadar Kürtlerle görüşmeyi reddeden ABD, İran Şahı'nın girişimleriyle Haziran-Temmuz 1972 tarihlerinde Kürt temsilcisi Mahmud Osman ve İdris Barzani ile görüşmeye başlamıştır. Ancak görüşmelerde ABD'li yetkililer, Kürt temsilcilerine ABD'nin Kürtler ile ilişkilerinin ve yardımlarının gizli kalacağını aksi takdirde yapılan yardım ve yeni başlayan ilişkilerin bozulacağını bildirmiştir.³⁷⁹ Ancak ikili ilişkiler ve yapılan yardım uzun sürmeden 1975 yılında İran-İrak arasında yapılan Cezayir Antlaşması ile birlikte ABD, Kürtlere desteğini kesmiştir. ABD ve İran, Kürtlere verdikleri desteklerini kesince, Irak hükümeti Kürt hareketini bastırmış ve Barzani, Kissinger'e bir mektup gönderip ABD'den yardım istemiştir. Ancak Kissinger, Barzani'ye yalnızca "halkınıza hayranız" diyerek ABD'nin hiçbir şey yapamayacağını bildirmiştir.³⁸⁰

³⁷⁵ Miho, L. (2009). age., 17-18.

³⁷⁶ Savaş, T. (2015). age., 91..

³⁷⁷ İnternet: "Nheny Peywendiyekany Şorşy Kürd w Amerika". *Drawmedia*. Web: http://drawmedia.net/page_detail?smart-id=552&fbclid=IwAR3A0PEISfAZWymIzAuFZTTpKMJpenD_m5MfaswOLzZgPf69Iz3CG1x2snw adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁷⁸ Pehlivanoglu, Ö. (2004). age., 280.

³⁷⁹ Miho, L. (2009). age., 216-226.

³⁸⁰ Yılmaz Şahin, T.(2011).

1975 yılından sonra ABD, Kürtlerle ilişkisini kesmiştir, Kürt meselesine doğrudan karışmak istememiş ve Kürtlerle herhangi bir ilişki kurmamıştır. İran-İrak Savaşı sırasında ABD birkaç kez Kürtlerin Irak'a karşı İran ile hareket etmemesi gerektiğini bildirmiştir. Bu bağlamda ABD, 1982 yılında İran'a karşı Irak'ı kuvvetlendirmek için KYB lideri Celal Talabani'nin Kürt meselesine bir çözüm getirmesi amacıyla Saddam ile görüşme yapmasını istemiştir. Ayrıca ABD, 1988 yılında Baas rejiminin Kürtlere karşı kullandığı kimyasal silah saldırısını kınamamıştır. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı, Baas rejiminin suçsuz olduğunu ve gerçek suçlunun İran olduğunu belirtmiş ve bunu kamuoyuna yaymaya çalışmıştır.³⁸¹ Her ne kadar Irak'ın Kürtlere yönelik kimyasal silah saldırısı sonrası Kürt meselesine dikkat çekmek amacıyla Celal Talabani resmi olarak ABD'ye gidip yetkililerle görüşme yapmış olsa da dönemin ABD Dışişleri Bakanı, Kürtlerin taleplerinin Irak sınırlarının içerisinde olması gerektiğini bildirerek, ABD'nin Irak'ın içişlerine karışmayacağını vurgulamıştır. Yine ABD, Irak'taki herhangi bir muhalif güçle ilişki kurmayacağını dünyaya duyurmuştur.³⁸²

Birinci Körfez Savaşı sırasında bazı Kürt grupları ABD ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Bu bağlamda IKYB lideri Celal Talabani, Washington'u ziyaret etmiş ve ziyaretinde ABD'ye Kuzey Irak'ta bir cephe açılırsa kendisinin kısa sürede üç bin Peşmerge toplayabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Talabani bu ziyaretinde, diğer muhalif güçlerle birlikte Baas rejimine karşı Irak çapında büyük bir ayaklanma düzenleyebileceğini bildirmiştir. Ancak ABD, Talabani'nin önerilerini kabul etmemiştir.³⁸³ Sonuç olarak ABD, Irak'ı Kuveyt'ten çıkartmak için başlattığı operasyonda Kürtlerle ilişki kurmamış ve Kürtlerden herhangi bir destek istememiştir.³⁸⁴

2.4.2. 1991 Yılından Günümüze ABD-İKBY İlişkileri

ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan 1990'lı yılların başına kadar Kürt meselesine sıcak bakmamıştır. Ancak 1991 yılının ardından ABD'nin Kürt sorununa karşı bakış açısı değişmeye başlamıştır. Kuzey Irak'ta Federe yapı kurulduktan sonra Kürtler, ABD'nin müttefiki olup ABD ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bundan sonra ABD-Kürt ilişkileri hızlı bir biçimde gelişmiştir. Dönemin ABD Başkanı George Bush, Kürtleri

³⁸¹ Ali, O. (2010). age., 69-70.

³⁸² Kerim, H. (2007). age., 81-82.

³⁸³ İntsar, N, (2004). age., 38-39.

³⁸⁴ Kerim, H. (2007). age., 88.

ABD'nin bölgedeki müttefiki olarak tanımlamış ve bölgeye ait meselelerde Kürtlerin görüşlerini dikkate almıştır.³⁸⁵ Bununla birlikte KDP ve KYB liderleri 1991 yılında Baas rejiminin Kürt ayaklanmasını acımasız bir şekilde bastırması olayında ABD'nin rolünü eleştirmişlerdir. Buna göre ABD, Kürtleri önce Baas rejimine karşı ayaklanmaya çağırmış daha sonra Kürtlere verdiği desteği geri çekmiştir.³⁸⁶ Zira Savaş'ın *İsrail, Ortadoğu ve Kürtler* kitabında belirttiği gibi, CIA tarafından kurulmuş olan VOFT Hür Irak'ın Sesi Radyosu, Kürtlere yaptığı bir yayında şu sözleri sarf etmiştir: "Ayaklanın. Zaman geldi. Bu sefer müttefikleriniz sizi yalnız bırakmayacaktır... Her kalp atışınızda bizler yayınızdayız. Ne yaparsanız, neye karar verirseniz, sizi desteklemeye devam edeceğiz."³⁸⁷ Her ne kadar Kürt liderleri ABD'yi eleştirmiş olsa da Kürtlere güvenli bölge oluşturulduktan sonra yani 1991 yılından itibaren ABD'nin Kürtleri koruması ve her geçen gün Kürtlerin taleplerine olumlu yaklaşımları, ABD'nin Ortadoğu stratejisinin değiştiğini ve Kürtlerle ilişkilerini daha da geliştireceğini göstermektedir.

Soğuk Savaş'ın ardından ABD'nin eski müttefiklerinden bazıları artık ABD için önemlerini kaybetmiş ve bir kısmı da ABD'nin istemediği yönde hareket etmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak ABD bölgede yeni müttefik arayışı içine girmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin ABD'den uzaklaşması, ABD'yi Kuzey Irak'la ilişki kurmaya sevk etmiştir.³⁸⁸ Aynı zamanda ABD, Kürt kartını Türkiye, İran ve Suriye'ye karşı kullanmak için Kürtlerle yakınlaşmak istemiştir. Bu nedenle ABD, uzun zamandır Türkiye'nin tepkisi nedeniyle açamadığı Amerikan Sesi Radyosu'nun Kürtçe kısmını 25 Nisan 1992 tarihinde açmıştır ve bu kanal halen yayına devam etmektedir. ABD'nin bu radyoyu açmasının nedeni ABD'nin kendi politikasını Kürtlere ileterek Kürtlerle yakın ilişki kurma isteğidir.³⁸⁹

Mesut Barzani ve Celal Talabani, Türkiye'nin sağladığı diplomatik pasaportla, ABD'yi ziyaret etmiştir. Kürt liderlerin ABD'yi ziyaretinin temel amacı, ABD'nin Kürtlere verdiği desteğin devamını sağlamak ve ABD'den güç alarak Peşmerge birliklerini birleştirmektir. Nitekim bu ziyaretten sonra ABD-Kürt ilişkileri daha da gelişmiştir.³⁹⁰ Bu bağlamda 1993 yılında Mesut Barzani'nin babasının gömüldüğü Şino'nun yakınındaki Rayan'dan

³⁸⁵ Bazgr, A. (2011). age., 60.

³⁸⁶ Dalar, M. (2016). age., 109.

³⁸⁷ Savaş, T. (2015). age., 159-160.

³⁸⁸ Yassin, B. (2008). age., 260-261.

³⁸⁹ Said, İ. (2018). "Kürd Leçwarçewey Diplomasî Netewey Wlatany Zlhezda". *Gornald Dergisi*, (21-22), 39-51.

³⁹⁰ Özkan, T. (2006). age., 104.

kemikleri çıkartılıp Barzani köyüne götürüldüğü sırada, kendisine iki ABD helikopteri eşlik etmiş ve iki F-16 savaş uçağı da iki defa resmi tören uçuşu yapmıştır. Yani baba Barzani ile ilişki kurmaktan uzak duran ABD, şimdi oğul Barzani ile yakın ilişki kurmuştur.³⁹¹

1990'lı yılların ortalarında KDP ile KYB arasında anlaşmazlık ortaya çıktığında ABD, Paris Süreci, Dublin Süreci, Ankara Süreci ve Washington Süreci'nde Kürtlere baskı yaparak aralarındaki çatışmaya son vermelerini istemiştir. Paris Süreci, Dublin Süreci ve Ankara Süreci'nde herhangi bir sonuç çıkmayınca, Temmuz 1998 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan bir heyet Kuzey Irak'a geçip Kürtlere baskılarını yoğunlaştırarak her iki tarafın bir araya gelmesini sağladıktan sonra, 17 Eylül 1998 tarihinde Washington'da KDP ile KYB arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır.³⁹² Akabinde de ABD'nin baskılarıyla, Ekim 2002 tarihinde IKBY parlamentosu açılmıştır.³⁹³

2000 yılından sonra bölgedeki ABD-Kürt çıkarlarının örtüşmesi, aralarındaki ilişkilerin daha da gelişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Baas rejimine karşı ABD'ye destek vermemesi, Kürtlerin ABD için önemini arttırıp ABD'yi Kürtlere daha da yakınlaştırmıştır. Aynı zamanda Irak'ın yapılandırılması sürecinde ABD'ye Kürtlerin siyasi yardımı büyük bir önem kazanmıştır.³⁹⁴ Buna yönelik olarak ABD, Irak'a saldırmadan önce Kuzey Irak'a CIA mensuplarından oluşan bir ekip göndermiştir. Söz konusu ekibin temel amacı Kuzey Irak'a ABD askerlerinin girmesini değerlendirmek ve Kürtlerin yardımıyla Irak ile ilgili bilgi toplamaktır. CIA ajanları dokuz aylık çalışma boyunca Süleymaniye ve Erbil'de kalmıştır. Bunun bir sonucu olarak ABD, Irak'a operasyonu başlattıktan kısa bir süre sonra Bağdat'ı ele geçirmiştir. Ek olarak bu savaşta ABD, Kürtlerin yardımıyla Musul'da ve Kuzey Irak'ta herhangi bir direnişle karşılaşmamıştır.³⁹⁵

³⁹¹ Sunar, E. (2007). age., 107.

³⁹² İnternet: Kıran, A. (2001). "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası". *Birikim Dergisi*, (148). Web: <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2907/turkiye-nin-kuzey-irak-politikasi#.XBea3NxbIU> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

³⁹³ Pehlivanoğlu, Ö. (2004). age., 315-317.

³⁹⁴ Yassin, B. (2008). age., 293-294.

³⁹⁵ İnternet: "Timy Klaw Sewzekany CIA Le Kürdistan". *Diplomatic Magazine*. Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/politics/714?fbclid=IwAR3ITZ9SyqgjMbyk57mjHVEW2-9cSI8wluzqtrvT1MRr7Vs394mpuMsJ-6Y> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

ABD'nin Irak'ı işgali esnasında Iraklı Kürtlerin ABD'ye verdiği destek göz ardı edilmeyecek boyuttadır. Operasyon başlamadan önce Türkiye, ABD'nin Baas rejimine karşı Türkiye topraklarını ve üslerini kullanmasına izin vermediğinden, ABD kuvvetleri Erbil'deki Harir havalimanına inmiştir. Operasyon başladığında Peşmerge güçleri ABD kuvvetlerinin yanında savaşa katılmıştır.³⁹⁶ İşgal sırasında ve sonrasında Irak'ın diğer bölgelerinin aksine Kuzey Irak'ta tek bir Amerikan askeri dahi öldürülmemiştir. İşgalden 15 ay sonrasına kadar Irak'ın ortasında ve güneyinde ABD'nin yaklaşık 1000 askerinin öldürüldüğü söylenmektedir. Bunun içindir ki Kürtler, ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiklerinden birisinin kendileri olduğunu söylemektedirler. Buradan hareketle IKBY sert bir şekilde olmasa da ABD'yi kınayarak ABD'nin Kürtlere daha fazla destek vermesi gerektiğini sık sık belirtmektedir.³⁹⁷ 1991 yılından sonra Erbil, Bağdat'ın tersine sürekli ABD'nin Irak politikasına yardım ettiği gibi, Irak'ın işgali ve yapılandırılması sürecinde de ABD için önemli bir unsur olmuştur. Buna bağlı olarak Irak'ın yapılandırılması sürecinde ve sonrasında Araplar, Kürtlerin rolünü azaltarak Kürtleri dışlayıcı bir politika izlemeye çalışmış olsa da ABD'nin baskılarıyla bu politika başarısız olmuştur.³⁹⁸

Irak işgalinden sonra ABD, Irak'ta askeri üs kurmak istediğinde bazı Iraklı politikacılar buna çok sert tepki göstermiştir. ABD, Irak'ta askeri üs kurmakla ilgili Irak ile bir protokol imzalamaya çalıştığında, bunu Irak'a kabul ettirebilmek için Kürtlerden destek almıştır. Bu bağlamda Mesut Barzani, ABD'nin isteği üzerine, protokol imzalanmadan birkaç gün önce şu sözleri sarf etmiştir: "Eğer protokol imzalanmayacak olursa ve ABD, Kürdistan'da askeri üs kurmak isteyecek olursa, bunu hem Kürt halkı hem de Kürdistan Bölgesel Parlamentosu gönülden isteyerek kabul edecektir." Kısacası ABD, Irak'ta dengeyi sağlamak için Kürtleri kullanmaktadır.³⁹⁹ Ancak Irak'ta sadece Kürtler tarafından ABD işgalci bir güç olarak görülmeyip tersine koruyucu bir güç olarak görülmüştür. Irak'ta yalnızca Kürtler, ABD'ye yardım ettiğinden ABD, Irak'ta terörist gruplarla mücadele konusunda sadece Peşmerge'ye güvenmektedir.⁴⁰⁰ ABD Başkanı'nın Suriye'den çekilme kararı aldıktan sonra, ABD'li yetkiler Irak'ı ziyaret etmeye başlamıştır. ABD'nin İran'ı kuşatmak isteği, Suriye'deki askerlerini daha stratejik bir yere yerleştirmesini gerektirmektedir. Ancak İran'ın Irak'taki Şii gruplar üzerindeki etkisi nedeniyle ABD'nin

³⁹⁶ Ali, O. (2010). age., 83-85.

³⁹⁷ Bazgr, A. (2011). age., 32-33.

³⁹⁸ Wasani, D. (2014). age., 97-99.

³⁹⁹ Ali, O. (2010). age., 73-74.

⁴⁰⁰ İnternet: "Kurdistan". *The Wall Street Journal*. Web: <https://www.wsj.com/articles/SB116198958692406549> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

Irak'ta bunu kolayca yapabileceği öngürülmemektedir. Bu nedenle ABD'nin aradığı yer IKBY olabilmektedir.⁴⁰¹ Bu kapsamda son zamanlarda ABD'deki medyada ABD'nin Erbil'de Ortadoğu'daki en büyük askeri üssü kuracağından söz edilmektedir. ABD Başkanı Donald Trump'ın Suriye'den çekilme kararının ardından, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, Suriye'den çekildikten sonra IŞİD ile mücadele eden ve bölgede İran'ın nüfuzunu istemeyen güçlerle işbirliklerinin devam edeceğini bildirmiştir.⁴⁰² Bu bağlamda Ortadoğu uzmanı Senger Said Kadir'a göre ABD, Erbil'de büyük bir askeri üs kurarak Suriye ve Irak'taki askeri idaresini takip etmekle birlikte, İran'a karşı olan güçleri askeri olarak eğitip ABD'nin müttefiki olabilecek ve İran'a karşı kullanabilecektir.⁴⁰³

Bilindiği üzere IŞİD, Irak topraklarını ele geçirerek ilerlemeye başladığında IKBY başkenti olan Erbil'i de tehdit etmiştir. Ancak ABD'nin desteğini alan Peşmerge bunu engellemiş ve IŞİD'in daha da ilerlemesini önlemiştir. Bu tarihten günümüze kadar ABD, IŞİD'e karşı IKBY'yi koruyup, askeri yardımda bulunmuştur.⁴⁰⁴

2.4.3. ABD'nin IKBY'deki Bağımsızlık Referandumuna Karşı Tutumu

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD-Kürt ilişkilerine bakılacak olursa, ABD'nin Ortadoğu'daki Kürt meselesine sıcak bakmayıp Kürtleri; Türkiye, İran, Irak ve Suriye'ye yönelik stratejisi çerçevesinde aracı kullandığı ve hala da kullanmakta olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Fransis Recharduny 2000 yılında ABD'nin Irak'ta kendi çıkarları çerçevesinde Kürtlerle ilişki kuracağını ve bu stratejinin Irak'ın barışı ve toprak bütünlüğüne yönelik saygı olduğunu söylemiştir. Kısacası Recharduny, ABD'nin Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasına karşı çıkacaklarını ifade etmiştir.⁴⁰⁵ Ayrıca ABD'nin Suriye Özel Temsilcisi James Jeffrey'in belirttiği gibi ABD'nin Kürtlere vermekte olduğu

⁴⁰¹ İnternet: "Le Çawerwany Gorankariye Heremiyekanda". *Rudaw*. Web: <http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=424056&fbclid=IwAR0pLY6RTOScUy8S3ulKJ6AiqfPPDzggBTBgMjUJrfjfyApCqGZGQtU8GDY> adresinden 20 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰² İnternet: "Amerika, Gewretrin Bnkey Serbazy Le Hewler Drwst Dekat". *NRT*. Web: <http://www.nrttv.com/News.aspx?id=10994&MapID=1&fbclid=IwAR3vZeowscj6Vkt6Hvua9X6HuFN3M9k0bcc1BxZ60vTUfd3ItcaNYAQGIzI> adresinden 5 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰³ İnternet: "Le Stratijiye Nweyekey Trumpda Derfeteky Grang Bo Kürd Rexsawe". *Diplomatik Magazine*. Web: http://diplomaticmagazine.net/politics/1602?fbclid=IwAR1OpW1VoM9skAX5WlrZu5B-_epbLL5eswvLloZhQAIduw4MRQb50jq20UE adresinden 5 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰⁴ Rudaw Araştırma Merkezi, (2017). age., 97.

⁴⁰⁵ Ali, O. (2010). age., 43-44.

destek kısa zamanlı ve taktiksel bir destek olup, işleri bittiğinde kesilecektir.⁴⁰⁶ Zira ABD, Ortadoğu'da bir Kürt devletinin kurulmasını istemiş olsaydı bunu çoktan yapabilirdi. Özellikle ABD, Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Kürtlere daha fazla destek vererek bölgede bir Kürt devleti kurdurabilirdi.⁴⁰⁷ Ek olarak, Saddam yönetimi kaldırıldıktan sonra da ABD istese Kürtlere bir devlet kurdurabilirdi. Ancak bunu yapmak istemediği için Kürtleri, Irak içinde bölgesel bir yönetim ile ikna etmiştir. Kürtler, ABD ile ilişkilerini korumak için çoğu zaman kendi isteklerinden vazgeçmek zorunda kalmaktadır.⁴⁰⁸ Bu bağlamda IŞİD'in Irak'ı asaldırmasını iyi değerlendiren Barzani, 2014 yılında bağımsızlık referandumunun yapılması gerektiğini duyurması üzerine, Haziran 2014 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Erbil'i ziyaret ederek Barzani'den referandum kararını ertelemesini istemiştir. Barzani de ABD'nin isteği üzerine IŞİD ile olan savaş bitinceye kadar referandumun erteleneceğine dair söz vermiştir.

Irak toprakları IŞİD'den temizlendikten sonra İKBY Başkanı Mesut Barzani Mayıs 2017 tarihinde bağımsızlık referandumun 25 Eylül 2017 tarihinde yapılacağını açıklamıştır.⁴⁰⁹ Ancak bu karara karşı olan ülkelerden biri ABD olmuştur. ABD Savunma Bakanı James Mattis, Ağustos 2017 tarihinde Erbil'i ziyaret ederek İKBY yetkilileriyle görüşmüştür. Görüşmede Mattis, ABD'nin referandumun yapılmasına karşı olduğu bildirmiştir.⁴¹⁰ Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Heather Nauert, 21 Eylül 2017 tarihinde ABD'nin bağımsızlık referandumuna karşı olduğunu açık bir şekilde duyurmuştur.⁴¹¹ Ek

⁴⁰⁶ İnternet: "Kşanewey Amerika Le Suriye". *Diplomatik Magazine*. Web: <http://diplomatiomagazine.net/politics/1545?fbclid=IwAR0cZEDrCsXxrVtqtGsNsPaaJUrOiBPCP6avNFIAIfShWAvr2Nim8QRIO> adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰⁷ Savaş, T. (2015). age., 160.

⁴⁰⁸ Yassin, B. (2008). age., 293-294.

⁴⁰⁹ İnternet: "Lerewe İnan Amerika Tekdeşkenet". *Foreignpolicy*. Web: <https://foreignpolicy.com/2018/09/10/this-is-where-iran-defeats-the-united-states/> adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴¹⁰ İnternet: "Weziriy Bergry Amerika Helwesty Koşky Spy Leser Rifrandom Be Berprany Balay Herem Rageyand". *Pukcc*. Web: <http://pukcc.net/%D9%88%DB%95%D8%B2%DB%8C%D8%B1%DB%8C-%D8%A8%DB%95%D8%B1%DA%AF%D8%B1%DB%8C-%D8%A6%DB%95%D9%85%D8%B1%DB%8C%DA%A9%D8%A7-%D9%87%DB%95%DA%B5%D9%88%DB%8E%D8%B3%D8%AA%DB%8C-%DA%A9%DB%86%D8%B4%DA%A9%DB%8C/?fbclid=IwAR3uEIdi46Uh3MBDFMh1VGU5FNincGjaPIyR0SJEE5oZLVJA7UVqIHx2-Y0> adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴¹¹ İnternet: "Hoşdary Amerika Bo Heremy Kürdistan Sebaret Be Rifrandom". *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/ks/%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%DB%95%D8%AA/%D9%87%DB%86%D8%B4%D8%AF%D8%A7%D8%B1%DB%8C%DB%8C-%D8%A6%DB%95%D9%85%D8%B1%DB%8C%DA%A9%D8%A7-%D8%A8%DB%86-%D9%87%DB%95%D8%B1%DB%8E%D9%85%DB%8C-%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D8%B3%DB%95%D8%A8%D8%A7%D8%B1%DB%95%D8%AA-%D8%A8%DB%95-%D8%B1%DB%8C%D9%81%D8%B1%D8%A7%D9%86%D8%AF%DB%86%D9%85->

olarak Beyaz Saray Sözcüsü Sarah Sanders de bağımsızlık referandumundan söz ederken, Irak'ın toprak bütünlüğünün ABD için önemli olduğunu vurgulamıştır.⁴¹²

23 Eylül 2017 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson, Barzani'ye bir mektup göndererek referandumun ertelenmesini istemiştir. Mektupta Kürtlerin, IŞİD ile olan savaşta önemli bir müttefik oldukları, isteklerinin anlaşıldığı ancak böyle bir referandumun bölgeye istikrarsızlık getireceği ve bu nedenle alternatif bir çözüm olarak IKBY'nin Irak ile sorunlarını müzakereler yoluyla çözmesini ve eğer bu yol işe yaramazsa ABD'nin yapılacak olan referandumu bir yıl içinde tanıyacağı ifade edilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki ABD referandumu tanıyacağını ifade ettiği halde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini ve böyle bir referandumun IŞİD'e karşı yürütülen operasyonları ve Erbil ile Bağdat arasındaki anlaşmazlıkları olumsuz yönde etkileyeceğini de bildirmiştir.⁴¹³ Hatta referandum yapılmadan birkaç saat önce ABD'nin IŞİD ile Mücadele Özel Temsilcisi Brett H. McGurk, Barzani ile görüşmek için Barzani'nin sarayına gitmiştir ancak Barzani, McGurk ile görüşmemek için saraydan ayrılmıştır.⁴¹⁴ ABD'nin IKBY'yi referandum yapmaktan vazgeçirmeye çalışmasına rağmen, 25 Eylül 2017 tarihinde referandum yapılmış ve bağımsızlık için %92 oranında evet oyu kullanılmıştır.⁴¹⁵ Referandum yapıldıktan sonra ABD, referandumun Irak anayasasına aykırı olduğunu ifade ederek böyle bir referandumu tanımayacaklarını açıklamıştır. Aynı zamanda ABD, Irak ordusunun ve Haşdi Şabi'nin tartışmalı bölgelere saldırmaya başlamasına yeterince tepki göstermemiştir. Daha sonra ABD, tartışmalı bölgeleri ve IKBY'yi korumak amacıyla,

---

/915582?fbclid=IwAR2cUV3XhJq9X7jkK8709h-gpcU4gygqQinrz_amEtkOmUWN4RMATE7N1PM adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴¹² İnternet: "Gwtebejy Koşky Spy Amerika Dway Rifrandom: Xwazyary İraqeky Yekgrtwin". *Tbjansi*. Web: https://www.tbjansi.com/%DA%AF%D9%88%D8%AA%DB%95%D8%A8%DB%8E%DA%98%DB%8C-%DA%A9%DB%86%D8%B4%DA%A9%DB%8C-%D8%B3%D9%BE%DB%8C-%D8%A6%DB%95%D9%85%D8%B1%DB%8C%DA%A9%D8%A7-%D8%AF%D9%88%D8%A7%DB%8C-%D8%B1%DB%8C%D9%81%D8%B1%D8%A7/?fbclid=IwAR1iVE_lilNw6hsKQ90QE1GsJkuATlIb6msxX1KOxY9Bt9utUYwVgMHxIUy adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴¹³ İnternet: "Bacy Rifrandom Qwrs Debet Bo İraq w Heremy Kürdistan". *Kurdsatnews*. Web: http://kurdsatnews.com/dosya4_Detail.aspx?id=9456&MapID=1&fbclid=IwAR3c4SthXZOyBsrUHDUNS_99wRjN9tHOG2fIH59yIbV-XKtjPg2FQS_RgR4 adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴¹⁴ İnternet: "Prosey Ramkrdnewey Barzani". *Diplomatic Magazine*. Web: <https://diplomaticmagazine.net/politics/502?fbclid=IwAR1-vy-kskEI7RC2aEQPqDKo7BNsD2XB-vlmz40-NAvbpj2TYJP2suRzKhs> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴¹⁵ İnternet: Karzan A.(7 Aralık 2017). "Şksty Azmwny Hükümrany Le Heremy Kedistan (Hokar w Sinarokany Ainde)". *Çatışma Ve Sorunları İçin Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimare=1274> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

kimsenin tek taraflı olarak tartışmalı bölgelerin geleceğine karar veremeyeceğini, IKBY'nin varlığının meşru ve Irak'ın federal bir devlet olduğunu vurgulamıştır.⁴¹⁶

16 Ekim 2017 tarihindeki olaylardan sonra ABD ile IKBY ilişkileri nisbeten gerilemeye başlamıştır. Ancak her ne kadar ABD referandumuna karşı çıkmış olsa da Kürtlerle ilişkilerini kesmemiş ancak Kürtlere verdiği yardımları azaltmıştır. Bu bağlamda ABD'nin Erbil'deki Başkonsolosu Ken Gross, 28 Kasım 2017 tarihinde katıldığı bir konferansta, ABD'nin referandumdan önce, referandum sırasında ve referandum sonrasında Kürtlerin dostu olduğunu, ilişkilerinin eskisi gibi kalacağını ve ABD'nin Erbil ile Bağdat arasındaki anlaşmazlıkların diyalog yoluyla ortadan kaldırılması için IKBY'ye yardım edeceğini açıklamıştır.⁴¹⁷ Aynı zamanda Ken Gross'un 5 Aralık 2017 tarihinde Rudaw kanalına verdiği bir röportajda, ABD'nin IKBY ile ilişkilerini geliştirerek sürdüreceği ve güçlü bir Irak içinde güçlü bir IKBY istediklerini ifade etmiştir.⁴¹⁸ Bunun yanı sıra referandum yapıldıktan sonra ABD Başkanı Donald Trump bir basın toplantısında, ABD'nin Kürtlere karşı düşüncelerinin hiç değişmeyip Kürtleri bir ortak ve müttefik gibi görmekte olduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Heather Nauert de Kürtlerin hala ABD'nin büyük bir ortağı ve müttefiki olduğunu söylemiştir.

ABD'nin referandumuna karşı çıkmasının ve Irak ordusunun tartışmalı bölgeleri kontrol etmesine yeşil ışık yakmasının temel amacı Mayıs 2018 tarihinde yapılan Irak genel seçiminde İbadi'yi yeniden başbakan yapmaktır. Bunun içindir ki ABD, İbadi'nin Irak topraklarını IŞİD'den temizlemesine yardım etmiştir. Hatta Kürtler tarafından bağımsızlık referandumu yapıldıktan sonra ABD, İbadi'nin Kuzey Irak'a saldırmasına da yeşil ışık yakmıştır. Ancak 12 Mayıs 2018 tarihli Irak genel seçimlerinde İbadi'nin partisi seçimi kazanamayınca ABD, Kürtlere geri dönmüş ve Kürtlerden İbadi'ye destek vermelerini istemiştir. Bu bağlamda Irak genel seçimi yapıldıktan dört gün sonra McGurk, IKBY'yi ziyaret ederek Mesut Barzani ile görüşmüştür. Görüşmede McGurk, Barzani'den ABD'nin

⁴¹⁶ İnternet: "Kürd w Amerika: Brineky Tr". *Speemedia*. Web: http://www.speemedia.com/drejaWtar.aspx?NusarID=96&Jmare=3914&fbclid=IwAR1iVE_1ilNw6hsKQ90QE1GsJkuATib6msxX1KOxY9Bt9utUYwVgMHxIUiy adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴¹⁷ İnternet: "Konsoly Amerika: Eme Peş Rifrandom w Paş Rifrandom Her Dosty Kürd bwin w Debin". *Nuche*. Web: http://www.nuche.net/?p=109203&fbclid=IwAR3AOPeISfAZWymLZAuFZTTpKMJpenD_m5MfaswOLzZgPf69Iz3CG1x2snw adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴¹⁸ İnternet: "ABD'nin Erbil Başkonsolosu: Irak İçinde Güçlü Bir Kürdistan İstiyoruz". *Rudaw*. Web: <http://www.rudaw.net/turkish/interview/05122017> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

desteklediği İbadi'ye destek vermesini istemiştir.⁴¹⁹ ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo da Mesud Barzani'den İbadi'nin tekrar başbakan olmasına yardım etmesini istemiştir. Ancak Barzani, tam tersine İran'ın yakın olduğu kişilere destek vermiştir.⁴²⁰ Bu nedenle ABD'nin desteklediği İbadi, Irak Başbakanı olamamıştır. Aksine İran'a yakın Adil Abdulmahdi, Kürtlerin de desteğini alarak başbakan olmuştur. Bu olay neticesinde ABD, İKBY'ye sırt dönmesinin büyük bir hata olduğunu anlamıştır. Aynı zamanda ABD, Kürtlerin desteğini almadan Irak politikasının başarısız olabileceğini fark etmiştir. Tüm bu gelişmeleri değerlendiren ABD, İKBY ile ilişkilerini normalleştirmeye başlamıştır.⁴²¹

ABD, İran'a karşı uyguladığı ekonomik yaptırımlar çerçevesinde İran ve Irak arasındaki enerji ticaretini koparmak istemektedir. ABD'nin bu amacı için yapması gerekenlerden biri de Irak ve Suriye arasındaki anlaşmazlığa bir çözüm getirmektir. Buna göre ABD, Erbil ile Bağdat arasındaki Kerkük petrolünün kaçak olarak değil de resmi olarak bir petrol boru hattıyla gönderilmesini istemiştir.⁴²² Bu bağlamda ABD'nin Irak ve İKBY'ye yaptığı baskıların bir sonucu olarak, Erbil ile Bağdat arasında Kerkük petrolünün resmi olarak bir boru hattıyla gönderilmesiyle ilgili bir anlaşma imzalanmıştır.⁴²³ İKBY Başkanı Neçirvan Barzani, ABD Enerji Bakanı Rick Perry ile görüşmüş ve Perry'e Erbil ile Bağdat arasındaki müzakerelerde ABD'nin rolü için teşekkür etmiştir. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, Kerkük petrolünün yeniden gönderilmeye başlamasına sevindiğini bildirmiştir.⁴²⁴ Akabinde Perry, Irak'ı ziyaret etmiş ve Neçirvan Barzani'yle görüşüp İKBY'den Irak'a doğalgaz ve elektrik ticareti için yardım etmesini istemiştir.⁴²⁵ ABD

⁴¹⁹ İnternet: "Operasyon Ramkrnewey Barzani". *Diplomatic Magazine*. Web: <https://diplomacmagazine.net/politics/502?fbclid=IwAR1-vy-kskEI7RC2aEQPqDKo7BNsD2XB-vlmz40-NAvbj2TYJP2suRzKhs> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴²⁰ İnternet: "Lerewe İran Amerika Tekdeşkenet". *Foreignpolicy*. Web: <https://foreignpolicy.com/2018/09/10/this-is-where-iran-defeats-the-united-states/> adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴²¹ İnternet: "Amerika w Heremy Kürdistan; Qonaxeky New Ledway 16 y October". *Rudaw*. Web: http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=418678&fbclid=IwAR0FVU4g6uPKbOqCcEqG_u1Co9-uOBhjTqs2RfBsHlnxN_VW0rQPj5caZSY adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴²² İnternet: "Bo Dwrkstnewey Le Tahran, Amerika Gwşar Leser İraq zyatr Dekat". *Rudaw*. Web: <http://www.rudaw.net/sorani/business/29112018?fbclid=IwAR0WvzIwxw1ETNVTGWgQp4MR86Q3B85brXt7-au97HSMJLCS17oPTdwabWZc> adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴²³ İnternet: "Herem w Nawend Lejer Fşary Amerika Leser Newty Kerkük Rekkewtwn". *Payam*. Web: http://www.payam.tv/dreje-y-hewal.aspx?id=48113&LinkID=5&fbclid=IwAR3bwjiXnpivL6fgBwaXc2njp0xWSiid_Zj0glljzryZHuS9XdRyPmXfDAk adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴²⁴ İnternet: "Boltın'dan Kerkük Petrolü Açıklaması". *Kurdistan24*. Web: <http://www.kurdistan24.net/tr/news/11d930fa-c450-49b3-b0de-2a1df9d64e77> adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴²⁵ İnternet: "Weziry Wzey Amerika Boçy Serdany İraq w Heremy Kürdistan Krd?". *Diplomatic Magazine*. Web: http://diplomacmagazine.net/politics/1517?fbclid=IwAR1vPnxMoHo4LBpUmN_OXH6Y_e8LdJWe8Prkzmn5BJowhDtDJz90ww7TxAE adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

Enerji Bakanı'nın IKBY'yi ziyaret etmesine ilişkin, enerji uzmanı Qaiwan Siwaili şu çıkarımda bulunmuştur: “ABD Enerji Bakanı'nın IKBY'yi ziyaret etmesi, ABD'nin daha fazla petrol üretilip göndermesi için IKBY'nin kullanılacağına mesajını vermektedir.” Uluslararası İlişkiler Uzmanı Shamal Hüseyin de bölgede bulunan zengin enerji kaynaklarının IKBY'nin siyasi açıdan önemini arttırdığını ve ABD'nin IKBY'yi korumaya ittiğini ifade etmektedir.⁴²⁶

ABD-Kürt ilişkilerine baktığımızda, Kürtlerin her zaman ABD'ye bir dost olarak yardım ettiğini görmekteyiz. Ancak ABD'nin Kürt stratejisi ve politikası hala net değildir. Zira ABD, Cezayir Antlaşması'nda büyük bir rol oynamış ve 1991 yılındaki Kürt ayaklanmasında Kürtlere yeterince destek vermeyip, Irak'ın Kürt ve Şii ayaklanmalarını bastırmasına göz yummuştur. Hatta KYB-KDP arasındaki anlaşmazlığı bir fırsat olarak değerlendiren Saddam'ın 31 Ağustos 1996 tarihinde Kuzey Irak bölgesine asker gönderip bu bölgeleri kontrol etmesine tepki göstermemiştir.⁴²⁷ 16 Ekim 2017 tarihinde Irak ordusu ve ABD'nin bir terör örgütü olarak gördüğü bazı grupların içinde yer aldığı Haşdi Şabi, IKBY'ye saldırdığında ABD buna karşı çıkmamış ve uzun zamandır kendisine hizmet eden IKBY'ye sırt dönmüştür.⁴²⁸ Kısacası ABD, Irak'ın parçalanması, IKBY'nin Türkiye ve İran'ın eline geçmemesi için Kürtler ve Sünniler aracılığıyla Irak'ta dengeyi sağlamak istemektedir. ABD, IKBY'nin yalnızca Irak içinde güçlü olmasını istemektedir.

2.5. IKBY'nin Diğer Ülkelerle İlişkileri

IKBY'nin diğer devletlerle ilişkilerine bakacak olursak, hem bölgedeki devletler hem de bölge dışındaki devletlerle yakın bir ilişki kurduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda Suudi Arabistan, İran'ın Irak'taki rolünün daha da artmasını, Şii Hilali'nin tamamlanmasını ve Irak hükümetinde Şii ağırlığını önlemek amacıyla IKBY ile yakın ilişkiler kurmak istemektedir. Bu bağlamda Suudi Arabistan, IKBY ile siyasi ve ticaret ilişkilerini daha da geliştirmek adına 2016 yılında Erbil'de başkonsolosluk açmıştır. Ancak İran'ın, Erbil'de Suudi Arabistan başkonsolosluğunun açılması ve Suddi Arabistan'ın IKBY'deki rolünün

⁴²⁶ İnternet: “Serdany Weziriy Wzey Amerika Bo Heremy Kürdistan Helgry Peyameky Grng Bw”. **Kurdistan24**. Web: <http://www.kurdistan24.net/so/news/7ef74698-1b0e-41e2-8189-8b8b999b3535?fbclid=IwAR2Bci0geCOBFhuOnwy9NuzZFIxt5ljTugB8Cmmk8O1ZvQuGJ6kiqbwe8rA> adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴²⁷ Bazgr, A. (2011). age., 12.

⁴²⁸ İnternet: “Operasyony Ramkrdnewey Barzani”. **Diplomatic Magazine**. Web: <https://diplomaticmagazine.net/politics/502?fbclid=IwAR1-vy-kskEI7RC2aEQPqDKo7BNsD2XB-vlmz40-NAvbj2TYJP2suRzKhs> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

artmasına karşı çıkmasına rağmen IKBY, Suudi Arabistan ile ilişkilerini sürdüreceğini açıklamıştır.⁴²⁹ 23 Temmuz 2018 tarihinde Suudi Arabistan'dan gelen bir heyet IKBY'yi ziyaret etmiş ve Neçirvan Barzani tarafından kabul edilmiştir. Görüşmelerde Suudi Arabistan, IKBY ile tarım, üretim gibi birçok alanda çalışmak istediğini bildirmiş ve Neçirvan Barzani de Suudi Arabistan'ın IKBY'de çalışmalarına kolaylık sağlayabileceğini ifade etmiştir.

IKBY'nin ilişki kurduğu bir diğer ülke Rusya'dır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya, Iraklı Kürtlerle ilişkilerini dikkatli şekilde yürütmüştür. Ancak Rusya, 2003 yılı ve sonrasında Irak'ta ortaya çıkan yeni yönetim sisteminde resmi olarak tanınan IKBY ile ilişkiler kurmanın zamanı geldiğini anlamıştır. Bu bağlamda Rusya, IKBY ile her alanda ilişkilerini geliştirmek amacıyla Erbil'de konsolosluk açmış,⁴³⁰ 19 Mayıs 2018 tarihinde de Moskova Radyosu Sesi'nde Kürtçe yayını başlatmıştır.⁴³¹

Rusya'nın hem Irak'ta hem de Ortadoğu'da kendi nüfuzunu arttırmak için Fransa ve İtalya'nın petrol şirketlerini kullandığı bilinmektedir. Bu çerçevede Irak hükümetinin Rosneft ile anlaşma yapmak istemediğinden Rosneft, IKBY ile anlaşma yapıp bölgede üretim sektöründe milyonlarca dolar harcayacağını bildirmiştir.⁴³² Bu bağlamda söz konusu şirket IKBY ile petrol ve doğalgaz alanında çeşitli antlaşmalar yapmıştır. Haziran 2017 tarihinde gerçekleştirilen 21. St. Petersburg Uluslararası Ekonomi Forumu (SPIEF)'den sonra Rosneft ile IKBY arasında 20 yıllık bir antlaşma imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmaya göre Rosneft, IKBY'deki petrol arama, üretim, ticaret, lojistik ve altyapı geliştirme hakkına sahip olacaktır. Ayrıca 25 Mayıs 2018 tarihinde 22. St. Petersburg Uluslararası Ekonomi Forumu (SPIEF)'in ikinci gününde Rosneft ile IKBY arasında petrol ve doğalgaz alanında iki antlaşma daha imzalanmıştır.⁴³³ IKBY; ABD, Türkiye ve İran'ın olası tehlikesine karşı Rusya'yı bölgeye çekmek istemiştir. Bunun için

⁴²⁹ İnternet: "Mejwy Peywendiyekany Sewdiye w Kürdistan 1998-2018, Sewdiye Deyewet Leregay Heremy Kürdistanewe Koly İnan Le İraq Bbret". *Diplomatic Magazine*. Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/politics/957?fbclid=IwAR0IKlpVgeJlqdvPwsK6mpUAGrULpXA92vFc snLaD4GGkiZen124MEXSidU> adresinden 24 Aralık tarihinde alınmıştır.

⁴³⁰ İnternet: "Ruslar, K. Irak'ta Konsolosluk Açıyor". *Hurriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ruslar-k-irakta-konsolosluk-aciyor-6725866> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴³¹ Said, İ. (Şubat-Mart 2018). agm., 48.

⁴³² İnternet: "Yariye Newtiye Gewrekey Rusya Le Heremy Kürdistan". *Diplomatic Magazine*. Web: <https://diplomaticmagazine.net/economy/368> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴³³ İnternet: "Heremy Kürdistan w Rosneft Dw Rekewtnameyan Wajwkrd". *Rudaw*. Web: <http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?PageID=380443&keyword=%D8%B1%D9%88%D9%88%D8%A F%D8%A7%D9%88> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

Neçirvan Barzani, Kürdistan Petrol Boru Hattı'nın ve bölgedeki petrolün geliştirilmesinin yarısını Rusya'ya vermiştir.⁴³⁴

Yukarıda adı geçen devletler dışında Almanya, İngiltere, Çekya, Ürdün, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Sudan, Mısır, İtalya, Polonya, Fransa, Filistin, Hollanda, Macaristan, Yunanistan, Hindistan ve Güney Kore, Erbil'de konsolosluklarını açmıştır. Ayrıca İsveç, Kanada, Japonya ve Romanya tarafından Erbil'de konsolosluk ofisi açılmıştır.⁴³⁵ Bahsi geçen ülkelerin Erbil'de konsolosluk açması ve en büyük enerji şirketlerinin bölgeye gelip IKBY hükümetiyle uzun vadeli antlaşmalar yapmaları,⁴³⁶ Türkiye'yi IKBY ile yakın ilişkileri kurmaya ve Erbil'de kendi konsolosluğunu açmaya sevk etmiştir.

---

⁴³⁴ İnternet: "Neçirvan Barzani Brdiyewe". **Rudaw**. Web: <http://www.rudaw.net/mobile/sorani/opinion/19112018?fbclid=IwAR0h5BgU2sC5Y6qmLy7cg06VKEA0C9vVu3t5D6Jp8VKFd63OxAch4pon1E4> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴³⁵ İnternet: "Konsolgeriy Biyany Le Herem". **IKBY Dış İlişkilerin Dairesi Resmi Sitesi**. Web: <https://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=82&l=13&s=030100&r=390> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴³⁶ Kıran, A. (2016). **Yeni Bir Ortadoğu ve Kürtler**. İstanbul: nasAjans Yayınları, 134.

3. TÜRKİYE-İKBY İLİŞKİLERİ

3.1. Türkiye-İKBY Arasındaki Siyasi İlişkiler

3.1.1. 1991-2005 Yılları Arası Türkiye-İKBY Arasındaki Siyasi İlişkiler

1990'lı yılların başında hem uluslararası sistemde hem de Ortadoğu bölgesinde önemli gelişmeler olmuştur. Söz konusu yıllarda Sovyetler Birliği dağılmış ve buna bağlı olarak uluslararası sistemde dengeler bozulmuştur. Yeni kurulan uluslararası sistemde ise artık Türkiye'nin Batı için eskisi gibi önemi kalmadığı tartışmaları yapılmaktaydı. Bu da Türkiye'nin iç ve dış politikasını değiştirmesine yol açmıştır. Ayrıca Ortadoğu'da Irak'ın parçalanması ve bölgede bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkma ihtimali Türkiye için güvenlik tehdidi olarak görülmekteydi. Bir yandan söz konusu gelişmeler olurken diğer yandan Türkiye, Kuzey Irak'taki Kürtlerle ilişki kurmaya başlamıştır.⁴³⁷

Yukarıda da bahsedildiği gibi 1990 yılında Irak, Kuveyt'i işgal etmiş ve bundan rahatsız olan Batılı devletlerce büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Irak, BMGK'nin kararına rağmen, Kuveyt topraklarından geri çekilmek istemeyince ABD öncülüğünde çok uluslu bir kuvvet kurularak Irak'a karşı operasyonlar yapılmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin rolüne baktığımızda, Türkiye hem koalisyon güçlerinin yanında yer almış hem de bu konudaki BM kararlarını kısa sürede uygulamaya çalışmıştır. Savaşta yenilgiye uğrayan Irak, BM'nin tüm kararlarını kabul ettikten sonra kendi topraklarında 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyine uçak ve ağır silah geçirmeme yükümlülüğüne girmiş ve Irak'ın bu şarta uymasının sağlanması için Huzuru Temin Harekâtı adlı askeri bir operasyon yapılmıştır. Söz konusu gücün görevi Kuzey Irak'taki Kürt ayaklanmasını bastırmaya çalışan Irak ordusundan Kürtleri korumaktı. Kimyasal silah kullanılacağı endişesiyle bölgedeki Kürtlerin hemen hemen yarısı İran ve Türkiye sınırlarına sığınmak zorunda kalmıştır. Türkiye, Kuzey Irak'ta meydana gelen sığınmacı krizinin durdurulması için BM'de aktif bir politika izlemiştir. BMGK 688 sayılı kararı ile başlayan operasyonda, Bağdat hükümetinden kaçanların korunacağı güvenli bölgeler oluşturulması öngörülmüştür.⁴³⁸ Türkiye'nin Kürtlere yönelik güvenli bir bölge oluşturulmasını istemesinin temel nedeni Baas rejiminden kaçan Kürtlerin korunması ile birlikte Türkiye-Irak sınırlarını da kontrol

⁴³⁷ Mardin, D. (Ağustos 2007). "Meseley Kürd Le Gwtary Siyasi Özal w Erdoğan w Ağdarda". *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, Türkiye Dosyası, (6), 44-47.

⁴³⁸ Çakmak, H. (2016). age., 193-195.

ederek Kürtlerin Türkiye'ye geçmelerini önlemektir.⁴³⁹ Böylece tarihte ilk kez Türkiye, Kürtler için olumlu yönde hareket etmiştir. Bu da ileride oluşan Türkiye-İKBY ikili ilişkilerinin başlangıcını teşkil etmektedir.

1990'lı yılların başında yaşanan I. Körfez Savaşı'nın Türkiye-Kuzey Irak ilişkileri için iki önemli sonucu olduğunu görmekteyiz. Her şeyden önce Türkiye, BM kararları kapsamında Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapattığı için Irak'tan ithal ettiği petrolden açık meydana gelmiş ve söz konusu petrol ihtiyacının bir kısmını Kuzey Irak üzerinden gelen petrol tankerleri ile karşılamak zorunda kalmıştır. İkincisi ise Irak ordusunun Kuzey Irak'tan çekilmesi ile birlikte Türkiye, Kuzey Irak-Türkiye sınırının işlevselliği için Kuzey Irak ile yeni bir ilişki kurmak zorunda kalmıştır. Söz konusu iki gelişme, Türkiye ile Irak'taki Kürtler arasında gelişecek ikili ilişkilerin zeminini hazırlayan en önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilmektedir.⁴⁴⁰

Ocak 1991 tarihinde Kürdistan Cephesi olarak adlandırılan Kürt partileri; İran, Suriye ve Suudi Arabistan ile ilişki kurduktan sonra gizli olarak Türkiye ile de ilişki kurmaya başlamıştır. Kurulan ilişkiler söz konusu dönemde Türkiye Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal ile Mesut Barzani ve Celal Talabani tarafından takip edilmekteydi. Talabani Ocak 1991 tarihinde Avrupa ülkelerini ve ABD'yi ziyaret ettikten sonra Türkiye'yi de ziyaret etmiş ve buradaki yetkililerle görüşmüştür. Bu görüşmeler Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkinin ilk basamağını oluşturmuştur.⁴⁴¹ Bundan sonra Londra'daki ABD'li ve Türk temsilciler yoluyla Talabani ile Türkiye arasında mektup alışverişleri başlamıştır. Hatta Özal, bir yandan Kuzey Irak'taki gelişmeler, Türkmenlerin durumu ve Kürtlerin ayaklanma hedeflerini yakından öğrenebilmek diğer yandan KYB ile KDP'nin PKK'ya olan desteklerini önleyebilmek için Talabani ve Barzani'yi Türkiye'ye davet etmiştir. Özal'ın daveti üzerine Talabani ve Barzani'nin özel temsilcisi olan Muhsin Dizai Mart 1991 tarihinde, yani Kürtler tarafından Baas rejimine karşı yapılan ayaklanma esnasında, Ankara'yı ziyaret etmiştir.⁴⁴² Talabani, Türkiye'ye ziyaretinde KYB'nin PKK ile ilişkilerini keseceğine dair söz vermiştir. 14 Nisan 1991 tarihinde Talabani, Ankara'yı yine ziyaret ederek Türkiye Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı ile resmi görüşmeler yapmıştır.

⁴³⁹ Lindenstrauss, G., Eran, O. (Nisan 2014). "The Kurrdish Awakening and the İmplications for İsrail". *Strategic Assessment*, 17(1), 83-84.

⁴⁴⁰ Ögür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (Ağustos 2014). age., 27.

⁴⁴¹ Kasımlı, K.A., vd. (1998). *Gely Pejmwrdew Niştımany Pert*. (Çev. M. Gomey). İsveç, 416-417.

⁴⁴² Yılmaz, T. (2016). age., 307. Alzemiri, İ. (2015). age., 35-37.

Bu görüşmelerden sonra Talabani, Türkiye ile yeni bir aşamaya geçildiğini bildirmiştir.⁴⁴³ Görüldüğü gibi, Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler Özal dönemine dayanmaktadır. Yani bu ilişkilerin geçmişi IKBY kurulmadan öncedir. İfade edildiği üzere IKBY kurulmadan önce Özal, Iraklı Kürtler için bazı adımlar atmıştır. Bunlardan ilki BM'nin 688 sayılı kararını desteklemesi; ikincisi koalisyon güçlerinin yanında yer alması ve ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasına izin vermesi; üçüncüsü Kerkük'ten Türkiye'ye petrol taşıyan boru hattını kapatması;⁴⁴⁴ dördüncüsü 1991 yılında Ankara'da KYB ve KDP'nin ofis açmasına izin vermesidir.⁴⁴⁵ Bu ofisler yoluyla Kuzey Irak diğer devletlerle temas kurabilmiş ve Kürt sorununu uluslararası platformlara taşımıştır. Beşincisi ise Türkiye, Temmuz 1992 tarihinde Talabani ve Barzani'ye diplomatik pasaport vermiş⁴⁴⁶ ve söz konusu kişiler bu pasaportlar aracılığıyla ABD başta olmak üzere Batılı ülkeleri ziyaret etmiştir.⁴⁴⁷

Özal'ın Kürtlere yönelik söz konusu politikasının nedenlerine değinilirse Özal, Türkiye ile Irak arasındaki 206 millik sınır boyunca, yıllardır Saddam'a karşı mücadele eden Kürtlerin etkin olduğunu bilmekteydi. Saddam sonrası Irak'ta muhalefete önemli roller düşebileceğini öngörüyordu. Bu kapsamda Özal, Kürtlerle diyalogun geliştirilmesinin yararlı olabileceğine inanmıştı. Buna göre Türkiye, bir yandan Kürtler ile yakın ilişki kurup diğer yandan Kürtleri bağımsız bir devlet kurmamaları için ikna etmeye çalışacaktı.⁴⁴⁸ Ayrıca Türkiye, Kürtlerle yaklaşarak bu yöntemin ileride kendisine karşı kullanılmasını da önlemeye çalışacaktı.⁴⁴⁹ Elbette ki Türkiye'nin başka bir amacı da PKK'yı Kuzey Irak'tan izole etmektir.⁴⁵⁰ Bu kapsamda Türkiye ile Kuzey Irak arasında görüşmeler başladıktan sonra KDP ve KYB; PKK'ya verdikleri desteği keserek Türkiye'nin yanında yer almıştır.⁴⁵¹ 20 Kasım 1992 tarihinde Türkiye, Kuzey Irak'la PKK'nın faaliyetlerine karşı anlaşmaya varıldıklarını bildirmiştir.⁴⁵²

⁴⁴³ Alzemiri, İ. (2015). age., 35-36.

⁴⁴⁴ Kıran, A. (Ağustos 2001).

⁴⁴⁵ Ali, K. (Şubat 2018). "Türkiye w Heremy Kürdistany Dway Rifrandom; Aindey Peywendiyekanyan". *Gornald Dergisi*, (21-22), 52-53.

⁴⁴⁶ Ali, K. (Şubat 2018). agm., 53.

⁴⁴⁷ Özkan, T. (2006). age., 104.

⁴⁴⁸ Kıran, A. (Ağustos 2001).

⁴⁴⁹ Ali, K. (Şubat 2018). agm., 54.

⁴⁵⁰ Kıran, A. (Ağustos 2001).

⁴⁵¹ Öğür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (Ağustos 2014). age., 30.

⁴⁵² Alzemiri, İ. (2015). age., 37.

1992 yılında Kürt Parlamentosu ve IKBY, Irak merkezi yönetimine bağlı özerk bir bölge olarak kurulmuştur.⁴⁵³ Kuzey Irak'ta Kürtler tarafından parlamento kurulduktan sonra Kürt liderler, Türkiye'yi rahatlatmak için bağımsızlık referandumu yapmadıklarını bildirmiştir.⁴⁵⁴ Her ne kadar Türkiye, IKBY'yi tanımamış olsa da PKK'ya karşı operasyonlarda başarılı olabilmek için KDP ve KYB'nin işbirliğine ihtiyaç duymuştur. Kürtler de Irak'ın saldırıları ve ambargosuna karşı ekonomik olarak Türkiye'ye ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda Barzani, Türkiye'nin PKK'ya karşı düzenlediği operasyonlara destek vermiş ve Türkiye de Kuzey Irak'a 1994-1995 yıllarında 25,5 milyon dolarlık yardım yapmıştır. Türkiye, petrol karşılığında Kuzey Irak'a gıda taşınmasına da izin vermiştir.⁴⁵⁵

Özal yönetiminde Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ikili ilişkiler kayda değer seviyede gelişmiştir. Fakat Özal'ın ölümünden sonraki süreçte söz konusu ilişkiler gerilemeye başlamıştır.⁴⁵⁶ Talabani'nin dediği gibi, Özal ölünce Kürtler büyük bir dost ve yardımcısını kaybetmiştir. Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki boşluktan yararlanan PKK faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Aynı zamanda KDP ile KYB arasında çatışmalar başlamıştır. Her ne kadar Türkiye bu süreçte KDP ile KYB arasında arabuluculuk yapmaya çalışmış olsa da çıkarları gereği KYB'ye karşı KDP'ye yardım edip çatışmaların daha uzun sürmesine yol açmıştır.⁴⁵⁷ Bundan sonra Türkiye'nin Kürt politikası değişmeye başlamış ve Türkiye, Paris Süreci, Dublin Süreci, Ankara Süreci ve Washington Süreci'ne katılıp tüm toplantılarda Türkiye'nin güvenlik nedeniyle önlemler alması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁵⁸ Ayrıca Türkiye söz konusu toplantılarda Kürt Federe Devleti yerine Irak'ın kuzeyindeki eyaletler adının kullanılmasını savunmuştur.⁴⁵⁹ KDP ile KYB arasındaki ateşkesi takip edebilmek için 1997 yılında Türkiye öncülüğünde Barış Gözlem Gücü (PMF) kurulmuştur. Barzani söz konusu güç hakkında şu sözleri sarf etmiştir: "PMF, bizim ve KYB arasında arabuluculuk çalışması dışında her şeyi yaptı. Irak Türkmen Cephesi'ni eğitip silahlandırmaya çalıştı, tarihi eserleri alıp götürdü, uyuşturucu kaçakçılığı yaptı ve hatta suikast girişimlerinde bulundu. Üstelik bir yere de gitmiyorlar. Sayıları da birkaç yüz kadar..." Görüldüğü gibi Barzani, Türkiye'nin bölgedeki siyasetinden rahatsızlık

⁴⁵³ Baykal, Z. (2014). "Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği". *SETA Perspektif*, (57), 4.

⁴⁵⁴ Özkan, T. (2006). age., 96.

⁴⁵⁵ Dalar, M. (2016). age., 154.

⁴⁵⁶ Ali, K. (Şubat 2018). agm., 55.

⁴⁵⁷ Alzemiri, İ. (2015). age., 45-46. Tamer, C. (2016). "Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 106-107.

⁴⁵⁸ Kıran, A. (Ağustos 2001).

⁴⁵⁹ Kerim, H. (2007). age., 118.

duymuştur. Bu nedenden dolayı daha sonra ABD ve İngiltere, Irak'a saldırma planı yaparken Barzani, koalisyon güçlerine Türk askerinin bölgeye gelmesini istemediğini bildirecektir.⁴⁶⁰ Kürtlerin ısrarıyla PMF, Ekim 2004 tarihinde Kuzey Irak'tan çekilmiştir.⁴⁶¹

Özal'dan sonraki siyasetçiler de öncekiler gibi Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulma ihtimalinden çekinmişlerdir. Hatta Başbakan Bülent Ecevit, ABD'yi Kuzey Irak'ta Kürtlere yönelik bir devlet kurmakla suçlamıştır.⁴⁶² Ecevit; Suriye ve İran ile ilişkileri geliştirip Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca uluslararası kuruluşların ve devletlerin temsilcilerinin Türkiye üzerinden Kuzey Irak'a geçmelerini önlemiştir. Aynı zamanda Ecevit hükümeti, Barzani ve Talabani'nin Avrupa'yı ziyaret etmelerini engellemiştir.⁴⁶³ 15 Mayıs 2001 tarihinde Ecevit, Kuzey Irak'ta Kürt devletinin fiilen kurulduğu uyarısında bulunmuş ve Türkiye'nin bağımsız bir Kürt devletini savaş nedeni olarak gördüğünü bildirmiştir. Hatta Ecevit, Dışişleri Bakanlığı'nın bir raporuna dayanarak, Kuzey Irak'ta Kürt devleti senaryonun savaş nedeni olduğunu gizli bir yazıyla çeşitli devlet kurumlarına göndermiştir. Türkiye'nin söz konusu dönemdeki Irak politikasının temel unsurlardan biri Kürtlerin ayrı bir yönetime sahip olmamasıdır.⁴⁶⁴

ABD ile İngiltere 2003 yılında Irak'a saldırıp Baas rejimini ortadan kaldırmayı planlarken Türkiye, bölgede bir Kürt devletinin kurulmaması ve Kerkük'ün Kürtlere geçmesini önlemeyi amaçlamaktaydı. Bu nedenle Barzani, koalisyon güçleri Irak'a saldırmadan önce ABD'ye Türk kuvvetlerinin ne olursa olsun Kuzey Irak'a gelmemesi gerektiğini eğer gelirlirse işgalci bir güç olarak görüleceklerini bildirmiştir. Zira Barzani'ye göre, Türkiye'nin amacı koalisyon güçlerinin amaçlarından farklıydı.⁴⁶⁵ Ayrıca Talabani de Türkiye'nin Irak'a asker göndermesini istememiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶⁰ Çandar, C. (2012). *Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğu*. İstanbul. İletişim Yayınları, 294.

⁴⁶¹ Al elaf, İ. (Temmuz 2008). "Siyasety Derewey Türkiye Beramber Be İraq Ledway 9 Nisan 2003". *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (8), 27.

⁴⁶² Lorans, K. (2017). *Dozi Kürd Le Peywendiyekany Türkiye-Amerika*, (Çev. Majid Xelil Fetah). Süleymaniye: Hamdi Yayınları, 97-98.

⁴⁶³ Ali, K. (Şubat 2018). agm., 55-56.

⁴⁶⁴ Güller, M. (2015). age., 38-39.

⁴⁶⁵ Çandar, C. (2012). age., 294.

⁴⁶⁶ Sunar, E. (2007). age., 179-180.

Irak işgalinden sonraki süreçte Türkiye'nin Kürt politikasına baktığımız zaman, Türkiye'nin Türkmen kartını Kürtlere karşı kullanmaya çalıştığını görmekteyiz. Türkiye'nin bu politikası, ABD'nin Irak'taki tek güvenli bölge olarak gördüğü Kuzey Irak bölgesinin korunmasıyla çelişmekteydi.⁴⁶⁷ Talabani, Ağustos 2003 tarihinde yaptığı Avustralya ziyaretinde, Türkiye'nin insani yardım adı altında Kuzey Irak'a silah sokup Kürtlere karşı Türkmenleri kışkırttığını bildirmiştir.⁴⁶⁸

Irak işgalinden sonra, Kuzey Irak'ta ortaya çıkan gelişmeler, Türkiye'yi Irak'a asker göndermeyi düşünmeye sevk etmiştir. Ancak hem Kürtlerin hem de Batılı ülkelerin buna karşı çıkması nedeniyle Türkiye bu düşünceden vazgeçmiştir. Söz konusu Batılı ülke ve kurumlara; ABD, İngiltere ve AB örnek verilebilir.⁴⁶⁹ Ayrıca Mesut Barzani, Londra'da yaptığı bir konuşmada Türkiye, Irak'a asker yollarsa kendisinin Irak Geçici Yönetimi'nden istifa edeceğini bildirmiştir.⁴⁷⁰ Temmuz 2003 tarihinde ABD tarafından Süleymaniye'deki Türk askerlerinin gözaltına alınması, Türkiye-İKBY ikili ilişkilerinin en düşük seviyeye inmesine neden olmuştur.⁴⁷¹ Bunun yanı sıra Mesut Barzani'nin Ekim 2004 tarihinde gerçekleştirdiği Ankara ziyaretinde, Türkiye'nin sert sözlerine karşılık olarak Kerkük'ün Kürt kimliği olduğunu vurgulayarak Kürt halkının kim olursa olsun bütün işgalci güçlere karşı koyacağını bildirmesi, Türkiye ile Kuzey Irak ikili ilişkilerinin daha da gerilmesine neden olmuştur.⁴⁷² Türkiye söz konusu dönemde askeri anlamda Irak'a girmemiş olsa da Irak'taki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Baas rejiminden sonra Türkiye'nin bütün uyarılarına rağmen Peşmerge'nin Musul'a ve Kerkük'e girmesi, Kuzey Irak'taki Kürt liderler tarafından PKK'ya yardım edilmesi ve Kürtlerin yeni Irak rejiminde büyük rol oynaması, Türkiye ile Kuzey Irak ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.⁴⁷³ Bu süreçte otonom hakkı gündeme geldiğinde Türkiye buna karşı çıkıp Paul Bremer tarafından ortaya atılan 18'lik eyalet sistemi fikrini desteklemiştir. Aynı zamanda Türkiye, Kerkük'ün Kürtlere geçmemesi için Türkmenleri Kürtlere karşı kullanmıştır. Bunun yanı sıra Irak anayasasının 140. maddesine göre, 2007 yılının sonlarında Kerkük'ün geleceği için bir referandum yapılması gerekiyordu. Yapılan bu referandumda Kerkük'ün Irak'a ya da

⁴⁶⁷ Candar, C. (2012). age., 294-295.

⁴⁶⁸ Sunar, E. (2007). age., 179-180.

⁴⁶⁹ Pehlivanoğlu, Ö. (2004). age., 393.

⁴⁷⁰ Pehlivanoğlu, Ö. (2004). age., 381.

⁴⁷¹ Candar, C. (2015). *Şemendefery Mizopotamya*, (Çev. Zryan Rojhelati). (2. Baskı). Süleymaniye: Karo Yayınları, 230-231.

⁴⁷² Al elaf, İ. (Temmuz 2008). agm., 23.

⁴⁷³ Seyfettin, B. (Ocak 2008). "Türkiye w Heremy Kürdistanı İraq Şerikayety w Dwberky Dideky Aindey Peywendiyekany Newan Türkiye w Heremy Kürdistan". *Kürdistan Stratijek Araştırma Merkezi*, (7), 52.

IKBY'ye geçmesine karar verilecekti. Ancak Türkiye, söz konusu referanduma karşı çıkmaktaydı. Bu süreçte Türkiye sürekli olarak IKBY'nin PKK'ya destek verdiği gerekçesiyle IKBY'yi ekonomik yaptırımlarla korkutmaya çalışmıştır.⁴⁷⁴ Bu şekilde 2000'li yılların ortalarında Türkiye ile IKBY birbirine basın aracılığıyla sert mesajlar vermişlerdir. Hatta IKBY lideri, Türkiye ile savaşa hazır olduğunu söylemiş ve Türkiye'nin de IKBY'yi işgal etmeye hazır olduğuna dair kamuoyunda güçlü bir algı oluşmuştur.⁴⁷⁵ Görüldüğü gibi Türkiye, IKBY ile ikili ilişkiler kurup özerk yönetimin ne PKK'nın kontrolü altında olacak kadar zayıf ne de bağımsız bir Kürt devleti kuracak kadar güçlü olmasını istemiştir.

3.1.2. 2005 Yılından Günümüze Türkiye-İKBY Arasındaki Siyasi İlişkiler

2005 yılından sonra İran-İrak arasındaki işbirliği her geçen gün artmakta ve bu durum Sünniler ile Kürtlerin, Irak'taki etkisini azaltmaktadır. Bu durumdan Iraklı Kürtler, ABD ve Türkiye rahatsız olmuştur. Bu kapsamda ABD'nin yardımıyla Türkiye ile IKBY arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. IKBY, Türkiye ile yakın ilişkiler kurabilmek için ekonomik ilişkiler bölümünde detaylı olarak bahsedileceği üzere, ekonomik anlamda Türkiye'ye her türlü kolaylığı sağlamaya hazır olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁶

Yukarıda bahsedildiği üzere 1991 yılından itibaren Türkiye, Irak'taki Kürt Yönetimi ile yakın ilişkiler kurmaktan uzak durmuş ve söz konusu yönetiminin kuvvetlenmesine karşı çıkmıştır. Ancak ABD, Türkiye'nin tersine bu yönetimin güçlenmesini istemiştir. Bu durum ABD ve Türkiye arasında ciddi bir sorun olmuş ve iki ülkenin ilişkisini etkilemiştir. Bununla birlikte Kissinger'nin dediği gibi, ABD'nin çıkarları gerektirmesi halinde birbirine düşman iki güç veya iki devlet birbirine yaklaşabilir.⁴⁷⁷ IKBY'nin ekonomik anlamda Türkiye için iyi bir pazar olması ve Türkiye'nin de Irak'ta İran'ın etkinliğinden rahatsızlık duyup İran'ı dengelemek istemesi, Türkiye'nin IKBY politikasını değiştirmeye zorlamıştır.⁴⁷⁸ Bu bağlamda 2007 yılından sonra Türkiye'nin Kürt politikası değişmiş ve

⁴⁷⁴ Rudaw Rudaw Araştırma Merkezi, (2017).age., 131-132.

⁴⁷⁵ Erkmen, S. (2015). "İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası Dönüşümü". *Bilig*, (72), 172.

⁴⁷⁶ Çagatay, S., Tyler, E. (2012). "Turkey's Changing Relation With Iraq, Kurdistan Up, Baghdad Down". *Policy Focus*, (122), 1.

⁴⁷⁷ Yassin, B. (2008). age., 260.

⁴⁷⁸ İnternet: Hassen, A. (2018). "Türkiye; Dosteky Abwry Yaxwd Dwjmnky Siyasi". Web: https://diplomaticmagazine.net/politics/128?fbclid=IwAR1KZtaFJEMbczoeo_gwp-19GEz9W_qvwDUytEtkUr5jdU5rykRECqp-Yg adresinden 24 Ocak 2019 alınmıştır.

Türkiye, IKBY ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.⁴⁷⁹ AK Parti hükümetleri IKBY'yi bir tehdit olarak görmemekle birlikte, Türkiye dış politikasından dışlanmaması gerektiğine inanmıştır. Abdullah Gül Dışişleri Bakanı olduğu dönemde Haziran 2004 tarihinde yaptığı bir konuşmada, Kürtlerle yakın ilişkiler kurma temeline dayalı yeni bir dış politika anlayışını ortaya koymuştur. Ancak söz konusu yeni politika Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'yı rahatsız ettiğinden, uygulanmaya konulması uzun zaman almıştır.⁴⁸⁰

AK Parti'nin Temmuz 2007 tarihindeki genel seçimlerden elde ettiği başarıdan sonra, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, IKBY liderleri ile resmi olarak görüşebileceklerini bildirmiştir. Bunun yanı sıra Milli Güvenlik Kurulu (MGK) tarafından 28 Aralık 2007 tarihinde yapılan bir toplantıda IKBY politikası için sadece askeri yolların değil, aynı zamanda diplomatik yolların da kullanılması gerektiği kararı alınmıştır.⁴⁸¹ 2007 yılında Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Başkanı Emre Taner artık IKBY'nin Türkiye için kırmızı çizgi olmadığını ve Türkiye'nin IKBY ile resmi bir ilişki kurması gerektiğini söylemiştir.⁴⁸² Bu gelişmelere bağlı olarak ifade edileceği üzere AK Parti yönetimi, IKBY ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Bu nedenle 2008 yılından sonra, siyaset yavaş yavaş askeri bürokrasiden uzaklaştırılmış, hükümet daha özgür bir dış politikayı yürütebilmiş ve IKBY ile yakınlaşarak yakın ilişkiler kurulabilmiştir.⁴⁸³

Türkiye eski Başbakanı Ahmet Davutoğlu tarafından ortaya atılan komşularla sıfır sorun politikasının temel hedefi, Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler kurarak Türkiye'nin çevresinde bir istikrar kuşağı meydana gelmesidir⁴⁸⁴ ve bu politikaya bağlı olarak hemen güneyinde yer alan IKBY ile ikili ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. IKBY, komşularla sıfır sorun politikasında önemli bir yer tutmaktaydı. Çünkü daha önce Türkiye, IKBY'yi Türkiye'nin çevresindeki olumsuz olayların merkezi olarak görüyordu.⁴⁸⁵ Böylelikle kısa bir süre sonra ikili ilişkiler hızlı bir şekilde gelişip bölgedeki en iyi ikili ilişkilerden biri

⁴⁷⁹ Lindenstrauss, G., Eran, O. (Nisan 2014). agm., 83-84.

⁴⁸⁰ Balcı, A. (2013). age., 295.

⁴⁸¹ Erkmen, S. (2015). agm., 176-181.

⁴⁸² Dalar, M. (2015). "Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXIV(1), 59.

⁴⁸³ Dalar, M. (2016). age., 156-157. Balcı, A. (2013). age., 261-262.

⁴⁸⁴ Yeşiltaş, M., Balcı, A. (2011). agm., 17-18.

⁴⁸⁵ Kardaş, Ş. (2013). agm., 24-29.

haline gelmiştir.⁴⁸⁶ Öyle ki diplomat ve siyasetçi Yaşar Yakış, 2013 yılında verdiği bir röportajda, Türkiye'nin IKBY için ABD'den daha yakın bir dost olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁷

Talabani'nin Mart 2008 tarihinde herhangi bir resmi davet olmadan Türkiye'yi ziyaret etmesi, Türkiye ile IKBY ikili ilişkilerinin daha da gelişmesinin kapısını açmıştır. Bazı siyasetçiler, Talabani'nin Türkiye ziyaretini Enver Sedat'ın İsrail ziyaretine benzetmektedir. Nasıl ki Enver Sedat'ın İsrail ziyaretinden sonra Mısır ile İsrail arasında barış sağlanmışsa, Talabani'nin Türkiye ziyaretinden sonra Türkiye, IKBY yetkilileri ile görüşmeyi kabul etmiş ve Türkiye ile IKBY arasındaki ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır.⁴⁸⁸ Bu noktada belirtilmesi gerekir ki Talabani söz konusu ziyaretinden sonra Türkiye ile ilişkilerini öyle geliştirmiştir ki PKK ile Türkiye arasındaki barış sürecinde büyük rol oynamıştır.⁴⁸⁹

2008-2009 yılları Türkiye'nin IKBY ile olan ilişkisinde yeni bir sayfanın açıldığı bir dönemdir. Türkiye'de askeri vesayetın siyasi alandan tasfiye edilmesi ile birlikte, hükümet dış politikada daha etkin bir şekilde hareket edebilmiştir.⁴⁹⁰ Türkiye'nin Mayıs 2009 tarihinde başlattığı Kürt açılımının bir sonucu olarak⁴⁹¹ 1 Kasım 2009 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Erbil'i ziyaret ederek IKBY Başkanı Barzani ile görüşmüş ve böylece karşılıklı olarak üst düzey temsilcilerin görüşmeleri resmi olarak başlamıştır.⁴⁹² Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı sıfatıyla Erbil'i resmi olarak ziyaret etmesi, artık Türkiye'nin IKBY'ye yönelik yeni bir politika izlemeye başladığını göstermekteydi.⁴⁹³

3-6 Haziran 2010 tarihleri arasında Mesud Barzani, Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Barzani'nin 9 yıl sonra Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaretidir. Söz konusu ziyaret Türkiye'nin IKBY politikası için de önemlidir. Barzani ziyaretinde Türkiye ile ikili ilişkileri

⁴⁸⁶ Lindenstraus, G., Eran, O. (Nisan 2014). agm., 83-84.

⁴⁸⁷ Rudaw Rudaw Araştırma Merkezi, (2017). age., 135.

⁴⁸⁸ Aram, R. (2008). "Serdany Talebany Bo Türkiye". *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi*, (8), 10-11.

⁴⁸⁹ Dışad, H. (2018). *Prosey Aşty Le Türkiye, Türkiye, Heremy Kürdistan, PKK*. Süleymaniye: Karo Yayınları, 89-105.

⁴⁹⁰ Öğür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (2014). age., 44.

⁴⁹¹ Semin, A. (2011). "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı". *Bilge Strateji*, 3(5), 194-195.

⁴⁹² Öğür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (2014). age., 44.

⁴⁹³ Sharif, S., Towfiq, Kh. (2015). "Erbil – Ankara Relations: Paradoxes Challenges and Harmonization". *Arab Center For Research and Policy Studies*, 9.

geliştirmek amacıyla her türlü işbirliğine hazır olduğunu bildirmiştir.⁴⁹⁴ Söz konusu ziyaretin ardından Türkiye'nin IKBY politikası olumlu yönde değişmiştir.⁴⁹⁵ Nitekim ziyaretten kısa bir süre sonra Ekim 2010 tarihinde Erbil'de Türkiye konsolosluk açmıştır.⁴⁹⁶ Mesut Barzani'nin aynı dönemde Al Jazeera'ya verdiği bir röportajda, Türkiye'yi dost bir devlet olarak gördüğü, Türkiye'nin de Kuzey Irak bölgesinin gelişmesine karşı olacağını düşünmediğini ve var olan ilişkilerin güçlü bir şekilde kalacağını tahmin ettiğini ifade etmiştir. Ardından dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Mart 2011 tarihinde ilk kez Erbil'e ziyarette bulunarak Mesut Barzani ile görüşmüştür.⁴⁹⁷ Böylece Ankara 1990'lı yıllar boyunca kırmızı çizgi olarak tanımladığı Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulma endişesini bir yana bırakarak, IKBY ile ikili ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.⁴⁹⁸

2011 yılında ABD askeri Irak'tan çekildikten sonra Nuri el-Maliki, İran'ın desteğiyle Irak'taki Sünnileri ve Kürtleri dışlayıcı bir politika izlemeye başlamıştır. Maliki'nin izlemiş olduğu bu politika, Ankara ile Bağdat arasındaki ikili ilişkileri olumsuz yönde etkilerken, Ankara ile Erbil'in birbirine yaklaşmasına yol açmıştır.⁴⁹⁹ Aynı zamanda Ortadoğu'da Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmalarının baş göstermesi ve buna paralel olarak PKK faaliyetlerinin artması, IKBY ile Türkiye ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur.⁵⁰⁰ 2011 yılında İran ile Irak birlikte Suriye rejimine destek vermeye başlamıştır. Kısa bir süre sonra Irak, İran ve Suriye arasında Şiilik mezhebine dayalı üçlü bir müttefiklik ortaya çıkmıştır. İran; Irak ve Suriye'deki Şiilere destek vererek Şii Hilali olarak adlandırılan stratejisini devreye koymuştur. Bu ortamda Türkiye'nin müttefikinin kim olacağı konusunda soru işaretleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu gelişmeler Ankara'yı Ortadoğu politikasını gözden geçirip bölgede kendine yakın olan Sünniler ve Kürtlerle ilişkilerini geliştirmeye sevk etmiştir.⁵⁰¹ Buna bağlı olarak Tarık el Haşimi'nin tutuklanma kararı çıktığında Türkiye, Haşimi'yi siyasi sığınmacı olarak kabul etmiştir. Eylül 2012 tarihinde Erdoğan'ın isteği üzerine IKBY hükümetinin dostane bir şekilde AK Parti'nin

⁴⁹⁴ İnternet: Alaçam, M. (2010). "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'nin Türkiye Ziyareti". Web: http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1276/turkiyenin_kuzey_irak_politikasi_ve_irak_kurt_bolgesel_yonetimi_baskani_mesud_barzaninin_turkiye_ziyareti adresinden 6 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁴⁹⁵ Sharif, S. and Towfiq, Kh. (June 2015). agm., 13-14.

⁴⁹⁶ Dalar, M. (2016). age., 159.

⁴⁹⁷ Semin, A. (2011). agm., 196.

⁴⁹⁸ Alaçam, M. (2010).

⁴⁹⁹ Kepsutlu, B. (2016). age., 112-114. Salihi, E. (2017). age., 268-270.

⁵⁰⁰ Çagatay, S., Tyler, E. (2012). agm., 1.

⁵⁰¹ Malazada, İ. (Mart-Nisan 2017). agm., 129-131.

genel toplantısına katılması, Türkiye ile IKBY ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir.⁵⁰² Bu gelişmelerin yanı sıra çözüm sürecinin başlamasından sonra, Türkiye ile IKBY ikili ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. Bu süreçte Erdoğan'ın daveti üzerine Mesut Barzani, Türkiye'ye ziyarette bulunmuş ve 16 Kasım 2013 tarihinde Erdoğan ile Diyarbakır'ı ziyaret edip barış sürecinin başarıya ulaşabilmesi için her türlü yardıma hazır olduğunu bildirmiştir.⁵⁰³

Türkiye ile IKBY ikili ilişkilerinde IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'nin rolü göz ardı edilmemelidir. Zira Neçirvan Barzani, AK Parti hükümetiyle, özellikle de Ak Parti Genel Başkanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile yakın ilişki içindedir. Celal Talabani, Neçirvan Barzani'nin Erdoğan ile adeta ailevi bir ilişkisi olduğunu, Neçirvan'ın Türkiye'ye gittiğinde Erdoğan'ın bizzat evine gittiğini ve bunun bir sonucu olarak Türkiye ile IKBY arasında ekonomik ilişkiler kurulduğunu söylemektedir.⁵⁰⁴ Gazeteci Cengiz Çandar da Neçirvan'ın Türkiye ile IKBY arasındaki ikili ilişkilerde büyük rol oynadığını ve söz konusu ilişkinin mimarı olarak bilindiğini ifade etmektedir.⁵⁰⁵ Gazeteci Ashi Aydıntaşbaş'a göre, Neçirvan son 10 yılda Türkiye ile stratejik bir ilişki kurduğunu ve Erdoğan'ın kendisine güvendiğini bunun sonucu olarak da IKBY'nin sahip olduğu petrolün Türkiye üzerinden uluslararası pazara taşınmasının mümkün olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁶

Türkiye ile IKBY ikili ilişkilerinin gelişmesinde üç önemli olay olduğu söylenebilir. İlk olay 2003 yılından sonra İran'ın Irak üzerindeki etkisinin artması ve bölgedeki Sünniler ve Kürtlerin Irak siyasetinde etkisiz hale getirilmeye çalışılmasıdır. Bu ortamda IKBY, İran'ın Irak üzerindeki etkisini gündeme getirerek Türkiye'nin desteğini almaya çalışmıştır. İkinci olay Arap Baharı ile birlikte Ortadoğu'daki dengelerin bozulmaya başlaması ve İran'ın liderliğinde İran, Irak ve Suriye arasında Şii-lik ittifakının kurulmasıdır. Ankara, ortaya çıkan yeni ortamda kendisi için müttefik bulmak istemiş, Erbil ve Sünniler ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Üçüncü olay ise 2007 yılından sonra PKK'nın faaliyetlerini arttırmasıdır. Türkiye'ye göre, İran ve Suriye gizlice PKK'ya yardım etmektedir. Bu

⁵⁰² Rudaw Araştırma Merkezi.(2017). age., 135-136.

⁵⁰³ Kıran, A. (2016).age., 365.

⁵⁰⁴ Dİşad, H. (2018).age., 120.

⁵⁰⁵ Dİşad, H. (2018). age., 179.

⁵⁰⁶ İnternet: "İŞİD ile Tüm Dünya İçin Savaşıyoruz". *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/isid-le-tum-dunya-icin-savasiyoruz/siyaset/ydetay/1936872/default.htm> adersinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

bağlamda Türkiye, IKBY ile yakın ilişkiler kurarak, IKBY'nin PKK'ya yardım etmesini engellemeyi hedeflemiştir.⁵⁰⁷

3.2. Türkiye-İKBY Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Son yıllarda ekonomik ilişkilerin, Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren en önemli faktörlerden biri olduğu bilinmektedir. Enerji konusu Türkiye dış politikasında en çok konuşulan konulardan biri olmuştur. 2008 yılından sonra Türkiye ile IKBY arasında siyasi ve güvenlik alanındaki ilişkilerin gelişmesinin ardından, ekonomik ilişkiler de ilerlemeye başlamıştır. Türkiye ekonomik ilişkilerle birlikte IKBY ile siyasi ve güvenlik alanındaki ilişkileri de kuvvetlendirmek istemiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu'na göre yalnızca sınırdaki askerlerin sayısının arttırılması güvenliğin sağlanmasına yetmeyecek ancak IKBY ile iyi ekonomik ilişkiler kurularak söz konusu güvenlik sağlanabilecektir.⁵⁰⁸

1992 yılında Kürt Federe Devleti'nin kurulmasından sonra, Kürtlerin Baas rejimi ve ambargosuna karşı Türkiye'ye ihtiyaç duyması,⁵⁰⁹ Türkiye'nin de BM tarafından Irak'a karşı uygulanan yaptırımlar nedeniyle Kuzey Irak'tan petrol almak zorunda kalması ve güneydoğu bölgesinin ekonomisine katkı sağlamak istemesi, Kuzey Irak ile Türkiye arasında ekonomik ilişkiler kurulmasına yol açmıştır.⁵¹⁰

Türkiye, ekonomik anlamda IKBY için önemli bir ülke olmakla birlikte, IKBY'nin de Türkiye ekonomisinde önemli bir yer aldığı söylenebilir. Irak işgalinden bu yana IKBY'de inşa edilen oteller, siteler ve pazar yerlerinin çoğunun Türkiye tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.⁵¹¹

IKBY ekonomisi temel olarak petrol ihracatına dayanmaktadır. IKBY söz konusu ihracatı yapabilmek için Türkiye ve Irak'ın desteğini almalıdır. IKBY ile Türkiye arasında yaşanan yirmi yıllık gerginlikten sonra, her iki taraf da birbirine yaklaşarak son beş yılda siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda birbirlerinin en yakın dostu ve müttefiki olmuşlardır.⁵¹² 2003 yılından sonra Türkiye güçlü bir şekilde IKBY ile ekonomik ve ticari ilişkiler kurmaya

⁵⁰⁷ Malazada, İ. (Mart-Nisan 2017). agm., 129-131. Rudaw Rudaw Araştırma Merkezi.(2017).age., 137-138.

⁵⁰⁸ Ali, K. (Şubat 2018). agm., 58.

⁵⁰⁹ Dalar, M.(2016). age., 154.

⁵¹⁰ Dalar, M.(2015). agm., 59.

⁵¹¹ Sameen, A.(2011). *ABD'nin İşgalinden Türkiye-Irak Güvenlik İlişkilerinde: Kuzey Irak Faktörü*. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 116.

⁵¹² Rudaw Araştırma Merkezi.(2017).age., 96-97.

başlamıştır. Bu bağlamda IKBY, Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ticaretinde bir köprü olarak görev yapmaktadır. Arap Baharı'nın etkisiyle Türkiye'nin Suriye ile ticaretinin kopmasının ardından IKBY'nin ekonomik anlamda Türkiye için önemi artmaya başlamıştır.⁵¹³ 2006 yılında IKBY Parlamentosu'ndan açık üretim yasası çıkmıştır ve söz konusu yasa yabancı şirketlere büyük fırsatlar sunmaktadır.⁵¹⁴

IKBY'nin yaklaşık 50 milyar varil petrol rezervi ve dünyadaki doğalgaz yataklarının %3'üne sahip olduğu tahmin edilmektedir. IKBY'nin barındırdığı büyük enerji kaynakları, dünyadaki devletlerin ve büyük şirketlerin dikkatini Kuzey Irak'a çekmektedir.⁵¹⁵ Bu bağlamda Türkiye eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Türkiye'nin IKBY ile ekonomik ilişkiler kurması ve özellikle enerji bağlamında IKBY ile anlaşma yapması gerektiğini savunmuştur.⁵¹⁶ Erbil'in ekonomik alanda Bağdat'a olan bağlılığından kurtulmak istemesi ve Türkiye üzerinden dünya pazarına petrol taşınması için yeni bir petrol boru hattının yapılması; Ankara'nın her geçen gün enerji ihtiyacının artması ve Rusya ile İran'a olan enerji bağımlılığını azaltmak, düşük fiyatla enerji ihtiyaçlarını karşılamak, dünya enerji pazarları için transit bir konuma dönüşme isteği⁵¹⁷ ve IKBY aracılığıyla oluşan petrol dağıtımının iş imkânı sağlanması, IKBY ile Türkiye'yi birbirlerine yakınlattırıştır.⁵¹⁸ Ayrıca Türkiye'nin yıllık 50 milyar metreküp doğalgaz kullandığı⁵¹⁹ ve IKBY'deki petrol ve doğalgaz miktarının tahminlere göre Türkiye'nin enerji ihtiyacını 300 yıl karşılayabilecek büyüklükte olması, Türkiye ile IKBY'yi ekonomik alanda birbirlerine daha da yaklaştırmaktadır.

IKBY, Türkiye ile ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmek için Türk şirketleri için gümrük ücretini azaltmıştır. Öyle ki IKBY'deki Türk şirketleri ilk 5 yılda gümrük ücreti ödemedi ticaret yapabilmektedirler. IKBY'deki bütün yabancı şirket projelerinin

⁵¹³ İnternet: Dli, X. (2017). "Kürdistan Yönetimi'nin Bağımsızlığına Karşı Türkiye'nin Seçenekleri". *Çatışma Ve Sorunları İçin Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimare=1238> adresinden 22 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁵¹⁴ Hassen, A. (2018).

⁵¹⁵ İnternet: "Pegey Kürdistan Lehely Swrewe Bo Wilayeti Teksas". *Rudaw*, Web: http://www.rudaw.net/sorani/business/17122018?fbclid=IwAR3I5jQDc6cg42TFS8gmLoA8yivSmBSEFAYuABHZt4j_yzOcrjViUkgoO6Y adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁵¹⁶ Balcı, A.(2013). age., 291.

⁵¹⁷ İnternet: Jones, D. (2014). "Turkey, Iraqi Kurdistan Seal 50 – Year Energy Deal". *VOA News*, Web: <https://www.voanews.com/a/turkey-iraqi-kurdistan-seal-50-year-energy-deal/1930721.htmlhttps://www.voanews.com/a/turkey-iraqi-kurdistan-seal-50-year-energy-deal/1930721.html> adresinden 16 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁵¹⁸ Ali, K. (Şubat 2018). agm., 58.

⁵¹⁹ Rudaw Araştırma Merkezi.(2017).age., 141-142.

gerçekleşmesi için Kürt ortak olması şartı varken Türk şirketleri bu kurala tabii tutulmamıştır.⁵²⁰

2008 yılından itibaren IKBY ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkilerin iyileşmeye başlamasıyla birlikte, ekonomik ilişkiler de hızla gelişmiştir. 2008 yılında Türkiye'den IKBY'ye Habur sınır kapısı üzerinden 800 ticari kamyon geçerken, 2009'da bu sayı 3000'e yükselmiştir.⁵²¹ Haziran 2009 tarihinde IKBY, Erbil bölgesinden çıkarmaya başladığı petrolü, Kerkük-Ceyhan Petrol Boru Hattı'yla Türkiye üzerinden yurtdışına göndermeye başlamıştır.⁵²²

Mesut Barzani Haziran 2010 tarihinde yaptığı Türkiye ziyaretinde dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile görüşmüş ve bu görüşmede Davutoğlu yakın bir gelecekte Türk Hava Yolları'nın (THY) Erbil seferlerini başlatacağını, İş Bankası ve Ziraat Bankası'nın da Erbil'de şube açacağını belirtmiş, IKBY ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da gelişeceğini vurgulamıştır. Ayrıca, Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) Başkan Yardımcısı Ümit Boyner, IKBY ile ekonomik ilişkileri üst düzeye oturtmaya kararlı olduklarını açıklamıştır. Davutoğlu ile Boyner'in açıklamaları IKBY ile Türkiye arasındaki ekonomi başta olmak üzere birçok alandaki ikili ilişkilerin hızla gelişeceğinin habercisi olmuştur.⁵²³

2010 yılında Kuzey Irak'taki Türk şirketlerinin sayısı 730 iken, 2012 yılının başında bu sayı 1023'e çıkmıştır. 2014 yılında Bill Park tarafından yazılan bir makaleye göre Türkiye, Irak ile olan ihracatının %80'ini IKBY ile gerçekleştirmektedir. Ayrıca aynı makaleye göre, IKBY'de kullanılan malların yaklaşık %80'i Türk mallarıdır. Aynı makalede Türk şirketlerinin Kuzey Irak'ta bankacılık, ulaşım, enerji ve inşaat sektörlerinde faaliyet göstermekte olduğu ve binlerce Türk vatandaşının Kuzey Irak'ta işçi olarak çalıştığı belirtilmiştir.⁵²⁴ Bunun yanı sıra, söz konusu özerk bölgede yer alan 1900 şirketten 1500'ü Türkiye'ye aittir.⁵²⁵ Bununla birlikte, Aralık 2018 tarihinde Kürtçe olarak yayınlanan bir rapora göre, Türkiye'nin IKBY'deki şirketlerinin sayısının 3000'e yakın olduğu, Türkiye

⁵²⁰ Aziz, A. (2009). "Xwendneweyek Bo Peywendiyekani Heremy Kürdistan w Türkiye". *Kürdistan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, (10), 8-19.

⁵²¹ Erkmen, S. (2015). agm., 177.

⁵²² Semin, A. (2011). agm., 195.

⁵²³ Alaçam, M.(2010)..

⁵²⁴ Park, B. (2014). "Turkey-Kurdish Regional Government Relations After The U.S. Witharawal From Iraq: Putting The Kurds On The Map?". *Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press*, 12-13.

⁵²⁵ Lindenstrauss, G., Eran, O. (Nisan 2014). agm., 83-84.

ile IKBY arasındaki yıllık ticaret hacminin 10 milyar dolardan fazla olduğu ve IKBY'den Türkiye'ye günlük 350 bin varil petrol taşındığı ifade edilmiştir.⁵²⁶

Son yıllarda Katar, Türkiye'den mal ithal etmek için IKBY'yi transit geçiş noktası olarak kullanmak istemektedir. Bu bağlamda Adil Abdul Mahdi'nin başbakanlığında Irak hükümeti kurulduktan sonra, Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed bin Abdurrahman Al Sani, Bağdat'ı ziyaretinde Muhammed Ali el-Hakim ile görüşmüştür. Görüşmede, Katar Dışişleri Bakanı, "Transit" adı altında bir projeyi Irak hükümetine sunmuştur. Söz konusu projeye göre Katar, Türkiye ile ticaret için IKBY'nin topraklarını kullanacaktır.⁵²⁷

26 Kasım 2018 tarihinde, Türkiye'nin güneydoğu bölgesinden bir heyet IKBY'yi ziyaret edip Türkiye'nin Erbil Başkonsolosu Hakan Karaçay ile beraber Başbakan Neçirvan Barzani ile görüşmüştür. Görüşmede her iki taraf ekonomik ilişkilerin daha fazla gelişmesi gerektiği konusunda mutabık kalmışlardır.⁵²⁸ Türkiye ile IKBY arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmesi durumunda, IKBY barındırdığı enerji kaynakları sayesinde gelecekte Türkiye için büyük bir stratejik ortak olacaktır.

3.3. Türkiye-İKBY Arasındaki Askeri İlişkiler

IKBY ile Türkiye arasındaki askeri ilişkilere bakıldığında, bu ilişkilerin daha çok PKK bağlamında olduğu söylenebilir. Kürt Federe Devleti'nin kurulduğu 1992 yılı içerisinde Türk hükümeti, PKK üyelerini takip etmek için Kuzey Irak'a 1300'den fazla asker göndermiştir.⁵²⁹

KDP ile KYB arasında anlaşmazlık ortaya çıktığı zaman Türkiye, KDP'ye destek vermeyi tercih etmiştir. Hatta 1997 yılında Türkiye, KYB'ye karşı KDP'ye askeri yardım yapmış

⁵²⁶ İnternet: Rauf, M. (2018). "Türkiye Wilayeti Başwr Bombaran Dekat". Web: http://drawmedia.net/page_detail?smart-id=2715&fbclid=IwAR36mx1wz0D7tn_fmt51O69hHEIVHDaLJDDxEa7pXIfr0VnrHSQqAhs2hpE adresinden 22 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁵²⁷ İnternet: Muhammed, N. (2019). "Weziriy Derewey İraq: Karwbary Gwmrgman Legel Heremy Mürdistanda Rekest". Web: <http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=420924&fbclid=IwAR2dUb5faGjTQ9jpRLfvOFy65Goxaz0fVr9iRiVSmei6v4cNrP1IcebGp0M> adresinden 3. Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁵²⁸ İnternet: Hassen, R. (2018). "Türkiye Bo Neçirvan Barzani: Peywendiyê Bazrganiyekanman Legel Kürdistan Zyatr Peşdexeyin". Web: <http://www.rudaw.net/sorani/business/261120182?fbclid=IwAR3Vo0h-FXZj1fQgmV5bA1y47w8JqiPvJ0cTFUqtgryl87GPI9PCCyL7kA0> adresinden 24 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁵²⁹ Al elaf, İ. (Temmuz 2008). agm., 25.

ve 30'dan fazla Türk tankı KDP ile birlikte KYB'ye karşı çatışmaya katılmıştır.⁵³⁰ Bunun bir sonucu olarak daha sonra Türkiye ile KDP, PKK'ya karşı sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirebilmek ve PKK'nın güçlenmesini önleyebilmek için işbirliği yapmıştır.⁵³¹

Kasım 2011 tarihinde Mesut Barzani, Ankara ziyareti sırasında, IKBY ile Türkiye'nin güvenliğinin birbirine bağlı olduğunu ve söz konusu güvenliğin sağlanması için IKBY'nin Türkiye ile birlikte hareket edeceğini bildirmiştir. Nisan 2012 tarihinde Mesud Barzani, Ankara ziyaretinde PKK'nın silahlı mücadelesine karşı olduğunu ve söz konusu mücadelenin Kürt meselesine zarar verdiğini düşündüğünü ifade etmiştir.⁵³²

İŞİD ortaya çıktıktan sonra, koalisyon güçleri ve özellikle ABD tarafından IKBY'ye bağlı Peşmergelere yardım edilmeye başlanmıştır. Türkiye, söz konusu yardımlardan endişe duymuştur. Zira Türkiye, Peşmergelere verilen silahların ileride PKK'nın eline geçeceğini öngörmüştür. Bu bağlamda Türkiye, söz konusu silahların PKK'ya geçmemesi için hem IKBY'yi hem de Irak merkezi hükümetini uyarmıştır.⁵³³

İŞİD ile mücadele bağlamında Mesut Barzani, Al Jazeera'ya verdiği röportajda Türkiye'nin IKBY'ye yardım ettiğini ancak mevcut konjonktür gereği IKBY'nin bu yardımları açıklamasını istemediğini söylemiştir. Ayrıca Barzani, Türkiye'nin daha çabuk harekete geçmesini beklediğini ve Türkiye'den daha fazla yardım alabileceğini düşündüğünü de ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, Neçirvan Barzani de bir konuşmasında, Türkiye'den beklediği askeri yardımı alamadığını belirtmiştir.⁵³⁴ Bununla birlikte Ahmet Davutoğlu, Kasım 2014 tarihinde iki günlük Bağdat ve Erbil ziyaretinden sonra, yaptığı açıklamada şu sözleri sarf etmiştir: "İŞİD'in saldırdığı gece Neçirvan Barzani aradı, destek istedi. Biz o gece yardım gönderdik. Fakat biz o zaman bunu söylemedik. Musul konsolosluk görevlilerimiz için çaba sarf ediyorduk. Yardımı göndereceğiz ama bunu ilan etmeyeceksiniz dedik."⁵³⁵

⁵³⁰ Tamer, C. (2016). agm., 106-107.

⁵³¹ Ögür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (Ağustos 2014). age., 32.

⁵³² Balcı, A. (2013).age., 297-298.

⁵³³ Rudaw Araştırma Merkezi.(2017).age., 126-127.

⁵³⁴ İnternet: Aydıntaşbaş, A. (2014). "İŞİD İle Tüm Dünya İçin Savaşıyoruz". Web: <http://www.milliyet.com.tr/isid-le-tum-dunya-icin-savasiyoruz/siyaset/ydetay/1936872/default.htm> adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁵³⁵ İnternet: Yayman, H. (2014). "Davutoğlu: 2007'de Siyaseti Bırakıyordum". Web: <http://www.gazetevatan.com/huseyin-yayman-699728-yazar-yazisi-davutoglu-2007-de-siyaseti-birakiyordum/> adresinden 6 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

IŞİD'in 2014 yılında Kobani'yi kuşatmasından sonra, IKBY Parlamentosu'nda Kobani'ye yardım gönderme kararı alınmıştır. Bu süreçte Türkiye, Peşmergelerin Türkiye üzerinden Kobani'ye geçmesine izin vermiştir. Bu bağlamda Mesut Barzani Türkiye'nin rolünü önemle vurgulamış ve Türkiye'nin onayı olmadan Peşmergelerin Kobani'ye geçmelerinin mümkün olmadığını belirtmiştir.⁵³⁶

Türkiye tarafından Irak'ta Başika Üssü'nün kurulması, Türkiye'nin bölgedeki askerinin sayısının artmasına karşı çıkan Irak merkezi hükümetinin tersine, IKBY tarafından hoşgörüyü karşılanmıştır. Her ne kadar KYB ve Goran Partisi, Başika Üssü'nde Türk askerlerinin bulunmasına karşı çıkmış olsa da KDP buna destek vermiştir.⁵³⁷ Türkiye, IŞİD ile mücadele bağlamında hem Türkiye'de⁵³⁸ hem de Başika Üssü'nde IKBY'ye bağlı Peşmergelere askeri eğitim vermiştir.⁵³⁹ Türkiye bir yandan IŞİD ile mücadele konusunda IKBY'ye yardım ederken, diğer yandan da IŞİD'den sonra bölgede dengeyi sağlamak için KDP ile ikili ilişkilerini geliştirmiştir.

Türkiye açısından Irak ve Suriye'de terörle mücadelenin genel bir anlamı olduğu bilinmektedir. Türkiye IŞİD, PKK ve Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat-PYD) arasında herhangi bir fark görmeyip hepsinin birer terör örgütü olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Mesut Barzani'nin Türkiye ile IŞİD konusunda anlaşmasını bildirmesi Türkiye tarafından Kuzey Suriye'de PYD'ye karşı yapılacak operasyonlara destek vermek anlamına gelmektedir.⁵⁴⁰

Kissinger'e göre, Türkiye askeri açıdan IKBY'ye ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda Türkiye, IKBY içinde PKK mensuplarını takip etmek ve KDP'ye bağlı Peşmergeleri eğitmek için,⁵⁴¹ KDP yardımıyla 18'den fazla Türk İrtibat Timi oluşturmuştur.⁵⁴² Türkiye'nin IKBY'deki askeri timlerinin siyasi açıdan ve güvenlik açısından önemli olduğunu ifade etmektedir. Özellikle söz konusu askeri timlerin KDP'nin talebi üzerine

⁵³⁶ Dİshad, H. (2018). age., 217.

⁵³⁷ Semin, A. (2015). "Başika Krizi ve Türkiye-Irak İlişkilerin Geleceği". *BİLGESAM Analizi*, No: 1275, 5-6.

⁵³⁸ Rudaw Araştırma Merkezi.(2017).age., 127.

⁵³⁹ Tamer, C.(2016). agm., 112.

⁵⁴⁰ Rudaw Araştırma Merkezi.(2017).age., 127.

⁵⁴¹ Abdullah, F. (2018). "Heremy Kürdistan Leberdem Hejmuny Dagirkay Türkiyede". *Jornal Dergisi*, (34), 8-10.

⁵⁴² İnternet: Rauf, M. (2018). "Türkiye Wilayeti Başwr Bombaran Dekat". *Draw Medya Sitesi*, Web: http://drawmedia.net/page_detail?smart-id=2715&fbclid=IwAR36mx1wz0D7tn_fmt51O69hHEIVHDLJDDxEa7pXIfr0VnrHSQqAhs2hpE adresinden 22 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

kurulduğu düşünüldüğünde bu önem daha da artmaktadır.⁵⁴³ Türkiye'nin IKBY'deki askeri timlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Kani Masi Askeri Birliği, Kani Masi kasabasında yer almaktadır.
- 2- Bamerni Askeri Birliği, Bamarini kasabasının karşısında yer almaktadır.
- 3- Batufe Askeri Birliği, Zaho şehrinin idaresinde yer almaktadır.
- 4- Kribi Askeri Birliği, Zaho şehrinin idaresinde yer almaktadır.
- 5- Sinki Askeri Birliği
- 6- Siiri Askeri Birliği, Amediya kasabasında yer almaktadır.
- 7- Kubki Askeri Birliği, Amediya kasabasında yer almaktadır.
- 8- Kumri Askeri Birliği, Metina bölgesinde yer almaktadır.
- 9- Kuxi Spi Askeri Birliği
- 10- Derey Dawatya Askeri Birliği, Haftanın bölgesinde yer almaktadır.
- 11- Seri Ziri Askeri Birliği
- 12- Geli Zaho Askeri Birliği
- 13- Amediya Askeri Birliği
- 14- Amediya kasabasının merkezinde MİT ofisi bulunmaktadır.
- 15- Batufa kasabasında MİT ofisi bulunmaktadır.
- 16- Zaho şehrinin Bedari Mahallesinde MİT ofisi bulunmaktadır.
- 17- Dhok şehrinin Grebasi Mahallesinde MİT ofisi bulunmaktadır.
- 18- Başık Askeri Birliği, Başık'ta yer almaktadır.

Aralık 2015'te yayınlanan bir rapora göre Türkiye'nin IKBY'deki askerleri birliklerine ve söz konusu askerlerin materyallerine bakıldığında, IKBY'de Türkiye'ye ait 3235 asker, 58 tank, 27 zırhlı araç, 40 askeri araba ve onlarca askeri silah bulunmaktadır.⁵⁴⁴ Türk askerleri birliklerinin bulunduğu bölgelerdeki insanlar söz konusu askeri birliklere karşı tepkilidirler. Ocak 2019 Amediya'ya bağlı Şiladze'de Türk askerinin operasyonlarına karşı gösteriler yapılmış ve Siiri Asker Birliği ateşe verilmiştir.⁵⁴⁵

---

⁵⁴³ Abdullah, F. (2018). agm., 8-10.

⁵⁴⁴ Rauf, M. (2018).

⁵⁴⁵ Rauf, M. (2018).

3.4. Türkiye-İKBY Arasındaki Diplomatik İlişkiler

Türkiye-İKBY diplomatik ilişkilerin geçmişi 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Türkiye, 1991 yılında KDP ve KYB'nin Ankara'da Parti ofisinin açmasına izin vermiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye ile Iraklı Kürtler arasında diplomasi ilişkileri başlamıştır. Ancak İKBY bir devlet olmadığı için diğer ülkelerle olduğu gibi Türkiye ile de diplomatik ilişkiler ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler gibi gelişmemiştir.⁵⁴⁶

Türkiye'de barış sürecinin yeniden başlaması için Neçirvan Barzani, Kasım 2012 tarihinde Türkiye'yi ziyaret ederek Erdoğan ile yedi buçuk saatlik bir görüşmeden sonra Erdoğan'ı barış sürecinin yeniden başlaması için ikna etmeyi başarmıştır. Söz konusu görüşmeden sonra Türkiye, PKK ile görüşmeye başlamış hatta MİT Başkanı Hakan Fidan gizlice İmralı Cezaevi'ne giderek Abdullah Öcalan ile üç buçuk saatlik bir görüşme yapmıştır.⁵⁴⁷

Neçirvan Barzani sadece 2013 yılında İKBY Başbakanı sıfatıyla beş kez Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. Neçirvan Barzani ziyaretlerinde, dönemin Başbakanı Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile görüşmüştür. Görüşmelerde Türkiye'de barış sürecinin başarıya ulaşması için her türlü yardıma hazır olduğunu bildirmiştir.⁵⁴⁸

Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 4 Mart 2014 tarihinde Amerikan Üniversitesi tarafından düzenlenmiş olan Süleymaniye Forumu'nda yaptığı konuşmada Kürtçe başlamıştır. Davutoğlu, Kürtçe konuşmasının sebebinin İKBY ile Türkiye arasındaki psikolojik korkuyu azaltmaya yönelik olduğunu bildirmiştir.⁵⁴⁹

3.5. Türkiye'nin İKBY'deki Bağımsızlık Referandumuna Karşı Tutumu

1992 yılında Kürt Federe Devleti kurulduğu zaman, Türkiye buna karşı çıkarak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁵⁰ 2000'li yıllarda da Türkiye'nin bu konudaki politikası değişmemiştir.⁵⁵¹ Irak işgalinden sonra da Türkiye sürekli olarak İKBY'nin bağımsızlığına karşı çıkarak Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı

⁵⁴⁶ Ali, K. (Şubat 2018). agm., 8.

⁵⁴⁷ Dİşhad, H. (2018). age., 132-133.

⁵⁴⁸ Dİşhad, H. (2018). age., 196-197.

⁵⁴⁹ Sharif, S., Towfiq, Kh. (June 2015). agm., 16.

⁵⁵⁰ Dalar, (2015). agm., 56.

⁵⁵¹ Rudaw Araştırma Merkezi.(2017). age., 145.

gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda 2008 yılında Bağdat ile Ankara arasında yapılan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konsey Antlaşması'nda ve ardından 2009 yılında Türkiye ve Iraklı bakanların İstanbul'da bir araya gelerek yaptığı görüşmelerde Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı göstereceği ve Irak'taki diğer gruplara yönelik herhangi bir politika yürütmeyeceği taahhüdünde bulunmuştur.⁵⁵² Başka bir ifadeyle söz konusu görüşmelerde Türkiye'nin IKBY ile yakın bir ilişki kurmayacağı ve her zaman Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı göstererek IKBY'nin bağımsızlığına karşı çıkacağı ifade edilmiştir. Bilindiği üzere IŞİD ortaya çıktıktan sonra koalisyon güçleri tarafından IKBY'ye yardım edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte Türkiye bu durumdan memnun olmamıştır. Türkiye'ye göre IKBY bu yardımlardan faydalanarak kendini güçlendirip gelecekte Irak'ın toprak bütünlüğüne bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkacaktır. Bu da bölgeye Türkiye'nin hiçbir zaman istemediği bir değişiklik getirecektir. Diğer bir deyişle uzun zamandır Türkiye ve İran tarafından korunmaya çalışılan Irak'ın toprak bütünlüğünün parçalanması söz konusudur.⁵⁵³

Erbil ile Bağdat arasında petrol satışında anlaşmazlık çıktığında, dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Mart 2014 tarihinde IKBY'yi ziyaret etmiş, Türkiye'nin Irak politikasındaki en önemli ilkesinin Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı göstermek olduğunu bildirmiştir.⁵⁵⁴

Nuri El Maliki yönetimindeki Erbil ile Bağdat arasının açıldığı zaman Mesut Barzani, Türkiye ziyaretinde bağımsızlık referandumundan söz etmiştir. Ancak Türkiye her zamanki gibi Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini bildirmiştir.⁵⁵⁵ Mart 2017 tarihinde Kerkük'te IKBY bayrağı dikildiğinde Türkiye Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın bu duruma karşı çıkararak söz konusu olayın Irak'ın durumunu kötüleştireceğini bildirmiştir.⁵⁵⁶

Türkiye ile IKBY arasındaki ilişkiler yalnızca bir devlet ile bir bölgesel yönetimin ilişkisine benzememektedir. Öyle ki ikili ilişkileri bölgedeki en iyi ilişkilerden birisi olarak görmek mümkündür. Ancak Haziran 2017 tarihinde IKBY tarafından bağımsızlık

⁵⁵² Balcı, A. (2013).age., 296-297.

⁵⁵³ Rudaw Araştırma Merkezi.(2017). age., 126-127.

⁵⁵⁴ Balcı, A. (2014). "Türkiye'nin Irak Politikası 2014". *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, 189.

⁵⁵⁵ Balcı, A. (2014). "Türkiye'nin Irak Politikası 2014". *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, s.189.

⁵⁵⁶ İnternet: Ali, O. (2017). "Kerkük w Mlmlaney Dahatwy Dway Musul; Bjardekany Siyasety Türkiye Le Kerkük". Çatışma Ve Sorunları İçin Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimore=1219> adresinden 22 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

referandumu kararı alındıktan sonra, söz konusu karar komşu ülkelerden büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Örneğin karar alındıktan hemen sonra İran bu duruma karşı çıkarak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğine vurgu yapmıştır. Türkiye de bu karara tepki göstermiş ve Türkiye Cumhurbaşkanı ve Başbakanı, Kuzey Irak'ta böyle bir referandum yapılırsa bölgeye istikrarsızlık geleceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca söz konusu kişiler Türkiye'nin her zaman Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterdiğini ve hala da göstermekte olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Türkiye, söz konusu referandumun yapılmaması için söylemden öte bir eylem gerçekleştirmemiştir. Bu nedenle bölgedeki Kürtlerin bir kısmı Türkiye'nin söz konusu referandum için Barzani'ye destek verebileceğini düşünmüştür. Bu düşüncenin nedeni ise Türkiye ile IKBY arasındaki iyi düzeyde olan ikili ilişkilerdir.⁵⁵⁷

Referandum yapılmadan birkaç gün önce Türkiye, İran ve Irak Dışişleri Bakanları referandum için bir araya gelmiştir. Görüşmeden sonra yayınlanan ortak bildiriye, bağımsızlık referandumunun IŞİD'e karşı elde edilen kazançları tehlikeye düşürebileceği ve bu referandumun Kürtlere ve IKBY'ye yararlı olmayacağını düşündüklerini açıklanmıştır. Aynı zamanda yapılan referanduma karşı her türlü tedbiri alacaklarını da ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra Erdoğan, IKBY Başkanı Mesut Barzani'yi dolandırıcı olarak nitelendirmiş⁵⁵⁸ ve IKBY'yi ekonomik yaptırımlar uygulamakla tehdit etmiştir. IKBY'yi caydırmak amacıyla TSK sınırın yakınlarında askeri tatbikat yapmaya başlamıştır. Referandum yapıldıktan sonra Türkiye, IKBY'ye karşı hava ulaşımını engellemesine rağmen kara sınırlarını kapatmamıştır.⁵⁵⁹ Bu da Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini tamamen kesmeyeceğinin göstergesi olmuştur. Nitekim kısa bir süre sonra Türkiye-Erbil uçak seferleri başlatılmıştır.⁵⁶⁰ Ardından Türkiye-Süleymaniye seferleri başlatılmıştır. Bunun yanı sıra Erdoğan Temmuz 2018 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı yemin töreni için IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'yi davet etmiştir.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Arf, B. (2017).

⁵⁵⁸ İnternet: Dli, X. (2017). "Bjardekany Türkiye Beramber Beserbexoy Heremy Kürdistan". *Çatışma Ve Sorunları İçin Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimare=1238> adresinden 22 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

⁵⁵⁹ Arf, B.(2017).

⁵⁶⁰ İnternet: "Erbil'e Uçuşlar Başladı". *Karar*. Web: <https://www.karar.com/guncel-haberler/erbile-ucuslar-basladi-798563#> adresinden 13 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.

⁵⁶¹ İnternet: "Erdoğan w Neçirvan Basy Peywendiyekany Türkiye w Heremy Kürdistan Deken". *Kurdistan24*. Web: <http://www.kurdistan24.net/so/news/509ad8f8-0ab9-4fd1-a1c7->

SONUÇ

Türkiye-Irak ikili ilişkilerinde Kürt sorunu önemli bir yer almıştır. Türkiye kendine ne tehdit oluşturacak kadar güçlü bir Irak istemekte ne de Kürtlerin bağımsız bir devlet kurabileceği kadar zayıf bir Irak istemektedir. Nitekim Irak zayıf düştüğünde Türkiye gerekli yardımları yapmıştır. Irak Saddam Hüseyin yönetiminde Türkiye'ye zarar verebilecek kadar güçlü bir konuma geldiğinde Türkiye-Irak ikili ilişkileri gerileyip Türkiye, Irak'a karşı dış politikasını değiştirmiştir.

1990'lı yılların başındaki küresel ve bölgesel gelişmeler Türkiye'yi Iraklı Kürtlerle ilişki kurmayı zorlamıştır. Bu ilişkilerin ilk önce partiler üzerinden kurulmasından dolayı bugünkü Türkiye-IKBY ilişkilerine de bu durum yansımaktadır.

1990'lı yıllardan günümüze kadar devam eden PKK'nın faaliyetleri Türkiye-IKBY ilişkilerinde sürekli yaşanan bir sorundur. Türkiye zaman zaman KYB'yi PKK'ya yardım etmesini dile getirerek eleştirmektedir. Türkiye, PKK'nın faaliyetlerini gerekçe göstererek sık sık IKBY sınırlarını aşip operasyon yapmaktadır. PKK da IKBY'nin Türkiye ile kurmakta olduğu yakın ilişkilerden dolayı IKBY'yi eleştirmektedir. Türkiye-IKBY arasında yaşanan bir başka sorun da Türkmen meselesidir. Türkiye, IKBY'deki Türkmen gruplara destek vererek IKBY'de Türkmenlerin daha aktif bir rol almasını sağlamaya çalışmaktadır. Öyle ki Türkiye bölgedeki Türkmen grupları KDP ve KYB'ye karşı denge unsuru olarak kullanmak istemektedir. IKBY de bazen Türkiye'yi Türkmenleri silahlandırıp IKBY'de sorun çıkartmaya çalıştığı konusunda eleştirmektedir. Türkiye-IKBY arasında yaşanan bir başka sorun ise tartışmalı bölgeler sorunudur. 2005 yılında kabul edilen Irak anayasasında yer alan 140. maddesinde iki yıl sonra tartışmalı bölgelerin geleceği için referandum yapılması öngörülmüştür. Türkiye bu dönemde buna karşı çıkıp sert tepki göstermiş ve böyle bir durumda Türkiye; Musul ve Kerkük'te kendi iddialarını ortaya atacağını bildirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan 1991 yılına kadar Türkiye, Iraklı Kürtleri kontrol edebilmek için Irakla ilişkiler kurup antlaşmalar yapmıştır. Ancak 1991 yılından sonra Türkiye, Irak'ta çıkarlarını elde edebilmek için IKBY ile ilişkiler kurup çeşitli anlaşmalar yapmıştır. IKBY stratejik konumundan dolayı İran, IKBY ile yakın ilişkiler kurup Suriye'ye, Suriye'den Lübnan'a inmek istemektedir. Yani Şii Hilali denilen projeyi IKBY ile yakın

ilişkiler kurmak suretiyle tamamlanmış olacaktır. İsrail de bunu önlemek için IKBY ile yakın ilişkiler kurmaktadır. Türkiye ise Arap ülkelerine kolayca ulaşabilmek için IKBY'nin konumunu kullanmaktadır.

IKBY küresel güçlerin desteğini alarak ancak bağımsızlığını ilan edebilir. Yani IKBY deneyiminde eğer küresel güçlerin desteğini alırsa bölgesel güçleri de bunu engelleyemeyebilir. Nitekim 1991 ve 2005 yılında küresel güçlerin desteğini aldığı için bölgesel güçleri de buna karşı çıkmışsa da engelleyememiştir.

Türkiye-İKBY ilişkilerin iyi olmasını istemeyen küresel ve bölgesel güçler bulunmaktadır. ABD ve Rusya gibi küresel güçlerin yanı sıra İran, İsrail ve Irak; Türkiye-İKBY ilişkilerin iyi olmasını istememektedir. Rusya, İKBY ile anlaşma yaparak Türkiye'nin yerini almaya çalışmaktadır. Irak hükümeti uluslararası mahkemeden Türkiye'ye karşı dava açıp İKBY hükümetiyle yaptığı antlaşmalardan vazgeçirmeye çalışmaktadır. İsrail de sık sık Türkiye'ye karşı sert sözler söylemekte ve Türkiye-İKBY ilişkilerini bozmaya çalışmaktadır.

Türkiye'nin İKBY ile olan ilişkilerinin yakın bir gelecekte normalleşeceği öngörülmektedir. Zira Erdoğan Temmuz 2018 tarihindeki cumhurbaşkanlığı yemin törenine İKBY başbakanını davet etmiş ve ilişkilerin düzeleceğini dile getirmiştir. Aynı zamanda Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu da İKBY ile ilişkileri normalleştirip yakında Erbil ve Süleymaniye'yi ziyaret edeceğini duyurmuştur.

KAYNAKLAR

- Abdulkadir, N. (2008). *Siyaseti İnan Beramber Be Bzwtnewey Rzgarixwazi Kürd Le Kürdistanî İraq 1961-1975*. Erbil: Aras Yayınları.
- Abdulla, H. (2007). *Peywandiye Siyasiyekani Türkiye w Heremi Kürdistan 1991-1998*. Süleymaniye: Süleymaniye Kürdoloji Merkezi Yayınları.
- Abdullah, F. (2018). "Heremy Kürdistan Leberdem Hejmuny Dagirkay Türkiyede". *Jornal Dergisi*, (34).
- Abdulrehman, S. (2002). *Damezrandny Yekety Niştmany Kürdistan 1975-1976 w Helgirsandnewey Şors*. Süleymaniye: Nma Yayınları.
- Ahmed, F. (2000). *Sanie Türkiye Alhadiset*. (Çev. Sleman Dawd Alwasty wzmyle). Bağdat: Beyt Alhikmet Yayınları.
- Ahmed, İ. X., vd.(1988). *Türkiye Almeasret*. Musul: Dar Alketeb Yayınları.
- Ahmed, M. (2018). *Bary Yasay Kürdekan Le Rojhelaty Nawerast; Siyasetekany sedey Bistwyekemy Türkiye w Suriye w İnan w İraq Beramber Be Kürd*. (Çev. Bayezid Hassan Abdulla). Süleymaniye: Serdem Yayınları.
- Akravi, M. (2007). *Kürd w Dewleti Serbexo Bepey Belgename Newdewletiyekan*. Dhok: Xani Yayınları.
- Al elaf, İ. (Temmuz 2008). "Siyasety Derewey Türkiye Beramber Be İraq Ledway 9 Nisan 2003". *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (8).
- Alhusni, A.(1975). *Tarih Aliraq Alsiyasi Alhadis*. Beyrut: Dar alkethb Yayınları.
- Ali, A. M. (2013). *Mezhwy Kürd Le Sedw Dwzde Salda*. Süleymaniye: Lerya Yayınları.
- Ali, K. (Şubat 2018). "Türkiye w Heremy Kürdistany Dway Rifrandom; Aindey Peywendiyekanyan". *Gornald Dergisi*, (21-22).
- Ali, K.(2018). "Aindey Peywandiyekekani Türkiye w Heremi Kürdistan Dway Rifrandom". *Çatışma ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi*.
- Ali, O. (2010). *Aindey Peywendiyekani Amerika w Kürd*. (Çev. Barzani Molla Taha). Süleymaniye: Sima Yayınları.
- Ali, O.(2003). *Drasata fy Alhareket Alkürdiyet Almeasir1833-1946*. Erbil: Tefsir Yayınları.
- Almetlebi, A.(1986). *Mewqie Türkiye Alciostratiji We Ahmiyet Liliraq, Bağdat Üniversitesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Alnasri, X. (1990). *Altetewrat Almeasret fy Alalaqat Alarabiyet - Altürkiyet*. Bağdat: Alrayet Yayınları.

- Alneimi, A.(1975). *Alsiyaset Alxariciyet Altürkiyet Beid Alharb Alalemiyet Alsaniyet*. Bağdat: Alhuriyet Yayınları.
- Alrawi, C. (1975). *Alhdwd Aldewliyet w Mwşkiyet Alhdwd Aliraqiyet w Aliraniyet w Drasat Qanwniyet Wseqafiyet*. Bağdat: Dar Alselam Yayınları.
- Alsamanci, A. K. (1990). *Altariix Alsyasi Litwrkman Aliraq*. Alsaqi Yayınları.
- Alzemiri, İ. (2015). age., 45-46. Tamer, C. (2016). “Türkiye ve İran’ın Irak’ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6).
- Alzemiri, İ.(2015). *Türkiye w Rozjhelati Nawerast*, Süleymaniye: Genç Yayınları.
- Amin, N. (1997). *Lekenari Danwpewa Bo Xri Nawzeng Diwy Nawaway Rwdawakani Kürdistani İraq*. Süleymaniye: Süleymaniye Üniversitesi Yayınları.
- Aram, R. (2008). “Serdany Talebany Bo Türkiye”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi*, (8).
- Arfae, H. (2001). *Kürdekan*. (Çev. Serdar Mohamed). Süleymaniye.
- Arı, T. (2008). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyasi Savaş ve Diplomasi*. (4. Baskı). Bursa: Marmar Kitap Merkezi.
- Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyasi Savaş Ve Diplomasi*. (6.Baskı). Bursa: Dora Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2014). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. (19. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Arselan, H.(2011). *Mezhwy Hawçerxi Türkiye* (Çev. Necati Abdullah). Erbil: Aras Yayınları.
- Asl, N. (2009). *1979 Sonrası İran'ın Orta Doğu Politikası Ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri*. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara.
- Aydın, N. (2013). *Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Aziz, A. (2009). “Xwendneweyek Bo Peywendiyekani Heremy Kürdistan w Türkiye”. *Kürdistan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, (10).
- Aziz, A. (2010). “Siyaseti Türkiye le Rozh helati Nawarast le Mustafa Kemalewa bo Parti Dadw Geşepedan”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Türkiye Dosyası*, (3).
- Balcı, A. (2014). “Türkiye’nin Irak Politikası 2014”. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*.
- Barzani, M. (1998). *Berzani w Bzwtnewey Rzgarixwazi Kürd*. (Çev. Seid Akam). Dhok: Xabat Yayınları.
- Barzani, M. (2002). *Albarzan Walhareket Altehririyet Alkürdiyet Sewret Eylül 1961-1975*. (Cilt 3). Erbil: Milli Eğitim Yayınları.

- Barzani, M.(1986). *Albarzani We Alhareket Althriyiet Alkürdiyey Alintifazet Barzan Alöwla 1931-1932*. Kürdistan.
- Barzinci, A.A. (2007). *Sykes-Piko w Trazandny Cemseriy Keşey Kürdy Başwr*. Süleymaniye: Süleymaniye Yayınları.
- Bawer, A. (Aralık 2009). “Kürdistan Cumhuriyeti’nin Çıkışı ve Kurulmasında Kuzey Irak’taki Kürtlerin Rolü”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (16).
- Baykal, Z. (2014). “Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği”. *SETA Perspektif*, (57).
- Behnan, H.(Yok). “Peywandiye Newtiyekani Newan Türkiye w Iraq 1977-2001”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (63).
- Bozkurt, G. (Eylül-Ekim 2016). “Monarşiden Cumhuriyete: 1958 Irak Darbesi”. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*.
- Celil, C. vd.(1990). *Alhareket Alkürdiyey fy Alasir Alhadis*. Beirut: Alrazi Yayınları.
- Cleveland, W.L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev: Mehmet Harmancı). (1.Baskı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cuvad, S. (1990). *Aliraq Almsailet Alkürdiyey 1970-1985*. Londra: Allam Yayınları.
- Çagatay, S., Tylyer, E. (2012).“Turkey’s Changing Relation With Iraq, Kurdistan Up, Baghdad Down”. *Policy Focus*, (122).
- Çakmak, H. (2016). *Türd Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*. (5. Baskı). Ankara: Kripto Yayınları.
- Çakmak. H. (2013). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*. (2. Baskı). Ankara: Kripto Yayınları.
- Çandar, C. (2012). *Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğu*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Çandar, C. (2015). *Şemendefery Mizopotamya*, (Çev. Zryan Rojhelati). (2. Baskı). Süleymaniye: Karo Yayınları.
- Dakuki, İ. (2003). *Alakrad Türkiye*. Dımaşk: Almedi Yayınları.
- Dalar, M. (2015). “Türkiye’nin Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz”. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXIV(1).
- Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel yayınları.
- Deshner, G. (2004).). *Kürd: Geli Lexştebrawy Ghedirlekraw*. (Çev. Hama Kerim Arif). Erbil: Aras Yayınları.
- Dinç, A. (Nisan-Mayıs-Haziran 2008). İran’ın Irak’ın Kuzeyi’ndeki Oluşum Ve Gelişmelere Yaklaşımı. Ortadoğu İncelemeleri 21. Yüzyıl.

- Dlshad, H. (2018). *Prosey Aşty Le Türkiye, Türkiye, Heremy Kürdistan, PKK*. Süleymaniye: Karo Yayınları.
- Erkmen, S. (2015). “İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası Dönüşümü”. *Bilig*, (72).
- Gerger H.(2006). *ABD Ortadoğu Türkiye*. (3. Baskı). İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Gerib, A. (1973). *Alhereket Alqewmiyet Alkürdiyet*. Dar Alnehar Yayınları.
- Güller, M. (2015). *Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru*. (2. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.
- Hafid, N., vd. (2006). *Yadnamey Shex Mehmudy Hafid*. Süleymaniye: Shvan Yayınları.
- Hassan, C. (1990). *Türkiye fy Astraticiyet Alamrikiyet Beid sqwt Şah*. İran.
- Hilmi, R.(2003). *Yadaşt*. (3.Baskı). Süleymaniye: Serdem Yayınları.
- Hwfsbiyan, vd, (1985). *Türkiye Bein Sefwat Albirwqratiyet w Hüküm Alaskeriyet*. Beyrut: Alabhas Alarebiyet.
- İbrahim, G.(2016). *Türk Dış Politikasında Afrika: Türkiye-Kamerun İlişkileri Örneği. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- İnternet: “Boçy Mesrwr Barzani Delet İraniyekan Yarizaneyk Zirekn?”. *Diplomatic Magazine*. Web: <https://diplomagemagazine.net/politics/205?fbclid=IwAR3ldYns3L2S5InUNVj4HI A8weAfmleIVs58nUtVtKGadSkArWPEl2mwLyY> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: “Lerewe İran Amerika Tekdeşkenet”. *Foreignpolicy*. Web: <https://foreignpolicy.com/2018/09/10/this-is-where-iran-defeats-the-united-states/> adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: “Neçirvan Barzani w Hassen Rouhani Peywendiyekany Hewler w Tahran Tawtwedeken”. *IKBY Resmi Sitesi*. Web: <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=040000&l=13&a=56319> adresinden 24 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: “Perlemanı Kürdistan Tenha Legel İran w İsrailda Peywendy Niye”. *Diplomatic Magazine*. Web: <http://www.diplomagemagazine.net/politics/1446> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: “77 Bilmiet Min Aneft Alisraili Mesdere Kürdistan Aliraq”. *Alaraby*. Web: <https://www.alaraby.co.uk/politics/2015/8/24/%D9%81%D8%A7%D9%8A%D9%86%D9%86%D8%B4%D8%A7%D9%84-%D8%AA%D8%A7%D9%8A%D9%85%D8%B2-77%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%A6%D8%A9->

%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%81%D8%B7-
%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D
9%84%D9%8A-%D9%85%D8%B5%D8%AF%D8%B1%D9%87-
%D9%83%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-
%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82 adresinden 8 Aralık
2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “ABD’nin Erbil Başkonsolusu: Irak İçinde Güçlü Bir Kürdistan İstiyoruz”.
Rudaw. Web: <http://www.rudaw.net/turkish/interview/05122017> adresinden 23
Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Amerika w Heremy Kürdistan; Qonaxeky New Ledway 16 y October”. **Rudaw.**
Web:
http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=418678&fbclid=IwAR0FVU4g6uPKbOqCcEqG_u1Co9-uOBhjTqs2RfBsHlnxN_VW0rQPj5caZSY adresinden 23
Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Amerika, Gewretrin Bnkey Serbazy Le Hewler Drwst Dekat”. **NRT.** Web:
<http://www.nrttv.com/News.aspx?id=10994&MapID=1&fbclid=IwAR3vZeowscj6Vkt6Hvua9X6HuFN3M9k0bcc1BxZ60vTUfd3ItcaNYAQGIzI> adresinden 5 Ocak
2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Bacy Rifrandom Qwrs Debet Bo İraq w Heremy Kürdistan”. **Kurdsatnews.**
Web:
http://kurdsatnews.com/dosya4_Detail.aspx?id=9456&MapID=1&fbclid=IwAR3c4SthXZOyBsrUHdUNS_99wRjN9tHOg2fIH59yIbV-XKtjPg2FQS_RgR4 adresinden
22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Be Amadebwny Zerif Korbendy Abwry Bazrganany İran w Kürdistan
Berewedeçet”. **Rudaw.** Web:
<http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=422908&fbclid=IwAR10Ot8hWqGLFcuFIqu1uQK4au9dUvZtLjrZfbZ1ukrMWqsqgJJHWgmtRVw> adresinden 16
Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Bo Dwrxstnewey Le Tahran, Amerika Gwşar Leser İraq zyatr Dekat”. **Rudaw.**
Web:
<http://www.rudaw.net/sorani/business/29112018?fbclid=IwAR0WvzIxw1ETNVTGWgQp4MR86Q3B85brXt7-au97HSMJLCS17oPTdwabWZc> adresinden 18 Aralık
2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Boltın’dan Kerkük Petrolü Açıklaması”. **Kurdistan24.** Web:
<http://www.kurdistan24.net/tr/news/11d930fa-c450-49b3-b0de-2a1df9d64e77>
adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Debax: Rojane Nardn w Froşny Newt Lehemw Heremy Kürdistanewe Bo İran
Berewame”. **Dengiamerika.** Web:
<https://www.dengiamerika.com/a/iran/4731592.html?fbclid=IwAR2REEoaVLB4zm3Nlzv2Y7HNntoXeZoikhVWnRDAILQfO98Ap32Zp0yz6Bw> adresinden
16 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Erbil – Kürdistan-İran Ortak Ticaret Konferansı Düzenlendi”. **Rudaw.** Web: <http://www.rudaw.net/turkish/business/15012019> adresinden 16 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Erbil’e Uçuşlar Başladı”. **Karar.** Web: <https://www.karar.com/guncel-haberler/erbile-ucuslar-basladi-798563#> adresinden 13 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Erdoğan w Neçirvan Basy Peywendiyekany Türkiye w Heremy Kürdistan Deken”. **Kurdistan24.** Web: http://www.kurdistan24.net/so/news/509ad8f8-0ab9-4fd1-a1c7-57046d23e549?fbclid=IwAR0IYqCIMrg9WMI5SPQSfiI_nmRnSnyt5d56XPQXhHdZOW4MJ_7YD1RmJ18 adresinden 13 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Gwtebejy Koşky Spy Amerika Dway Rifrandom: Xwazyary İraqeky Yekgrtwin”. **Tbjansi.** Web: https://www.tbjansi.com/%DA%AF%D9%88%D8%AA%DB%95%D8%A8%DB%8E%DA%98%DB%8C-%DA%A9%DB%86%D8%B4%DA%A9%DB%8C-%D8%B3%D9%BE%DB%8C-%D8%A6%DB%95%D9%85%D8%B1%DB%8C%DA%A9%D8%A7-%D8%AF%D9%88%D8%A7%DB%8C-%D8%B1%DB%8C%D9%81%D8%B1%D8%A7/?fbclid=IwAR1iVE_1ilNw6hsKQ90QE1GsJkuATib6msxX1KOxY9Bt9utUYwVgMHxIUiy adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Herem Pabend Debet Be Szakany Amerika Bo Ser İran?”. **Drawmedia.** Web: http://drawmedia.net/page_detail?smart-id=1685&fbclid=IwAR1rF1ZXvqTWIuEzIxGZNH5FCu71t0QW4MWQkktUitprp4eBmyyy93-BAMU adresinden 24 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Herem w Nawend Lejer Fşary Amerika Leser Newty Kerkük Rekkewtwn”. **Payam.** Web: http://www.payam.tv/drejejhewal.aspx?id=48113&LinkID=5&fbclid=IwAR3bwjiXnpivL6fgBwaXc2njp0xWSiid_Zj0glljzryZHuS9XdRyPmXfDAk adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Heremy Kürdistan Regenadat Xakekey Ledjy İran Bekar Bhenret”. **Payam.** Web: http://www.payam.tv/drejejhewal.aspx?id=49745&LinkID=1&fbclid=IwAR0nqmntUJcLIHbKwa2yOdyQXYGI FzRbEjOeyboqlSicXxeHos 5I_9IMI adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Heremy Kürdistan w Rosneft Dw Rekewtnameyan Wajwkrd”. **Rudaw.** Web: <http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?PageID=380443&keyword=%D8%B1%D9%88%D9%88%D8%AF%D8%A7%D9%88> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Hoşdary Amerika Bo Heremy Kürdistan Sebaret Be Rifrandom”. **Anadolu Ajansı.** Web: <https://www.aa.com.tr/ks/%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%DB%95%D8%AA/%D9%87%DB%86%D8%B4%D8%AF%D8%A7%D8%B1%DB%8C%DB%8C-%D8%A6%DB%95%D9%85%D8%B1%DB%8C%DA%A9%D8%A7-%D8%A8%DB%86-%D9%87%DB%95%D8%B1%DB%8E%D9%85%DB%8C->

%DA%A9%D9%88%D8%B1%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-
%D8%B3%DB%95%D8%A8%D8%A7%D8%B1%DB%95%D8%AA-
%D8%A8%DB%95-
%D8%B1%DB%8C%D9%81%D8%B1%D8%A7%D9%86%D8%AF%DB%86%D
9%85-/915582?fbclid=IwAR2cUV3XhJq9X7jkK8709h-
gpcU4gygqQinrz_amEtkOmUWN4RMATe7N1PM_adresinden 22 Aralık 2018
tarihinde alınmıştır.

İnternet: “İdo Rabin ‘Why does Israel support the establishment of a Kurdish state?’”
Quora. Web: <https://www.quora.com/Why-does-Israel-support-the-establishment-of-a-Kurdish-state/answer/İdo-Rabin?timeline=1> adresinden 9 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Israeli NGO Delivers Aid To Refugees İn Iraq ‘Timesofisrael’” **Timeso.** Web: <http://www.timesofisrael.com/israeli-ngo-delivers-aid-to-refugees-in-iraq/> adresinden 8 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “İŞİD ile Tüm Dünya İçin Savaşıyoruz”. **Milliyet.** Web: <http://www.milliyet.com.tr/isid-le-tum-dunya-icin-savasiyoruz/siyaset/ydetay/1936872/default.htm> adersinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “İran Hewldeat Nigeraniyekany Barzani Kembkatewe”. **Diplomatic Magazine.** Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/politics/1481> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “İran Tehlil Kürdistan Alıraq”. **Elaph.** Web: <http://elaph.com/Web/opinion/2016/6/1092592.html> adresinden 31 Mart 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “İsrail Tadam Dewle Alakrad fy Alıraq”. **Alarabiya.** Web: <http://www.alarabiya.net/ar/arab-and-world/iraq> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Keife Nefhem Alsiyaset Alxaricşyet Alıranıyet fy Alşerq Alawset”. **Noonpost.**

İnternet: “Konsolgerı Biyany Le Herem”. **İKBY Dış İlişkilerin Dairesi Resmi Sitesi.** Web: <https://dfr.gov.krd/p/p.aspx?p=82&l=13&s=030100&r=390> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Konsoly Amerika: Eme Peş Rifrandom w Paş Rifrandom Her Dosty Kürd bwin w Debin”. **Nuche.** Web: http://www.nuche.net/?p=109203&fbclid=IwAR3AOPEISfAZWymIzAuFZTTpKMJpenD_m5MfaswOLzZgPf69Iz3CG1x2snw adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Kşanewey Amerika Le Suriye”. **Diplomatik Magazine.** Web: <http://diplomaticmagazine.net/politics/1545?fbclid=IwAR0cZEdrCsXxrVtqtGsNsPa aJUroİBPCP6avNFIAIffShWAvr2Nim8QR10> adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Kurdistan”. *The Wall Street Journal*. Web: <https://www.wsj.com/articles/SB116198958692406549> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Kürd w Amerika: Brineky Tr”. *Speemedia*. Web: http://www.speemedia.com/drejaWtar.aspx?NusarID=96&Jmare=3914&fbclid=IwAR1iVE_1ilNw6hsKQ90QE1GsJkuATib6msxX1KOxY9Bt9utUYwVgMHxIUiy adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Kürdekany İraq Bedway Krdnewey Pereyeky Nwedan legel İran”. *Diplomatic Magazine*. Web: https://diplomaticmagazine.net/politics/501?fbclid=IwAR3BEMslNvCug2aiaRLMa wZzAN_0TJ2QI8Y3jIHqvSM6buh30WZX0i1Uvc4 adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Kürdistan’ı Bölen Gizli Plan: Sykes-Picot Antlaşması”. *Bitlisname*. Web: <http://www.bitlisname.com/2016/05/11/kurdistani-bolen-gizli-plan-sykes-picot-antlasmasi/> adresinden 24 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Le Çawerwany Gorankariye Heremiyekanda”. *Rudaw*. Web: <http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=424056&fbclid=IwAR0pIY6RTOS cUy8S3ulKJ6AiqfPPDzggTBgMjUJrfjfyApCqGZGQtU8GDY> adresinden 20 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Le Stratijiye Nweyekey Trumpda Derfeteky Grang Bo Kürd Rexasawe”. *Diplomatik Magazine*. Web: http://diplomaticmagazine.net/politics/1602?fbclid=IwAR1OpW1VoM9skAX5WlrZ u5B-_epbLL5eswvLloZhQAIduw4MRQb50jq20UE adresinden 5 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Mejwy Peywendiyekany Sewdiye w Kürdistan 1998-2018, Sewdiye Deyewet Leregay Heremy Kürdistanewe Koly İnan Le İraq Bbret”. *Diplomatic Magazine*. Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/politics/957?fbclid=IwAR0IKlpVgeJlqdvPwSk 6mpUAgrULpXA92vFcsnLaD4GGkiZen124MEXSidU> adresinden 24 Aralık tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Neçirvan Barzani Brdiyewe”. *Rudaw*. Web: <http://www.rudaw.net/mobile/sorani/opinion/19112018?fbclid=IwAR0h5BgU2sC5Y 6qmLy7cg06VkeA0C9vVu3t5D6Jp8VKFd63OxAch4pon1E4> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Nheny Peywendiyekany Şorşy Kürd w Amerika”. *Drawmedia*. Web: http://drawmedia.net/page_detail?smart-id=552&fbclid=IwAR3A0PEISfAZWymIzAuFZTTpKMJpenD_m5MfaswOLzZgP f69lz3CG1x2snw adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Operasyony Ramkrdnewey Barzani”. *Diplomatic Magazine*. Web: <https://diplomaticmagazine.net/politics/502?fbclid=IwAR1-vy-kskEI7RC2aEQPqDKo7BNsD2XB-vlmz40-NAvbpj2TYJP2suRzKhs> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Pegey Kürdistan Lehely Swrewe Bo Wilayeti Teksas”. **Rudaw.** Web: http://www.rudaw.net/sorani/business/17122018?fbclid=IwAR3I5jQDc6cg42TFS8gmLoA8yivSmBSEFAYuABHZt4j_yzOcrjViUkguO6Y adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Peşgiry İsrail Bo Heremy Kürdistan; Le Xebaty Çekdariyewe Bo Rifrandomy Serbexoy”. **Sharpress.** Web: <https://www.sharpress.net/all-detail.aspx?Jimare=104062> adresinden 7 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Peywendiyekany Newan İran-Heremy Kürdistan Ledway Sza Abwriyekany Amerika”. **Diplomatic Magazine.** Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/economy/1086> adresinden 27 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Peywendiyekany Kürd w İsrail. Mştwmreky Berdewam”. **Wishe.** Web: <http://www.wishe.net/details.aspx?hewal&jmare=34688&Jor=1> adresinden 8 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır

İnternet: “Peywendiyekany Kürd w İsrail”. **Wishe,** Web: <http://www.wishe.net/details.aspx?hewal&jmare=34688&Jor=1> adresinden 8 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Peywendiyekany Newan İran w Heremy Kürdistan”. **Rudaw.** Web: http://www.rudaw.net/sorani/onair/tv/episodes/episode/rudawy_emro_16012019 adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Prosey Ramkrdnewey Barzani”. **Diplomatic Magazine.** Web: <https://diplomaticmagazine.net/politics/502?fbclid=IwAR1-vy-kskEI7RC2aEQPqDKo7BNsD2XB-vlmz40-NAvbpj2TYJP2suRzKhs> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Prosey Ramkrdnewey Barzani”. **Diplomatic Magazine.** Web: <https://diplomaticmagazine.net/politics/502?fbclid=IwAR1-vy-kskEI7RC2aEQPqDKo7BNsD2XB-vlmz40-NAvbpj2TYJP2suRzKhs> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Rapery 1991 Lwtkey Wşyary Netewey Kürd Bw”. **Basnews.** Web: <http://www.basnews.com/index.php/so/news/kurdistan/334352> adresinden 25 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Ruslar, K. Irak'ta Konsolosluk Açıyor”. **Huriyet.** Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ruslar-k-irakta-konsolosluk-aciyor-6725866> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Serdany Weziriy Wzey Amerika Bo Heremy Kürdistan Helgry Peyameky Grng Bw”. **Kurdistan24.** Web: <http://www.kurdistan24.net/so/news/7ef74698-1b0e-41e2-8189-8b8b999b3535?fbclid=IwAR2Bci0geCOBFhuOnwy9NuzZF1Xt51jTugB8Cmmk8O1ZvQuGJ6kiqbwe8rA> adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır

İnternet: “Serok Wezirî İsrail Loby Bo Kürd Dekat”. *Dengiamerika*. Web: <https://www.dengiamerika.com/a/israel-kurds/4079638.html> adresinden 9 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Stratiji Siyaseti Derewey Komari İslami İran Le Rojhelati Nawerast w Karigeri Leser Heremi Kürdistan – İraq”. *Penus*. Web: <http://penus.krd/news48-10> adresinden 4 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Timy Klaw Sewzekany CIA Le Kürdistan”. *Diplomatic Magazine*. Web: <http://www.diplomaticmagazine.net/politics/714?fbclid=IwAR3ITZ9SyqgjMbyk57mjHVEW2-9cSl8wluZqtrvT1MRr7Vs394mpuMsJ-6Y> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Türkiye Silah Verdi, Açıklamadık”. *Aljazeera*. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-silah-verdi-aciklamadik> adresinden 6 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Wefdeky Balay İran Serdany Heremy Kürdistan Dekat”. *Diplomatic Magazine*. Web: https://diplomaticmagazine.net/politics/484?fbclid=IwAR0dwiG6PdNbANO5dt6X_o-wx2rqreArP-NPmz2jPEk6QajMMSJtlDJDbGY adresinden 23 Aralık 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Wezirî Bergry Amerika Helwesty Koşky Spy Leser Rifrandom Be Berprsany Balay Herem Rageyand”. *Pukcc*. Web: <http://pukcc.net/%D9%88%DB%95%D8%B2%DB%8C%D8%B1%DB%8C-%D8%A8%DB%95%D8%B1%DA%AF%D8%B1%DB%8C-%D8%A6%DB%95%D9%85%D8%B1%DB%8C%DA%A9%D8%A7-%D9%87%DB%95%DA%B5%D9%88%DB%8E%D8%B3%D8%AA%DB%8C-%DA%A9%DB%86%D8%B4%DA%A9%DB%8C/?fbclid=IwAR3uEIdi46Uh3MBDFMh1VGU5FNincGjaPIyR0SJEE5oZLVJA7UVqlHX2-Y0> adresinden 22 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Wezirî Wzey Amerika Boçy Serdany İraq w Heremy Kürdistany Krd?”. *Diplomatic Magazine*. Web: http://diplomaticmagazine.net/politics/1517?fbclid=IwAR1vPnxMoHo4LBpUmN_OXH6Y_e8LdJWe8PRkzmn5BJowhDtDJz90ww7TxAE adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Yariye Newtiye Gewrekey Rusya Le Heremy Kürdistan”. *Diplomatic Magazine*. Web: <https://diplomaticmagazine.net/economy/368> adresinden 25 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Al-Abyad, S.(23 September, 2017). “Kurdish Referendum: Between Turkish and Iranian Caution”. Web: <https://aawsat.com/english/home/article/1031586/kurdish-referendum-between-turkish-threats-and-iranian-caution> adresinden 4 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Alaçam, M. (2010). “Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani’nin Türkiye Ziyareti”. Web: http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1276/turkiyenin_kuzey_irak_politikasi_ve_irak_k

urt bölgesel yönetimi baskani mesud barzaninin turkiye ziyareti adresinden 6 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Ali, O. (2017). “Kerkük w Mlmlaney Dahatwy Dway Musul; Bjardekany Siyasye Türkiye Le Kerkük”. *Çatışma Ve Sorunları İçin Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimore=1219> adresinden 22 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Arf, B.(1 Kasım 2017). “Rifrandomy Heremy Kürdistan Rkaberekany Krd Be Dost”. *Çatışma ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimore=1245> adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Aydıntaşbaş, A. (2014). “İŞİD İle Tüm Dünya İçin Savaşıyoruz”. Web: <http://www.milliyet.com.tr/isid-le-tum-dunya-icin-savasiyoruz/siyaset/ydetay/1936872/default.htm> adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Dli, X. (2017). “Bjardekany Türkiye Beramber Beserbexoy Heremy Kürdistan”. *Çatışma Ve Sorunları İçin Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimore=1238> adresinden 22 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Dli, X. (2017). “Kürdistan Yönetimi'nin Bağımsızlığına Karşı Türkiye'nin Seçenekleri”. *Çatışma Ve Sorunları İçin Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimore=1238> adresinden 22 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Hassen Mustafa, C. (16 Ağustos 2017). “Paş Rifrandom: Metrsy w Berbestekan”. *Çatışma Ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Web: <http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimore=1227> adresinden 11 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Hassen, A. (2018). “Türkiye; Dosteky Abwry Yaxwd Dwjmnky Siyasi”. Web: https://diplomaticmagazine.net/politics/128?fbclid=IwAR1KZtaFJEMbczoeo_gwp-19GEz9W_qvwwDUytEtkUr5jdU5rykRECqp-Yg__ adresinden 24 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Hassen, R. (2018). “Türkiye Bo Neçirvan Barzani: Peywendiyê Bazrganiyekanman Legel Kürdistan Zyatr Peşdexeyin”. Web: <http://www.rudaw.net/sorani/business/261120182?fbclid=IwAR3Vo0h-FXZj1fQgmV5bA1y47w8JqiPvJ0cTFUqtgryl87GPi9PCCyL7kA0> adresinden 24 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Hel Teteawn Tel Abib Mei Akrad Aliraq Litehqiq Helm İsrail Akberi?”. *nnpress*. Web: <https://nnpress.com/post/75927/> adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Jones, D. (2014). “Turkey, Iraki Kurdistan Seal 50 – Year Energy Deal”. *VOA News*, Web: <https://www.voanews.com/a/turkey-iraqi-kurdistan-seal-50-year->

energy-deal/1930721.htmlhttps://www.voanews.com/a/turkey-iraqi-kurdistan-seal-50-year-energy-deal/1930721.html adresinden 16 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Karami, A.(June 23, 2017). “The Reason Is Against Referendum On İraqi Kurdistan”. Web: https://english.shabtabnews.com/2017/06/23/the-reason-tehran-is-against-referendum-on-iraqi-kurdistan/ adresinden 4 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Karzan A. (7 Aralık 2017). “Şksty Azmwny Hükümrany Le Heremy Kedistan (Hokar w Sinarokany Ainde)”. **Çatışma ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Web: http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimore=1274 adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Keskin, A.(2015). “İran’ın Kuzey Irak Politikası/İran ve Iraklı Kürtler”. Web: http://tr.omrandirasat.org/yay%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z/makaleler/iran%E2%80%99in-kuzey-irak-politikasi-iran-ve-irakli-kurtler.html adresinden 30 Mart 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Kıran, A. (2001). “Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası”. *Birikim Dergisi*, (148). Web: http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2907/turkiye-nin-kuzey-irak-politikasi#.XBea3NsubIU adresinden 17 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Mohemed, H. (25 Ekim 2017). “Kürd w Drawsekany Mer Lenaw Gelegwrg”. **Çatışma ve Sorunları için Kürdistan Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Web: http://www.kurdistan.com/Political/details.aspx?jimore=1242 adresinden 23 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Muhammed, N. (2019). “Weziriy Derewey İraq: Karwbary Gwmrgman Legel Heremy Mürdistanda Rekest”. Web: http://www.rudaw.net/NewsDetails.aspx?pageid=420924&fbclid=IwAR2dUb5faGjTQ9jpRLfvOFy65Goxaz0fVr9iRiVSmei6v4cNrP1IcebGp0M adresinden 3. Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Nazimdabbagh. (2018). “İran Peywendy Legel Gely Kürd Heye Nek Hizbeka”. Web: http://nazimdabbagh.com/new/kurdi/index.php/asia/item/549-d adresinden 4 Nisan 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Rauf, M. (2018). “Türkiye Wilayeti Başwır Bombaran Dekat”. Web: http://drawmedia.net/page_detail?smart-id=2715&fbclid=IwAR36mx1wz0D7tn_fmt51O69hHEIVHdALJDDxEa7pXIfr0VnrHSQqAhs2hpE adresinden 22 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Serıncı, D.B.(2016). “Israel Once Supported The Kurds But Then Left Them In The Lurch”. Web: https://www.theturbantimes.com/2016/06/18/israel-once-supported-the-kurds-but-left-them-in-the-lurch/?fbclid=IwAR1JLey5dCuCkgs59pueAhIaHNrWJlqtFA6oatbqvl6BEp8VtpjZCuFkYE adresinden 18 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Yayman, H. (2014). “Davutoğlu: 2007’de Siyaseti Bırakıyordum”. Web: http://www.gazetevatan.com/huseyin-yayman-699728-yazar-yazisi-davutoglu-2007-de-siyaseti-birakiyordum/_adresinden 6 Ocak 2019 tarihinde alınmıştır.

- İnternet: Yılmaz Şahin, T.(2011). “ABD ve Iraklı Kürtler”. **ORSAM**, Web: <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12961?dil=tr> adresinden 20 Mart 2018 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: “İsrail: Behemw Hezewe Palpşty Dewlety Kürdistan Dekein”. **Rudaw**. Web: <http://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/200120161> adresinden 9 Aralık 2018 tarihinde alınmıştır
- İntsar, N. (2004). **İtno Netewayeti Kürd**. (Çev. Ata Qaredaxi). Süleymaniye: Tışk Yayınları.
- İsa, H.(Yok). **Almüşkilet Alkürdiyet fy Alşerq Alawset**. Kahire, Medbuli Yayınları.
- İzet, M. (1999). **Baznekani Mlmlanew Stratiji Asaişi Neteway Kürd**. (2. Baskı). Erbil.
- Jefer, B.(Yok). **Türkiye-İsrail İlişkileri Adalet Ve Kalkınma Partisi Döneminde 2002-2015**. Süleymaniye: Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- Jweide, W. (2008). **Cwlanewey Netewey Kürd Bnema w Peresendni**. (Çev: Yasin Zerdeshi). Süleymaniye: Sima Yayınları.
- Karabulut, B. (2016). **Uluslararası İlişkiler Kavramlar-Teoriler- Kurumlar**. Ankara: Barış Kitabevi.
- Kardaş, Ş.(2013). “Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nde Siyasal Gelişmeler ve Türkiye ile Iraklı Kürtler Arasındaki İlişkilerin Geleceği”. **Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi**, (33).
- Kasımlo, A. (2007). **Kürd w Kürdistan**. (Çev. Abdulla Hassan Zade). Erbil.
- Kasımlo, K.A., vd. (1998). **Gely Pejmwrdew Niştimany Pert**. (Çev. M. Gomey). İsveç.
- Kepsutlu, B. (2016). **Amerikan’ının Ortadoğu Politikası 90’lardan Bugüne, Başkandan başkana Ortadoğu Politikası**. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Kıran, A. (2016). **Yeni Bir Ortadoğu ve Kürtler**. İstanbul: nasAjans Yayınları.
- Kıran, A.(2001). “Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası”. **Birikim Arşiv**, (148).
- Kochera, K. (1369). **Mezhwy Kürd Le Sedey 19-20 da**, (Çev. Mohemed Ryani). Karzan Yayınları.
- Kochera, K. (2003). **Kürd Lesedey Nozde w Bistemde**. (Çev. Hama Kerim Arif). Erbil: Shvan Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö.(2008). **Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası (1945-1970)**. Ankara: Barış Kitap Yayınları.
- Lazarif, (2010). **Kürd w Kürdistan**. (Çev: Wshyar Abdulla Sengawi). (2.Baskı). Erbil: Rozhhalat Yayınları.
- Lazarif, vd. (2005). **Kürdistani Hawçerx**. (Çev. Gushad Abdulla Hama Kerim). Erbil: Aras Yayınları.

- Leizer, S. (2004). *Kürdistani Ber Agr.* (Çev. Abubekr Xoshnau). Süleymaniye.
- Lewis, B. (2016). *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi.* (Çev. Selen Y. Kölay). (12. Baskı), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Lindenstrauss, G., Eran, O. (Nisan 2014). “The Kurrdish Awakening and the İmplications for İsrail”. *Strategic Assessment*, 17(1).
- Lorans, K. (2017). *Dozi Kürd Le Peywendiyekany Türkiye-Amerika*, (Çev. Majid Xelil Fetah). Süleymaniye: Hamdi Yayınları.
- Makdaul, D. (2005). *Mezhwi Moderni Kürd.* (Çev: Abubekr Xoşnav). (2. Baskı). Erbil: Mili Eğitim Yayınları.
- Mardin, D. (Ağustos 2007). “Meseley Kürd Le Gwtary Siyasi Özal w Erdoğan w Ağdarda”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, Türkiye Dosyası, (6).
- Marrs, J. (2007). *CIA ve Pentagon’un Gizli Dosyaları.* (Çev. Bülent Ucpunar). İstanbul, Kesit Yayınları.
- Mejid, K. (2011). *Berzaniyekan Le Mehabatewe bo Sovyet.* Peiwand Yayınları.
- Memuzini, S. (2007). *Berkwlek Le Mezhwy Kürd w Kürdistan.* Erbil: Mnare Yayınları.
- Merwf, K. (1995). *Yadaştekanî Şex Letîfî Hefîd.* Süleymaniye.
- Miho, L. (2009). *Kürd w Kürdistan Lebelgename Nheniyekani Amerikada.* (Çev. Wrya Rehmani). Erbil: Rojhalat Yayınları.
- Mine, E. (2012). *Amni Stratiji İraq w Sekwçkey Baesiyani: Terhil, Taerib, Tebeis.* Süleymaniye: Akadimyay Hoşyariu Pegeyandni Kadrani (KYB) Yayınları.
- Mohemed, B. (Haziran 2009). *Şorşekani Şex Mahmud w Rengdaneway Lepeywandiyekani İraq w İranda.* Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi.
- Muhamed, S. K. (2004). *Türkiye Welqziya Alarebiye 1945-1967. Arap Tarihi ve Eser Akademik Enistitüsü,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat.
- Muntezran, C., Karbani, S. (Şubat 2018). Sinarokany Berdem Dahatwy İraq, (Çev. Fuad Ali). Gornalda Dergisi, (21-22).
- Nasır, A. (2010). *Dozi Kürd Le Peywendiyekani İraq – İranda 1921-1936.* Süleymaniye: Kürdistan Araştırma Merkezi Yayınları.
- Oğuzlu, T.(Haziran 2012). “Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal bir Analiz”. *Ortadoğu Analiz*, 4(2).
- Okur, M. (Ocak 2012) *Emperyalizm Hegemonya İmparatorluk.* (2. Baskı). Ankara: Ötüken Yayınları.
- Olsn, R. (2002). *Meselei Kürdu Peywandiyekani Türkiye w İnan.* Erbil: Erbil Yayınları.

- Oran, B.(2001). *Türk Dış Politikası Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Osman, S.(Yok). “Kürdistan Osmanlı Egemenliğine Girmeden Önce”. *Brayeti Merkez Dergisi*, (10).
- Owlsn, R. (2001). *Almeselet Alkürdiyet fy Alalaqat Altürkiyet – Aliraniyet*. (Çev. Mohamed İhsan).
- Owlsn, R.(2001). *Keşey Kürd Lepeywendiyekani İnan-Türkiye*, (Çev. Mohamed İhsan).
- Öğür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (Ağustos 2014). “Kuzey Türkiye-İrak İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği”. *Ortadoğu Araştırmalar Merkezi*, Rapor No:2014/01.
- Özdemir, E.(2016). “Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez Savaşı ve Türkiye’ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991)”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1).
- Özgecan, Ş. (2010). “Türkiye’nin Afrika Açılımı”. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*.
- Öztürk, M. (1997). *Türkiye Ve Ortadoğu (Savunma ve Güvenlik Açılımlarından)*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Park, B. (2014). “Turkey-Kurdish Regional Government Relations After The U.S. Witharawal From Iraq: Putting The Kurds On The Map?”. *Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press*.
- Purtalbi, A. (Eylül 2010). “Peywendiyeye Siyasiyekani İraq w İnan Dway Şorşi İslami”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, (19).
- Qasımlo, A., Zade, A. (1381). *Kwrte Mezhy Hizby Dimwkraty Kürdistany İnan*.
- Rahmani, W. (2013). *Şorşi Eylül Lebelgename Nheniyekani Amerikada*. İran: Tahran Yayınları.
- Rehim, P. (2014). *Siyaseti Derewey Komari İslami İnan*. Erbil: Mükriyan Yayınları.
- Reshid, A. (2003). *Alıraq Almeasir*. Dımaşk: Almedni Yayınları.
- Reşid, S. (2017). *Mam Celal – Didary Temen - Le Lawetiyewe Bo Koşki Komari*. (Cilt 2). Süleymaniye: Karo Yayınları.
- Robins, F.(1993). *Türkiye Walşerq Alawset*. (Çev. Mixail Necım Xuri). Kahire: Medbuli Yayınları.
- Rostem, N. (2017). *Kürd w Hükümete Yekledway Yekekani İraq 1916-1968*. Süleymaniye: Genç Yayınları.
- Rudaw Araştırmalar Merkezi.(2017). *Kürdistan Dway Oprasyonu Musl w Reqe*. Süleymaniye: Kürdistan Yayınları.
- Salihi, E. (2017). *Irak Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Salihi, E. (Bahar 2011). “Ortadoğu’da Oluşan Yeni Dengeler Ve “Şii Hilali” Söylemi”. *Belge Strateji*, 3(4).
- Sameen, A.(2011). *ABD’nin İşgalinden Türkiye-Irak Güvenlik İlişkilerinde: Kuzey Irak Faktörü*. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Seid, A. (1999). *İraq 8 Şubat – Men Hewar Almfahim İla Hawar Aldem, Mraceat fy Zekret Talb Şebib*. Dimeşk.
- Seidulla, S. (1991). *Almeselet Alkürdiyet fy Türkiye Merhelet Cedidet*. Bağdat: Şefeç Yayınları.
- Seif eldin, B.(2004). *Alsyaset Alberitaniyet Tcah Türkiye w Aserwha fy Alkürdistan 1923-1926*. Erbil: Milli Eğitim Yayınları.
- Sejadi, S. (1996). *Mezhwy Raperini Kürd*. (2.Baskı). İran: İran Yayınları.
- Semin, A. (2011). “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı”. *Bilge Strateji*, 3(5).
- Semin, A. (2015). “Başika Krizi ve Türkiye-Irak İlişkilerin Geleceği”. *BİLGESAM Analizi*, No: 1275.
- Seyfettin, B. (Ocak 2008). “Türkiye w Heremy Kürdistanı İraq Şerikayety w Dwberky Dideky Aindey Peywendiyekany Newan Türkiye w Heremy Kürdistan”. *Kürdistan Stratiyek Araştırma Merkezi*, (7).
- Shalom, R. S. (2007) *Tehlikeli Güç ABD’nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu*. (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sharif, S., Towfiq, Kh. (2015). “Erbil – Ankara Relations: Paradoxes Challenges and Harmonization”. *Arab Center For Research and Policy Studies*.
- Shwani, A. (2008). *Şari Süleymani 1932-1945*. Süleymaniye: Tishk Yayınları.
- Sinkaya, B.(2011). “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”. *Adam Akademi*, (1).
- Sinkaya, B.(2015). “İrak Kürtleri’nin İran ile İlişkileri: Netameli Bir İttifakın Sancılı Seyri”. *Ortadoğu Analizi*.
- Sönmezoğlu, Faruk, Güneş Hakan, Keleşoğlu. (2015). *Uluslararası İlişkilere Girişi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sunar, E.(2007). *Barzan’dan Bağdat’a Kürtler*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Şahin, M.(2010). “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik Ve Değişim”. *Akademik Ortadoğu*, 4(2).
- Şimşek, E. (2005). *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası*. İstanbul: Kumsaati Yayınları.
- Trib, T. (2010). *Çend Lapereyek Le Mezhwy İraq*. (Çev. Muhamed Hüsseyin ve Abdulkadir Kelhur). Erbil: Rojhelat Yayınları.

- Türkman, S.(2007). *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*. Ankara: Nobet Yayınevi.
- Walid, H. (1992). *Alkürd w Kürdistan fy Alwasaiq Alberitaniyet Draset Tarixiyet Wesaiqiyet*. Sahd Alarap Yayınları.
- Wasani, D. (2014). *Kürd w Bagdat*. Erbil: Mukryan Yayınları.
- Web: <https://www.noonpost.org/content/13172> adresinden 28 Mart 2018 tarihinde alınmıştır.
- Wildani, A. (Eylül 2010). “Kürd w Peywendiyekani İraq w İran”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*.
- Xoshnau, S. (2009). *Deqekani Kongrey Siver w Xwendneweyekitr*. (2.Baskı). Erbil: Mnare Yayınları.
- Yassin, B. (2008). *İraqi Dway Sadam w Çarenwsy Başwri Kürdistan*. Dhok: Hawar Yayınları.
- Yeşiltaş, M., Balcı, A.(2011). “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2).
- Yılmaz, T. (2016). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Yayınları.
- Zaza, H. (2009). *Lekolineweyeki Siyasi Le Mezhwy Siyasi İraq 1908-2008*. (Çev. Amanj Niemet). Süleymaniye: Çwarçıra Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : AZAD MOHIALDEEN, HAVAL
Uyruğu : IRAK
Doğum tarihi ve yeri : 08/10/1989 SÜLEYMANİYE
Medeni hali : EVLİ
Telefon : +905367410803
e-mail : haval.mhedin@univsul.edu.iq

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- Uluslararası İlişkiler Bölümü	Devam Ediyor
Lisans	Süleymaniye Üniversitesi	2012
Lise	Azadi Lisesi	2008

Yabancı Dil

İngilizce
Türkçe

Hobiler

Sinema, Futbol

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

